

Ф І Н А Н С И

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЛЬВІВ - 2007

УДК 336(075.8)

ББК 65.9 (4УКР) 26я73

Б 68

Рекомендовано до друку вченою радою Львівської комерційної академії
(протокол № від)

Гриф надано Міністерством освіти і науки України (лист № від)

Рецензенти:

Гуцал І.С. - д.е.н., проф., Тернопільський національний економічний
університет,
Михасюк І.Р. - д.е.н., проф., Львівський національний університет ім. І.
Франка,
Аніловська Г.Я. - д.е.н., доц., Львівська комерційна академія.

Благуно І.Г., Сорока Р.С., Єлейко І.В. Фінанси: Навч. посіб. – Львів: Магнолія
– 2007. - с.

У навчальному посібнику для самостійного вивчення курсу “Фінанси” висвітлено сутність фінансів, їх функції та роль, розглянуто фінансову систему, фінансову політику і фінансовий механізм. Значна увага приділена таким темам, як доходи і видатки державного бюджету, податкова система, місцеві фінанси, цільові державні фонди, фінансовий ринок, міжнародні фінанси та ін. Зручна структура посібника (конспект лекцій, плани семінарських і практичних занять, питання для самостійного опрацювання, тестові завдання для закріплення матеріалу, термінологічний словник, тематика рефератів, список рекомендованої літератури) дає змогу легше засвоїти навчальний матеріал.

Розраховано для студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування, аспірантів, викладачів, працівників фінансової системи, а також усіх, хто цікавиться сучасними проблемами функціонування та розвитку фінансів.

© Благуно І.Г., Сорока Р.С.,

Єлейко В.І., 2007

ЗМІСТ

Вступ

1. Розгорнута програма курсу
  2. Методичні рекомендації для вивчення тем курсу
    - Тема 1. Суть фінансів, їх функції і роль
    - Тема 2. Фінансова система
    - Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм
    - Тема 4. Фінанси підприємницьких структур
    - Тема 5. Державні фінанси
    - Тема 6. Бюджет і бюджетна система
    - Тема 7. Доходи і видатки державного бюджету
    - Тема 8. Податки та податкова система
    - Тема 9. Місцеві фінанси
    - Тема 10. Державні цільові фонди
    - Тема 11. Державний кредит і державний борг
    - Тема 12. Страхування і страховий ринок
    - Тема 13. Фінансовий ринок
    - Тема 14. Міжнародні фінанси
  3. Питання підсумкового контролю
  4. Навчальні завдання
  5. Термінологічний словник
- Література

ВСТУП

Дисципліна “Фінанси” є нормативною, тобто обов’язковою для вивчення студентами, що навчаються за програмами з підготовки бакалаврів.

Програма курсу спрямована на вивчення теоретичних аспектів функціонування та розвитку фінансів в умовах ринкової економіки; набуття практичних навичок з питань формування та використання державних доходів, утворення і розподілу грошових доходів (нагромаджень) підприємницьких структур; організації інфраструктури фінансового ринку та фінансового механізму зовнішньоекономічних відносин.

Метою дисципліни є формування спеціальних знань і практичних навичок з питань організації фінансових відносин та їх функціонування на макро- і мікроекономічному рівнях, передбачених кваліфікаційною характеристикою спеціальності “Фінанси”.

Завдання вивчення дисципліни “Фінанси” полягає в теоретичній і практичній підготовці студентів з основ правильного розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин держави, суб’єктів господарювання, домогосподарств, застосування цих закономірностей у практиці фінансової роботи; з’ясування ролі фінансів в економічній перебудові суспільства на шляху розвитку ринкової інфраструктури; визначення сукупності заходів щодо забезпечення використання фінансів як важелів економічної політики держави.

Після вивчення дисципліни студент повинен знати:

- об’єктивні передумови виникнення, суть, функції, характерні ознаки фінансів;
- структуру фінансової системи і принципи її побудови;
- суть, функціональні ланки, умови результативності, тактику і стратегію фінансової політики;
- поняття фінансового механізму, його складові елементи;

- теоретичні основи організації, функціональні елементи, організаційну структуру управління фінансами;
- призначення, класифікацію, етапи, методи фінансового планування;
- суть, мету, принципи, форми, методи фінансового контролю;
- соціально-економічну природу, елементи, принципи організації і функціонування податкової системи;
- місце та роль бюджету держави в системі державних фінансів, джерела бюджетного фонду і напрями їх використання;
- структуру бюджетної системи і принципи організації бюджетного устрою;
- основи організації регіональних фінансів;
- причини виникнення, форми державного кредиту, види державного боргу і способи коригування державної позикової політики;
- суть, форми, види страхування, сегменти і проблеми функціонування страхового ринку в Україні;
- визначальні риси фінансів підприємств, джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів підприємств різних форм власності та господарювання;
- об'єктивні засади, структуру, інструменти фінансового ринку;
- теоретико-практичні основи використання фінансів у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Вміти:

- чітко обґрунтувати понятійно-термінологічний апарат дисципліни “Фінанси”;
- застосовувати при прийнятті рішень фінансові методи, важелі, стимули, санкції;
- використовувати у фінансовій практиці методи управління фінансами, фінансового планування, організаційні форми фінансового контролю;

- обчислювати суми податків та інших обов'язкових надходжень до бюджету держави та бюджетів і регіональних фондів територіальних громад;
- розраховувати асигнування з бюджету в розрізі окремих груп видатків;
- ефективно поєднувати форми і методи бюджетного планування на різних стадіях бюджетного процесу;
- визначати джерела формування фінансових ресурсів підприємницьких структур, оптимізувати їх рівень і структуру;
- вживати заходи щодо зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності суб'єктів підприємництва на основі використання різних форм і видів страхування;
- практично застосовувати фондові інструменти в діяльності на ринку цінних паперів і валютних ринках.

Навчальна дисципліна “Фінанси” пов'язана з іншими дисциплінами економічного циклу: “Економічна теорія”, “Макроекономіка”, “Мікроекономіка”, “Основи правознавства”, “Фінансовий облік”, “Бюджетна система”, “Страхування”, “Податкова система”, “Економіка підприємств”, “Фінанси підприємств”, “Фінансовий ринок” та ін.

Для набуття практичних навичок з більшості тем курсу передбачені практичні заняття, які повинні забезпечити належний рівень самостійної роботи студентів з законами України, постановами Верховної Ради й Кабінету Міністрів, нормативно-методичними документами міністерств та відомств, вирішення низки практичних ситуаційних завдань, опрацювання науково-методичної літератури та періодичних видань засобів масової інформації з питань організації фінансів.

1. РОЗГОРНУТА ПРОГРАМА КУРСУ

ТЕМА 1. СУТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ

Фінанси як економічна категорія. Історичні аспекти становлення, функціонування та розвитку фінансів. Об'єктивні передумови існування фінансів. Характерні ознаки фінансів. Їх суспільне призначення, двоїста сутність фінансів. Фінанси як суспільні, економічні, грошові, розподільчі, фондоутворюючі відносини. Фінансові фонди як матеріальні носії фінансових відносин.

Функції фінансів. Розподільча функція та механізм її дії в ринкових умовах. Первинний і вторинний фінансовий розподіл. Об'єкти і суб'єкти фінансового розподілу.

Контрольна функція фінансів. Суспільне призначення фінансового контролю як форми реалізації контрольної функції фінансів. Дискусійні питання щодо суті і функцій фінансів.

Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями в процесі вартісного розподілу. Фінанси і ціна. Фінанси і заробітна плата. Фінанси і кредит.

Фінансові ресурси, їх суть і призначення. Класифікація фінансових ресурсів. Роль і значення централізованих фондів у забезпеченні загальнодержавних потреб. Децентралізовані фінансові ресурси: суть, склад, роль у фінансуванні потреб розширеного відтворення. Фінансові резерви: види та методи формування. Механізм формування та використання фінансових ресурсів суспільства.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Суть і поняття фінансової системи країни. Структура фінансової системи України. Принципи побудови фінансової системи.

Типологізація та структуризація фінансових систем за територіальною ознакою і типами економічних систем. Організаційна структура фінансової системи. Внутрішня побудова фінансової системи.

Сфери та ланки фінансових відносин: державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінанси. Фінансовий ринок як забезпечуюча ланка фінансової системи. Фінансові відносини на світовому ринку.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ І СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

Фінансова політика – складова частина економічної і соціальної політики. Ланки фінансової політики. Фінансова стратегія. Фінансова тактика. Фінансова політика України на сучасному етапі.

Суть фінансового механізму і його складові елементи. Фінансові методи. Фінансові важелі, стимули, санкції. Організаційна структура і правовий режим фінансового механізму. Взаємодія фінансового механізму з господарським механізмом і фінансовою політикою.

Управління фінансами. Об'єкти і суб'єкти управління. Функціональні ланки процесу управління фінансами. Стратегічне й оперативне управління. Функції Президента, законодавчих і виконавчих органів влади та управління в галузі загального керівництва фінансами. Повноваження Міністерства фінансів та його структур у сфері оперативного управління фінансами. Управління фінансами на рівні міністерств, відомств, підприємств, домогосподарств. Автоматизовані системи управління фінансами.

Фінансове планування: суть, принципи, завдання. Етапи і методи фінансового планування. Система фінансових планів, їх характеристика. Зведений баланс фінансових ресурсів держави. Фінансове планування на загальнодержавному, галузевому та територіальному рівнях. Фінансові плани підприємств та організацій. Реформування фінансового планування в умовах розвитку ринкових відносин.

Фінансовий контроль. Суть, мета, завдання фінансового контролю. Принципи фінансового контролю. Класифікація фінансового контролю. Види, форми, методи фінансового контролю. Органи фінансового контролю та їх повноваження. Напрями підвищення дієвості фінансового контролю.

ТЕМА 4. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

Суть, функції, основи організації фінансів підприємств. Форми фінансування підприємницької діяльності. Класифікація грошових нагромаджень підприємств.

Фінанси комерційних підприємств. Комерційний розрахунок і самофінансування. Грошові нагромадження підприємств. Валовий дохід, порядок його розподілу. Валовий і операційний прибуток. Соціально-економічне значення прибутку і порядок його розподілу. Показники рентабельності. Фонди цільового фінансування, що формуються за рахунок прибутку.

Фінанси підприємств різних форм власності, організацій та підприємств, що здійснюють неприбуткову діяльність. Форми й методи фінансового забезпечення установ невиробничої сфери. Кошторисне фінансування бюджетних організацій. Нормування бюджетних асигнувань. Бюджетне фінансування установ освіти, науки, підготовки кадрів, охорони здоров'я, соціального забезпечення. Позабюджетні кошти бюджетних установ, їх види та порядок використання.

Фінанси громадських організацій і благодійних фондів. Джерела фінансування громадських організацій.

ТЕМА 5. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Державні фінанси як елемент фінансової системи. Склад і структура державних фінансів. Грошові потоки на макроекономічному рівні. Ланки та рівні державних фінансів.

Фінансові ресурси держави. Склад і джерела формування державних доходів. Державні видатки: види, норми та напрями використання.

Державні фінанси у системі економічних важелів. Кейнсіанська теорія бюджетного регулювання економіки. Економічні доктрини “економіки попиту” та “економіки пропозиції”, їх вплив на фінансові важелі регулювання соціально-економічних процесів.

Проблеми функціонування державних фінансів в економіках перехідного типу.

ТЕМА 6. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

Бюджет, як економічна та юридична категорія. Об’єктивні передумови функціонування бюджету держави. Соціально-економічне значення бюджету. Бюджет як економічна категорія. Бюджет як централізований фонд. Бюджет як основний фінансовий план держави. Розподільча і контрольна функції бюджету. Бюджетний механізм фінансового регулювання економіки. Доходи бюджету. Видатки бюджету. Бюджетна політика на сучасному етапі.

Структура і принципи побудови бюджетної системи. Поняття бюджетного устрою. Види бюджетів України. Зведений бюджет. Державний бюджет. Бюджети територіальних громад. Розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи. Бюджетні права органів державної влади і управління. Бюджетне регулювання. Поняття закріплених і регулюючих доходів. Дотації, субсидії, субвенції і їх роль в збалансуванні місцевих бюджетів. Бюджетні резерви.

Роль і призначення бюджетної класифікації. Бюджетна класифікація доходів, видатків бюджету, бюджетного фінансування, державного боргу.

Бюджетний процес. Поняття та основні елементи бюджетного процесу. Організація бюджетного планування. Порядок складання, розгляду, затвердження державного і місцевих бюджетів. Виконання бюджетів. Складання звітів про виконання державного і місцевих бюджетів та їх

затвердження. Касове виконання дохідної й видаткової частин державного і місцевих бюджетів.

ТЕМА 7. ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Економічна суть доходів Державного бюджету України. Форми і методи мобілізації грошових коштів до бюджету. Класифікація доходів бюджету. Податкові надходження. Неподаткові надходження. Доходи від операцій з капіталом. Офіційні трансферти.

Соціально-економічна суть видатків бюджету. Напрями використання бюджетних коштів. Видатки державного бюджету на розвиток економіки і науки. Склад і структура бюджетних асигнувань на соціально-культурні заходи і соціальний захист населення. Фінансування потреб національної оборони і державного управління.

Бюджетний дефіцит. Поняття і причини виникнення. Джерела фінансування дефіциту бюджету.

ТЕМА 8. ПОДАТКИ І СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ

Суть податків та їх характерні ознаки. Елементи податку. Об'єкти оподаткування. Суб'єкт, платник, носій податку. Джерела сплати податків. Масштаб вимірювання податкової бази. Податкова ставка. Податкові пільги.

Класифікація податків. Види податків. Прямі податки. Непрямі податки.

Податкова система: суть, структура, основи побудови. Принципи і методи оподаткування. Податкова політика України на сучасному етапі.

Податок на додану вартість (ПДВ). Соціально-економічна суть ПДВ. Платники, об'єкт, база нарахування податку. Пільги й ставки ПДВ. Порядок обчислення ПДВ до сплати в бюджет.

Механізм справляння акцизного збору.

Платники, об'єкти оподаткування податку на прибуток підприємств. Пільги та ставки податку.

Порядок сплати до бюджету.

Основи прибуткового оподаткування населення. Категорії платників податку. Сукупний оподатковуваний дохід як об'єкт оподаткування. Пільги з податку на доходи з фізичних осіб. Побудова шкали ставок оподаткування. Особливості оподаткування доходів громадян не за місцем основної роботи. Декларація про доходи громадян. Порядок проведення перерахунку податку на доходи з фізичних осіб. Оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності.

Платежі за ресурси. Майнове оподаткування. Єдиний митний тариф і державне мито. Місцеві податки і збори. Інші податкові платежі до бюджету.

ТЕМА 9. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

Суть і склад місцевих фінансів. Роль місцевих фінансів у реалізації соціально-економічної політики адміністративно-територіальних формувань.

Фінансові ресурси місцевого самоврядування. Місцеві бюджети. Доходи і видатки місцевих бюджетів. Загальнодержавні податки і збори, закріплені за місцевими бюджетами. Роль місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів. Види неподаткових надходжень до місцевих бюджетів.

Склад і структура місцевих бюджетів. Видатки бюджетів територіальних громад на потреби місцевого самоврядування. Джерела надходжень та основні напрями використання. Фінансові ресурси інших органів місцевого самоврядування.

ТЕМА 10. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ

Цільові державні фонди як складова частина спеціального фонду державного бюджету. Необхідність існування цільових фондів. Види цільових державних фондів.

Пенсійний фонд України: призначення, джерела формування, напрямки використання. Порядок нарахування і оплати обов'язкових страхових внесків на пенсійне страхування підприємствами й громадянами.

Фонд соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності: призначення, джерела формування, шляхи використання. Платники, об'єкт нарахування, ставки, джерела сплати обов'язкових платежів на соціальне страхування. Терміни сплати страхових внесків до бюджету.

Призначення, джерела формування, напрями використання фонду соціального страхування на випадок безробіття. Механізм справляння обов'язкових страхових внесків на випадок безробіття.

Фонд загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: призначення, порядок формування та використання.

ТЕМА 11. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Економічна суть державного кредиту. Роль державного кредиту у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави й фінансуванні дефіциту бюджету. Взаємозв'язок і відмінності між державним і банківським кредитом.

Види і форми державного кредиту. Внутрішній і зовнішній державний кредит. Державні позики. Державні грошово-речові лотереї. Використання ощадних вкладів для кредитування потреб держави. Державний позиковий фонд.

Класифікація державних позик. Правове оформлення державних позик. Види державних цінних паперів, порядок їх емісії та погашення. Способи коригування державної позикової політики.

Державний борг. Капітальний і поточний державний борг. Причини виникнення і наслідки зростання державного боргу. Джерела погашення державного боргу. Управління державним боргом.

ТЕМА 12. СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

Економічна необхідність, суть і роль страхування. Фінансові відносини у сфері страхування. Форми і методи страхового захисту. Система страхових фондів. Класифікація страхування за об'єктами і ознакою ризику. Обов'язкове й добровільне страхування, принципи їх реалізації.

Страховий ринок. Поняття страхового ринку та його організаційна структура. Учасники страхового ринку. Організаційні форми функціонування страхових компаній.

Формування й розвиток страхового ринку в Україні.

Державний нагляд за страховою діяльністю. Ліцензування страхової діяльності.

ТЕМА 13. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Суть фінансового ринку, його роль у мобілізації та перерозподілі фінансових ресурсів. Класифікація фінансових ринків. Ринок позичкових капіталів. Ринок цінних паперів. Первинний і вторинний фінансові ринки. Механізм функціонування фінансового ринку.

Цінні папери як форма фіктивного капіталу. Види цінних паперів та їх характеристика. Пайові цінні папери. Боргові цінні папери. Похідні цінні папери. Приватизаційні цінні папери.

Правове регулювання фінансового ринку. Порядок реєстрації та обігу цінних паперів. Діяльність із випуску та організації обігу цінних паперів. Учасники ринку цінних паперів. Емітенти, інвестори та фінансові посередники.

Фондова біржа. Організація роботи фондової біржі. Порядок допуску цінних паперів до обігу на фондових біржах. Біржові операції та порядок розрахунків при їх здійсненні.

Перспективи розвитку фінансового ринку в Україні.

ТЕМА 14. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Поняття фінансового механізму зовнішньоекономічних відносин. Суб'єкти й види зовнішньоекономічної діяльності. Правові норми регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Валютне регулювання. Валютні обмеження. Використання валютних надходжень.

Валютний курс і валютний паритет. Форми і види валютних курсів. Методика встановлення валютного курсу в Україні. Конвертованість валют.

Валютні ринки. Поняття і види валютних ринків. Правове регулювання діяльності міжбанківської валютної біржі. Організація і порядок роботи біржового валютного ринку. Котирування іноземних валют. Валютні операції. Операції типу “спот”, форвардні операції, механізм їх здійснення.

Розвиток валютного ринку в Україні.

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

ТЕМА 1. СУТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ

1. Об'єктивна необхідність та суть фінансів
2. Функції фінансів
3. Взаємозв'язок та відмінності фінансів з іншими економічними категоріями
4. Фінансові ресурси: суть, структура та види

Базові поняття: фінанси, фінансові відносини, фінансові ресурси, функції фінансів, фонди грошових коштів, об'єкти фінансових відносин, суб'єкти фінансових відносин, первинний розподіл, перерозподіл, вторинний розподіл, первинні доходи, вторинні доходи, заново створена вартість, централізовані фінансові ресурси, децентралізовані фінансові ресурси.

1. Об'єктивна необхідність та суть фінансів

Фінанси – це складна, багатогранна економічна категорія, яка склалася історично.

Термін “фінанси” походить від латинських слів “finantio”, “financia”, що в перекладі означає обов'язковий грошовий платіж на користь держави.

Фінанси у своєму розвитку пройшли певну еволюцію. Вони виникли одночасно з появою держави і найпершою формою фінансових відносин були податки. Згадки про них є в багатьох історичних пам'ятках. Зокрема, в Біблії сказано: «Конче даси з усього врожаю насіння твого, що рікрічно на полі зросте ... десятину збіжжя свого, виноградного соку свого, і оливи своєї, і перворідних худоби своєї великої й худоби своєї дрібної» (Старий заповіт, книга п'ята Мойсеєва).

Податки, як особлива форма вилучення частини створеної вартості, перерозподілялися на виконання низки функцій і завдань держави –

управління, національну оборону, регулювання економічних відносин, фінансування соціальної сфери, міжнародне співробітництво тощо. На початку зародження фінанси використовувались для позначення різних форм зиску і несправедливого зменшення доходів населення. Використання фінансів не підлягало будь-якому контролю з боку населення. З розвитком держави вдосконалювалися й фінансові відносини, що знаходило своє відображення у формуванні державних скарбниць, бюджетів, цільових рахунків коштів, виникненні державного кредиту та державних цінних паперів. Так сформувалася державна фінансова система.

На поверхні економічних явищ фінанси асоціюються з рухом грошових коштів. Однак, сам по собі рух грошових коштів є примітивним і не розкриває суті фінансів. Фінанси не можуть існувати без грошей, але якщо наявність останніх є обов'язковою передумовою функціонування фінансових відносин, то причиною, що породжує їх появу слід вважати потреби суб'єктів господарювання і держави в певних коштах. Задовільнити таку потребу можливо лише за рахунок фінансів. З допомогою фінансового розподілу досягаються оптимальні пропорції співвідношення між обсягами виробництва і потребами споживання.

Об'єктивними передумовами виникнення фінансів є такі:

- 1) наявність товарного виробництва;
- 2) поява товарно-грошових відносин;
- 3) функціонування держави;
- 4) дія економічних законів, насамперед закону вартості, що регулює кількісні параметри фінансового розподілу.

З допомогою фінансів здійснюється розподіл ВВП і НД та формування на цій основі фондів грошових коштів – фінансових ресурсів. У цьому полягає найбільш суттєва відмінність між фінансами і грошима. Наприклад, грошові кошти, що обслуговують роздрібний товарооборот, оплата транспортних, побутових, комунальних послуг, операції з купівлі-продажу між окремими членами суспільства, гроші, які виступають об'єктом

спадщини, не включаються в поняття „фінанси”, оскільки в усіх перелічених випадках грошового розподілу відсутній фондоутворюючий елемент.

Фінанси мають двоїстий характер свого виявлення:

по-перше, це система відносин, пов'язаних з розподілом ВВП і формуванням на цій основі централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів (фінансові відносини);

по-друге, матеріальним носієм фінансових відносин є фонди грошових коштів, що використовуються на виконання функцій і завдань держави, забезпечення умов розширеного відтворення (фінансові ресурси).

Отже, фінансові відносини можна характеризувати як:

- 1) суспільні – мають місце в суспільстві;
- 2) економічні – пов'язані з процесом розширеного відтворення;
- 3) грошові – функціонують виключно в грошовій формі;
- 4) розподільчі – формуються на стадії вартісного розподілу і перерозподілу ВВП;
- 5) фондоутворюючі – супроводжуються формуванням та використанням фондів грошових коштів.

Фінансам як особливій формі економічних відносин притаманна низка характерних ознак:

- грошовий характер фінансових відносин – гроші виступають основним інструментом фінансових відносин, тобто де немає грошей, не може бути фінансів;
- обмінно-розподільчий характер відносин – передбачає наявність двох суб'єктів, один з яких, як правило, має особливі повноваження, наприклад держава;
- фондоутворюючий характер - формування та використання різних за призначенням фондів грошових засобів, що передбачає формування доходів та здійснення видатків;
- рух грошових потоків – відображає видиму сторону фінансових відносин і відображає рух вартості ВВП.

Таким чином, фінанси – це система економічних відносин, за допомогою яких здійснюється формування та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави та забезпечення умов розширеного відтворення.

2. Функції фінансів

Суть фінансів як економічної категорії визначається через функції, які вони виконують. Традиційно виділяють дві функції фінансів:

- 1) розподільчу;
- 2) контрольну.

Розподільча – основна для фінансів, адже в процесі суспільного відтворення фінанси функціонують як вартісний інструмент формування, розподілу і використання фондів грошових коштів. Проявляється в процесі розподілу ВВП та національного доходу шляхом утворення фондів грошових коштів і використання їх за цільовим призначенням. Основними об'єктами фінансового розподілу виступають:

- 1) ВВП – заново створена в суспільстві вартість за відповідний період часу, як правило, за рік;
- 2) національний дохід – новостворена вартість, тобто частина ВВП, яка залишається після відрахування з нього фонду заміщення спожитих засобів виробництва;
- 3) національне багатство (у виняткових випадках – війни, природні катаклізми, екологічні катастрофи тощо) – сукупність створених і нагромаджених матеріальних благ, якою володіє суспільство.

У процесі розподілу вартості ВВП і НД беруть участь:

- 1) держава - за правом керуючої структури суспільства, а також як власник-підприємець;
- 2) суб'єкти підприємницької діяльності - за правом виробників ВВП;

- 3) домогосподарства - за правами працівників підприємств, організацій, установ, які працюють на умовах трудового договору та гарантіями соціального захисту.

За стадією обігу фінансових ресурсів розрізняють первинний фінансовий розподіл і перерозподіл.

Первинний розподіл – процес розподілу заново створеної вартості. На даному етапі беруть участь лише ті суб'єкти, які безпосередньо зайняті у створенні ВВП та формуються при цьому їх первинні доходи:

- 1) у фізичних осіб – заробітна плата та прирівняні до неї виплати;
- 2) у суб'єктів підприємницької діяльності – прибуток та амортизація;
- 3) у держави - надходження від плати за надані державні послуги, використання державних ресурсів, непрямі податки.

Перерозподіл – полягає у створенні і використанні вторинних доходів шляхом сплати податків, обов'язкових платежів, інших форм використання первинних доходів. Його необхідність пов'язується із:

- утриманням невиробничої сфери;
- забезпеченням держави грошовими коштами для виконання нею своїх функцій – втручання в економічні процеси, соціальний захист населення і соціальна сфера, державне управління, національна оборона, міжнародна діяльність тощо.

До вторинних доходів відносять:

- 1) загальнодержавні доходи (бюджет, цільові державні фонди, відомчі фонди міністерств і відомств);
- 2) корпоративні доходи (фонди підприємств).

Вторинний розподіл - другий етап перерозподілу, який передбачає використання централізованих фінансових фондів і формування доходів окремих суб'єктів. На даній стадії формуються як первинні доходи фізичних осіб, зайнятих у бюджетній (невиробничій) сфері, так і вторинні доходи у формі соціальних виплат і надання бюджетних асигнувань.

Залежно від обсягів втручання держави у фінансові процеси, перерозподіл можна класифікувати за такими ознаками:

- 1) міжгалузевий — здійснюється через бюджетну систему та цільові державні фонди для утримання невиробничої сфери, а також проведення структурних зрушень у національній економіці;
- 2) міжтериторіальний — проводиться через бюджети, цільові державні фонди і певною мірою галузеві та регіональні фонди для перерозподілу коштів між окремими територіальними колективами;
- 3) внутрігалузевий — включає перерозподіл галузевих фондів та фондів господарських об'єднань, підприємств для фінансового вирівнювання їх розвитку;
- 4) внутрігосподарський — здійснюється через формування децентралізованих фондів підприємств і перерозподіл коштів між структурними підрозділами підприємств.

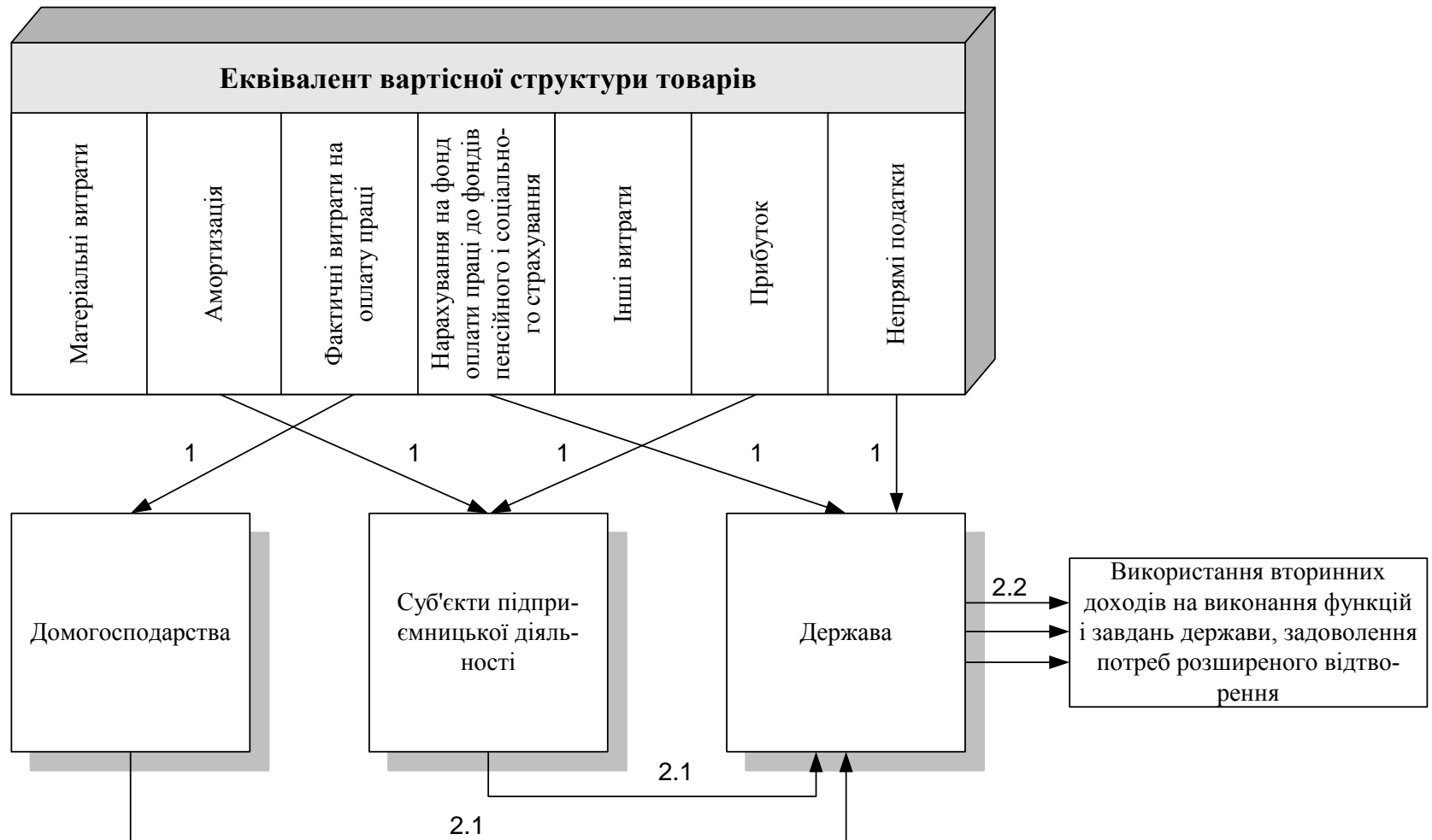
Механізм фінансового розподілу і перерозподілу наведено на рис. 1.1.

В економічній літературі розповсюдженим є варіант, згідно з яким фінанси виконують три функції:

- 1) формування фінансових ресурсів;
- 2) використання фінансових ресурсів;
- 3) контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів.

На наш погляд, вказаний підхід деталізує розподільчу природу фінансів, оскільки поняття розподіл охоплює як стадію формування грошових фондів, так і стадію їх використання.

Контрольна функція породжена розподільчою природою фінансів, здатністю кількісно відображати економічні процеси, що виникають при розподілі та перерозподілі ВВП та НД. Якщо фінанси мають властивість кількісно відображати розподільчі пропорції, то їм притаманна функція контролю за розподілом ВВП у розрізі відповідних фондів, їх використанням на передбачені законодавством цілі.

1 - формування первинних доходів, суб'єктів зайнятих у виробництві ВВП;
 2.1 - перша стадія перерозподілу, тобто формування бюджету і цільових державних фондів;
 2.2 - друга стадія прерозподілу, тобто використання централізованих фондів.

Рис. 1.1. Механізм дії розподільчої функції фінансів на макроекономічному рівні.

З огляду на це суть контрольної функції полягає у:

- 1) відображенні властивих фінансам ознак, які полягають у їх здатності сигналізувати про проходження розподільчого процесу, тобто виступати інструментом перевірки правильності утворення, розподілу і використання фондів грошових коштів у процесі господарювання;
- 2) охопленні всіх сторін діяльності суспільства і суб'єктів економіки;
- 3) практичній реалізації через форми і методи фінансового контролю.

Фінансовий контроль здійснюють відповідні фінансові органи (інституції), до яких в Україні належать Міністерство фінансів, Державне казначейство, Державна контрольно-ревізійна служба, Державна податкова служба та інші.

У ринковій економіці поряд з названими функціями виділяють ще такі:

- 1) функцію формування і використання фондів грошових коштів;
- 2) функцію відтворення;
- 3) функцію стимулювання.

Водночас вказані функції мають розподільчі ознаки, а тому їх можна об'єднати в цілісну розподільчу функцію.

3. Взаємозв'язок та відмінності фінансів з іншими економічними категоріями

У процесі вартісного розподілу фінанси взаємодіють з іншими економічними категоріями – ціною, заробітною платою, кредитом, грошима.

Фінанси і ціна

Відмінності:

- 1) ціновий розподіл завжди пов'язаний із обміном, а фінансовий відбувається за межами акту купівлі-продажу товарів;
- 2) ціновий розподіл передує фінансовому;
- 3) фінансовий розподіл є гнучкішим, оскільки ціновий визначає лише пропорції майбутнього вартісного розподілу.

Взаємозв'язок полягає в тому, що ціни є основою фінансового розподілу вартості, а фінанси, базуючись на пропорціях розподілу, що склались під впливом цін, виступають інструментом, що їх реалізує. Одночасно фінанси коректують ці пропорції з урахуванням економічних умов розвитку суспільства.

Фінанси і заробітна плата

Відмінності:

- 1) за допомогою зарплати розподіляється необхідний продукт, а за допомогою фінансів весь національний продукт;
- 2) розподільчі відносини, що здійснюються через зарплату, матеріалізуються у грошових коштах, що надходять у власність окремих громадян для задоволення їхніх особистих потреб, а фінанси мають суспільне призначення;
- 3) на відміну від фінансів функціонування зарплати може розглядатись як процес двостороннього руху вартості. Зарплата має компенсаційний характер і залежить від кількості і якості затраченої праці – кожний працівник повинен отримувати від суспільства таку частку вартості, яка відповідає його трудовому вкладу.

Взаємозв'язок фінансів і зарплати полягає у тому, що з одного боку фінанси “допомагають” зарплаті формувати фонд оплати праці, виділяючи його від інших грошових фондів підприємств. З іншого боку, заробітна плата, нарахування якої не співпадає з виплатою, виступає джерелом формування фінансових ресурсів у вигляді стійких пасивів.

Фінанси і кредит

Відмінності:

- 1) кредит функціонує на основі поверненості;
- 2) кредитні ресурси виражають “розірваний у часі рух” вартості від кредитора до позичальника і назад, а фінансові відносини - односторонній процес;
- 3) кредитний перерозподіл пов'язаний із переміщенням грошових коштів

між суб'єктами розподільчого процесу, а фінансовий здійснюється як між суб'єктами господарювання, так і в рамках кожного з них;

- 4) кредитні ресурси формуються у процесі перерозподілу за рахунок тимчасово вільних коштів підприємств, держави, громадян, а фінансові – із доходів і нагромаджень, що утворились на стадії вартісного розподілу;
- 5) кредит надається позичальнику на визначений термін на умовах поверненості та платності, а фінансові ресурси – безоплатно, без регламентування умов їх повернення;
- 6) кредит має тісніший зв'язок з грошовим обігом, з його допомогою задовольняється потреба в платіжних засобах, здійснюється регулювання грошової маси.

Взаємозв'язок фінансів і кредиту виражається у їх комплексному використанні. Так, при недостатності власних фінансових ресурсів підприємство залучає банківські кредити. З іншого боку, тимчасово вільні фінансові ресурси підприємства зберігаються на рахунках в банках, що дозволяє використовувати їх у якості кредитних ресурсів.

Фінанси і гроші

Особливість фінансів як економічної категорії полягає в тому, що вони завжди мають грошову форму вираження, що обумовлює категоріальний взаємозв'язок. Гроші стають фінансовими ресурсами (матеріальним носієм фінансів) лише за умови акумулювання у відповідних фондах, які мають певний порядок формування та використання. Водночас, гроші є технічним засобом вираження величини доходів і витрат суб'єктів фінансових відносин.

Поряд з тим, фінанси, які мають грошову форму та виражають відповідні економічні відносини, відрізняються від грошей як за своїм змістом, так і за функціями.

Відмінності:

- 1) фінанси виступають економічним інструментом розподілу і перерозподілу ВВП, а гроші – як загальний еквівалент всім іншим товарам та абсолютно ліквідний актив.
- 2) грошові відносини за своїм змістом і складом значно ширші ніж фінансові, оскільки крім фінансових включають ще й відносини обміну (грошовий обіг) та кредитні відносини.
- 3) фінанси виконують розподільчу і контрольну функції, а гроші – функції міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження, світових грошей.

Загалом, місце фінансових відносин в структурі обмінно-розподільчих механізмів характеризується даними табл.1.1.

Таблиця 1.1

Фінанси в системі обмінно-розподільчих відносин

Категоріальний апарат / Критерії оцінки	Товарно-грошові відносини	Кредит	Фінанси
Власність	Втрачається	Зберігається	Втрачається
Вартість	Зберігається	Втрачається	Втрачається
Стадії суспільного відтворення	Виробництво та обмін	Перерозподіл	Розподіл та перерозподіл
Характер товарно-грошових відносин	Еквівалентний	Нееквівалентний	Нееквівалентний

4. Фінансові ресурси: суть, структура та види

Об'єктивною умовою реалізації фінансів є наявність фінансових ресурсів, обсяг яких характеризує фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку.

Фінансові ресурси виступають матеріальною основою фінансових відносин і відображають доходи і грошові нагромадження, які формуються у юридичних осіб, домогосподарств і держави у процесі розподілу і перерозподілу ВВП. Основним призначенням фінансових ресурсів є

фінансове забезпечення відтворювального процесу на макро- і мікрорівні економіки.

Потенційно фінансові ресурси формуються на стадії виробництва. Але саме потенційно, оскільки працівник біля верстата виготовляє не фінансові ресурси, а продукти праці в товарній формі. Реальне формування фінансових ресурсів розпочинається на стадії розподілу, коли вартість реалізована і в складі отриманого доходу виділяються окремі економічні форми реалізованої вартості.

Процес формування та використання фінансових ресурсів наведено на рис. 1.2.

Фінансовим ресурсам властиві такі характерні ознаки:

- 1) *цільовий характер* – кожний фонд створюється з певною метою, має чітко визначені напрямки використання, а в багатьох випадках - джерела формування;
- 2) *динамічність* – кошти, що акумулюються у фондах, знаходяться у постійному русі, тобто фонд поповнюється новими надходженнями, кошти витрачаються за цільовим призначенням;
- 3) кожний фонд має свою *правову базу* у вигляді законів, указів, постанов, інших нормативних документів.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів є ВВП. Найбільша частина фінансових ресурсів утворюється за рахунок прибутку, заробітної плати, амортизації, непрямих податків, відрахувань юридичних осіб на пенсійне та соціальне страхування, тобто здебільшого з частини ВВП, що є новоствореною вартістю (НД).

Фінансові ресурси залежно від рівня, на якому проходить їх формування і використання, поділяють на:

- 1) *централізовані* – утворюються на рівні держави, окремих адміністративно-територіальних одиниць, галузевих об'єднань;
- 2) *децентралізовані* – створюються окремими суб'єктами підприємства.

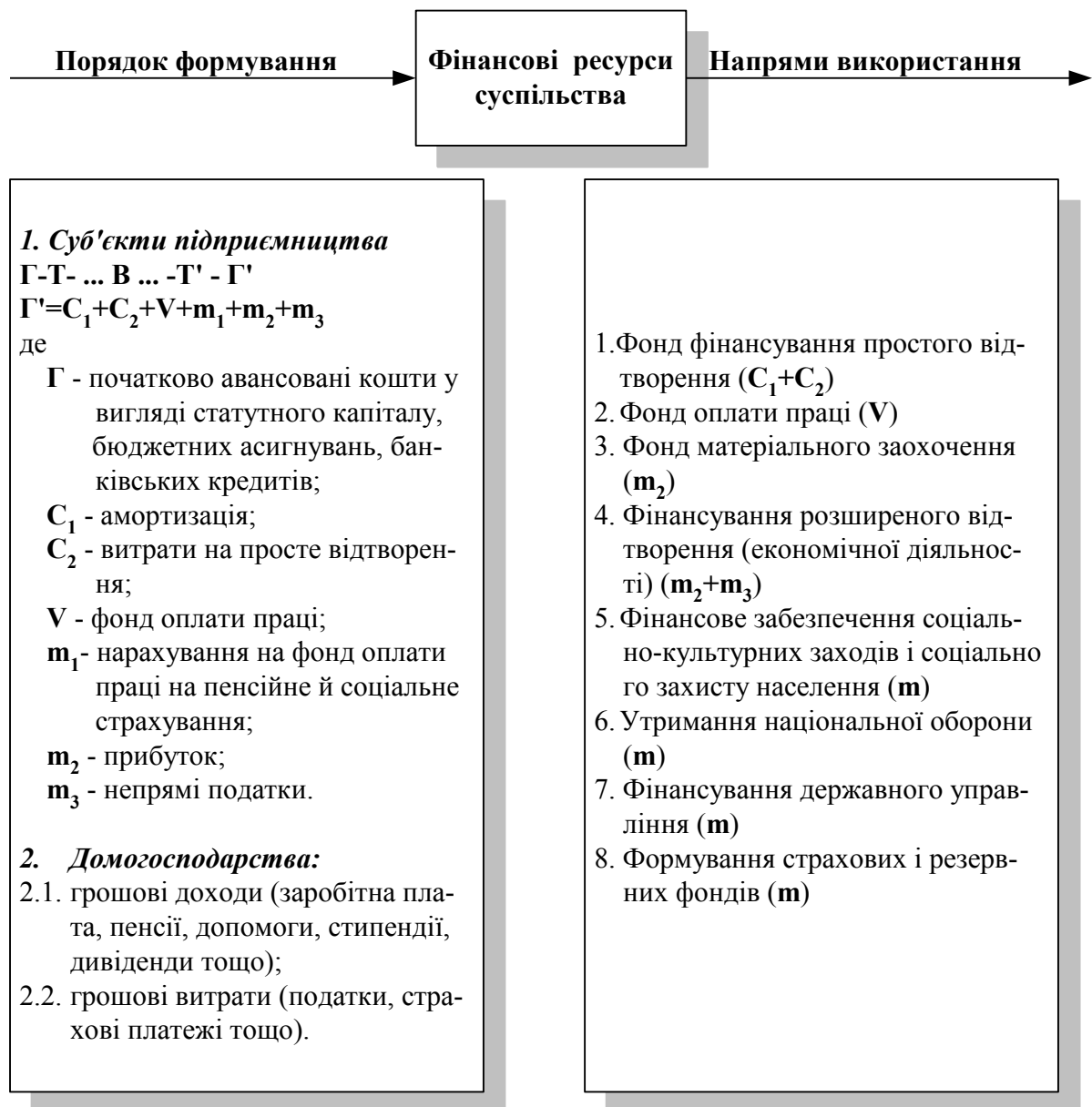

Рис. 1.2. Механізм формування та використання фінансових ресурсів суспільства.

За методами мобілізації розрізняють:

1. У складі державних (централізованих) фінансових ресурсів - податкові надходження, надходження від продуктивної діяльності, державних послуг, майна і майнових ресурсів, позичкових коштів, залучених як джерела фінансування бюджетного дефіциту.
2. У складі децентралізованих фінансових ресурсів:
  - 2.1) власний капітал;
  - 2.2) залучений капітал;

2.3) позичковий капітал.

Складовою частиною фінансових ресурсів є фінансові резерви, які характеризуються:

- 1) як особлива група фондів грошових коштів держави чи підприємств, які тимчасово не беруть участі в обороті коштів свого власника, але продовжують рух у загальному грошовому обігу, зберігаючи потенційну можливість повернення в оборот власника;
- 2) виступають необхідною умовою стабільного і збалансованого розвитку.

Фінансові резерви класифікуються на централізовані та децентралізовані.

В Україні застосовуються такі методи формування фінансових резервів:

- 1) бюджетний – створення в складі кожного бюджету резервного фонду й оборотної касової готівки;
- 2) галузевий – створення галузевих резервів за рахунок відрахувань від прибутку підприємств даної галузі;
- 3) страховий – формування фінансових фондів страхових організацій;
- 4) госпрозрахунковий – створення резервних фондів суб'єктами підприємництва.

План практичного заняття

Заняття 1 (с). Необхідність, суть і роль фінансів в умовах ринкової економіки.

1. Об'єктивна необхідність і суть фінансів.
2. Характерні ознаки і двоїстий характер фінансів.
3. Характеристика функцій фінансів.
4. Фінансові ресурси: суть, класифікація, джерела формування та напрями використання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Дискусійні питання суті і функції фінансів в економічній літературі.
2. Об'єкти і суб'єкти фінансових відносин.
3. Суспільне призначення фінансового контролю як форми реалізації контрольної функції фінансів.
4. Взаємозв'язок і відмінності фінансів з іншими економічними категоріями у процесі вартісного розподілу.
5. Фінансові резерви: призначення, класифікація, методи формування.

Тестові завдання

1. Термін “фінанси” походить від латинського “*financia*”, що перекладається як:

- 1) грошовий потік;
- 2) скарбниця;
- 3) грошовий платіж;
- 4) фінансовий платіж.

2. Дайте найбільш повне визначення “терміну фінанси”:

- 1) процес безперервного переміщення грошей між суб'єктами господарювання;
- 2) економічні відносини, що пов'язані із сплатою податків та інших платежів підприємствами до бюджету;
- 3) економічні відносини, що відображають формування, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу і перерозподілу ВВП і НД;
- 4) економічні відносини, що пов'язані із створенням грошових фондів.

3. Об'єктивними передумовами функціонування фінансів є:

- 1) товарно-грошові відносини, існування держави, дія економічних законів;

- 2) існування держави, дія закону вартості, потреби розширеного відтворення;
- 3) економічний розвиток суспільства, дія економічних законів, потреби розширеного відтворення;
- 4) товарно-грошові відносини, дія економічних законів.

4. Об'єктами фінансового розподілу на макрорівні економіки є:

- 1) національне багатство, амортизація, додана вартість;
- 2) ВВП, НД, національне багатство;
- 3) ВНП, національний дохід, державний кредит;
- 4) виторг підприємств, національний дохід, фінансові резерви.

5. Суб'єктами фінансових відносин є:

- 1) держава, суб'єкти господарювання, населення;
- 2) державні службовці, працівники ДПА, суб'єкти господарювання;
- 3) населення, АТ "Світоч", державна служба охорони;
- 4) державний бюджет, цільові державні фонди, державний кредит;

6. Двоїстий характер фінансів проявляється у тому, що:

- 1) з одного боку, – це фінансові відносини, а з другого, – це фінансові ресурси;
- 2) з одного боку, – це централізовані грошові фонди, а з другого – децентралізовані;
- 3) з одного боку, – це фінансові ресурси, а з другого, – це фінансові резерви;
- 4) з одного боку, – це розподіл ВВП, а з другого боку, – перерозподіл ВВП.

7. Фінанси як відносини можна характеризувати:

- 1) грошові, обмінно-розподільчі, фондоутворюючі;
- 2) економічні, розподільчі, грошові, фондоутворюючі;

- 3) суспільні, економічні, грошові, перерозподільчі, фондоутворюючі;
- 4) суспільні, економічні, вартісні, обмінно-розподільчі, фондоутворюючі.

8. *Функціями фінансів є:*

- 1) контрольна, економічна, стимулююча;
- 2) розподільча, стимулююча, відтворююча, регулююча;
- 3) розподільча, контрольна;
- 4) фіскальна, розподільча, регулююча.

9. *Фінансові ресурси визначаються як:*

- 1) економічні відносини з приводу розподілу і перерозподілу грошових доходів суб'єктів господарювання;
- 2) товарно-матеріальні цінності, що використовуються підприємством в процесі господарської діяльності;
- 3) основні і оборотні фонди суб'єкта господарювання;
- 4) нагромадження і доходи, що формуються в процесі розподілу та перерозподілу ВВП і НД.

10. *Розподільча функція фінансів охоплює:*

- 1) розподіл і перерозподіл ВВП і НД;
- 2) контроль за розподілом і перерозподілом ВВП і НД;
- 3) розподіл і перерозподіл матеріальних і трудових ресурсів;
- 4) розмежування доходів між ланками бюджетної системи.

11. *Суть розподільчої функції фінансів полягає у :*

- 1) здатності фінансів кількісно відображати економічні процеси розподілу і перерозподілу коштів;
- 2) перетворенні вартості ВВП і НД в конкретні види доходів;
- 3) розподілі ВВП і НД в результаті кримінальних порушень;
- 4) формуванні централізованих фондів.

12. Суть контрольної функції фінансів полягає у:

- 1) тому, що фінанси виступають інструментом контролю за формуванням і використанням доходів суб'єктів фінансових відносин;
- 2) контролі за доходами юридичних осіб;
- 3) контролі за формуванням централізованих фондів грошових коштів;
- 4) у контролі за ефективністю використання банківського кредиту.

13. В залежності від джерел формування фінансові ресурси поділяються на:

- 1) державні і місцеві;
- 2) централізовані і децентралізовані;
- 3) внутрішні і зовнішні;
- 4) власні і позичені.

14. Бюджетні резерви класифікуються:

- 1) державні, регіональні, місцеві;
- 2) централізовані, децентралізовані;
- 3) централізовані, галузеві, бюджетні;
- 4) централізовані, страхові, децентралізовані.

15. Методами формування фінансових резервів виступають:

- 1) грошовий, бюджетний, галузевий, страховий;
- 2) госпрозрахунковий, бюджетний, страховий;
- 3) госпрозрахунковий, державний, галузевий, страховий;
- 4) госпрозрахунковий, централізований, бюджетний, страховий.

16. Централізовані фінансові ресурси використовуються на:

- 1) фінансування потреб розширеного відтворення;
- 2) фінансування державних органів влади та управління;
- 3) фінансування суспільних функцій і завдань;

- 4) фінансування загальнодержавних заходів у сфері економічної й політичної діяльності.

17. До децентралізованих фінансових ресурсів відносять:

- 1) кошти Пенсійного фонду, кошти статутного фонду, кошти фондів, утворених за рахунок прибутку;
- 2) прибуток, кошти статутного фонду, амортизаційного фонду, кошти фондів, утворених за рахунок прибутку, стійкі пасиви;
- 3) кошти фонду оплати праці, резервний фонд КМУ, прибуток;
- 4) кошти фондів, утворених за рахунок прибутку, кошти цільових державних фондів, резервний фонд КМУ.

18. Відмінності між фінансами і кредитом полягають в наступному:

- 1) фінанси носять нееквівалентний та поворотний характер, а кредит – еквівалентний та безповоротний;
- 2) фінанси носять еквівалентний та безповоротний характер, а кредит – еквівалентний та поворотний;
- 3) фінанси носять нееквівалентний та безповоротний характер, а кредит – нееквівалентний та поворотний;
- 4) фінанси носять еквівалентний та поворотний характер, а кредит – нееквівалентний та безповоротний.

19. Заробітна плата виступає джерелом фінансових ресурсів підприємства у випадку:

- 1) сплати податків із заробітної плати;
- 2) щоденної виплати заробітної плати;
- 3) виплати нарахованої заробітної плати два рази на місяць;
- 4) отримання в банку коштів на виплату заробітної плати.

20. Джерелом кредитних ресурсів комерційних банків виступає:

- 1) власний капітал, міжбанківські кредити, тимчасово вільні фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств;
- 2) доходи від цінних паперів, маржа, бюджетні асигнування;
- 3) податки, депозити, міжбанківські кредити;
- 4) тимчасово вільні кошти підприємств і домогосподарств, емісійний дохід, відсотки на депозити.

21. Характерними ознаками фінансів є:

- 1) рух матеріальних ресурсів між суб'єктами господарювання, грошовий характер відносин, обмінно-розподільчий характер, дія економічних законів;
- 2) існування держави, максимізація прибутку, грошова форма відносин, безперервне переміщення грошей;
- 3) рух вартості від одного суб'єкта до іншого, формування доходів і здійснення видатків, рух матеріальних ресурсів між суб'єктами господарювання, обмінно-розподільчий характер;
- 4) обмінно-розподільчий характер, рух вартості від одного суб'єкта до іншого, грошова форма відносин, формування доходів і здійснення видатків.

22. Первинними доходами суб'єктів фінансових відносин є:

- 1) бюджетні дотації, пенсії, стипендії;
- 2) заробітна плата, прибуток, рента;
- 3) заробітна плата, виплати допомоги по тимчасовій працездатності, пенсії;
- 4) заробітна плата, пенсії, рента.

23. Під фінансовими резервами розуміють:

- 1) частину фінансових ресурсів суспільства, яка тимчасово не бере участі в обороті коштів свого власника, але продовжує рух в загальному

грошовому обігу, зберігаючи потенційну можливість повернення в оборот свого власника;

- 2) частину фінансових ресурсів підприємств і держави, що знаходиться на депозитних рахунках в банках;
- 3) грошові заощадження держави, суб'єктів господарювання, фінансові ресурси фінансово-кредитних інституцій;
- 4) резервні фонди підприємств, страхові фонди держави, резерви банківської системи.

24. *Основним джерелом формування фінансових ресурсів є:*

- 1) емісія грошей;
- 2) продаж цінних паперів і майна;
- 3) відрахування до соціальних фондів;
- 4) валовий національний продукт.

25. *Матеріальними носіями фінансових відносин є:*

- 1) гроші;
- 2) фінансові ресурси;
- 3) податки, збори;
- 4) прибуток.

26. *Перерозподіл НД пов'язаний:*

- 1) з формуванням первинних доходів суб'єктів господарської діяльності та з формуванням вторинних доходів населення;
- 2) з розподілом чистого прибутку підприємства і отриманням кредитів;
- 3) з існуванням невиробничої сфери та наданням соціального захисту населенню;
- 4) з емісією грошей та випуском державних цінних паперів.

27. *Об'єктом розподілу у кризовій фінансовій ситуації виступає:*

- 1) НД;

- 2) державний бюджет;
- 3) національне багатство;
- 4) додана вартість.

28. *Вторинний розподіл реалізується через:*

- 1) цінову, податкову, екологічну системи;
- 2) розподіл і перерозподіл матеріальних і трудових ресурсів;
- 3) цінову, податкову, страхову, кредитну системи;
- 4) політичну, економічну та бюджетну системи.

29. *До централізованих фінансових ресурсів відносять:*

- 1) кошти бюджету Львівської області, кошти державного бюджету, кошти цільових державних фондів;
- 2) кошти Пенсійного фонду, кошти статутного фонду, кошти фондів, утворених за рахунок прибутку;
- 3) прибуток, кошти статутного фонду, амортизаційного фонду;
- 4) кошти цільових державних фондів, ВВП, кошти державного бюджету.

30. *Вторинними доходами суб'єктів фінансових відносин є:*

- 1) пенсії, прибуток, рента;
- 2) бюджетні дотації, стипендії, рента;
- 3) заробітна плата, рента, пенсії;
- 4) стипендії, пенсії, допомога по тимчасовій непрацездатності.

31. *Основним призначенням резервного капіталу підприємства є:*

- 1) фінансування поточної господарської діяльності;
- 2) соціальний розвиток;
- 3) виплата дивідендів;
- 4) покриття непередбачених витрат і непокритих збитків.

32. *Процес взаємодії фінансів і кредиту найбільш яскраво проявляється:*

- 1) на стадії розподілу доданої вартості;
- 2) в процесі перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів;
- 3) у комплексному використанні в процесі розширеного відтворення виробництва;
- 4) у процесі формування грошових фондів.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА

1. Поняття фінансової системи та основні підходи щодо її структуризації
2. Структура і принципи побудови фінансової системи за внутрішньою будовою
3. Характеристика сфер і ланок фінансової системи

Базові поняття: фінансова система, сфери фінансових відносин, ланки фінансових відносин, державні фінанси, фінанси підприємств, страхування, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, бюджет держави, цільові державні фонди, державний кредит, принципи побудови фінансової системи.

1. Поняття фінансової системи та основні підходи щодо її структуризації

В узагальненому вигляді фінанси виражають єдині розподільчо-перерозподільчі відносини у суспільстві. Однак, відповідно до основних суб'єктів фінансових відносин, вони мають різноманітні форми прояву, а отже і свою специфіку, що реалізується через формування і використання фондів грошових коштів. Уся множинність фінансових відносин загалом відображає сукупність взаємопов'язаних елементів (систему), кожний, з яких, з одного боку, є носієм властивих йому фінансових відносин і певним чином впливає на процес відтворення, з іншого – перебуває в певному зв'язку з іншими елементами системи.

Фінансова система притаманна кожній державі незалежно від рівня економічного розвитку і є відображенням форм і методів конкретного використання фінансових важелів в економіці. Типи фінансових систем наведені на рис. 2.1. Для всіх типів фінансової системи характерно є загальна ознака – сукупність різноманітних особливих фондів грошових коштів, які відрізняються методами мобілізації та напрямками використання, проте тісно пов'язані між собою на засадах єдності політико-економічних відносин у суспільстві.

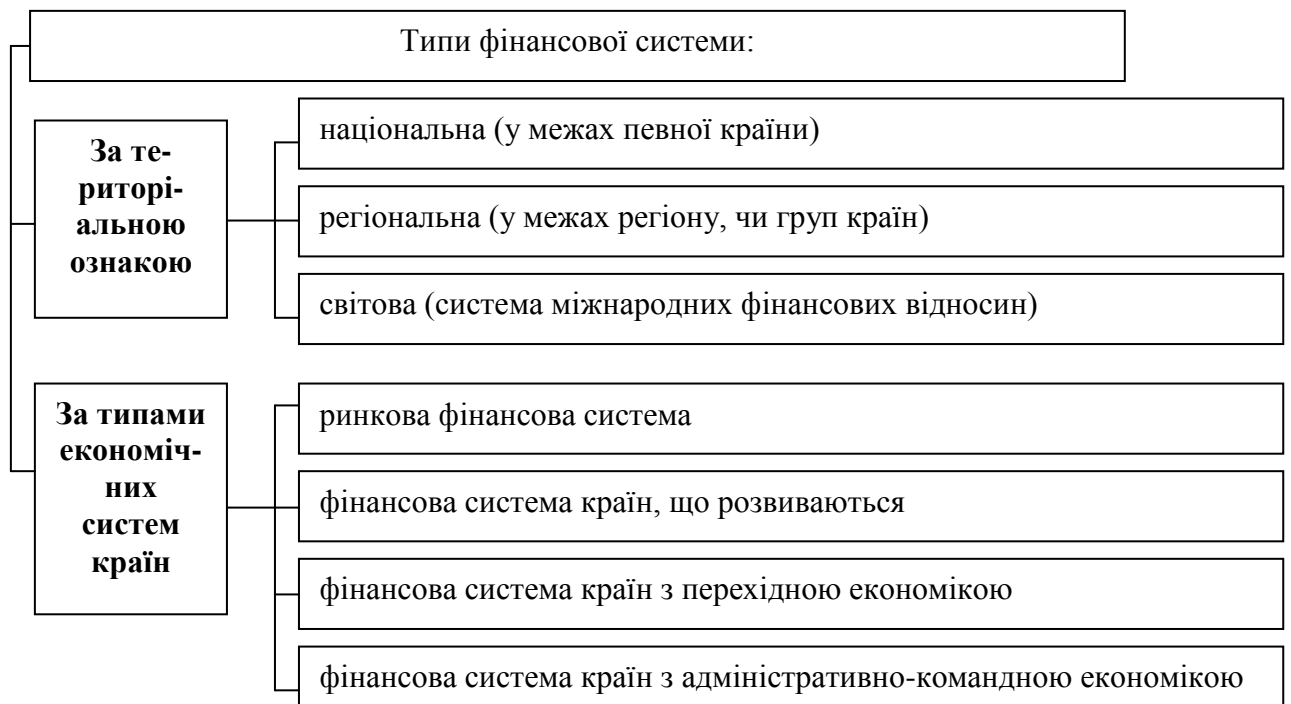

Рис. 2.1. Типи фінансових систем.

Фінансову систему можна розглядати, з одного боку, як сукупність певних специфічних сфер фінансових відносин (внутрішня будова), з іншого – як сукупність різних фінансових органів та інститутів, що забезпечують функціонування, взаємодію цих сфер і процес управління ними (організаційна структура).

За внутрішньою будовою фінансова система – сукупність відносин відносно, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП.

За організаційною структурою фінансова система - сукупність фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками.

Фінансові органи та інститути доцільно згрупувати за однотипними ознаками в такі чотири блоки:

1. Органи у сфері бюджету держави:

1.1) Міністерство фінансів України (центральный апарат і територіальні управління) та його відокремлені підрозділи – Державне казначейство і Державна контрольно-ревізійна служба;

- 1.2) Державна податкова служба, яка в 1996 році виділилась зі складу Міністерства фінансів у самостійне відомство та об'єднала Державну податкову інспекцію і податкову міліцію з метою координації та підвищення ефективності бюджетно-податкової політики як доміанти державної фінансової політики в умовах формування ринкового середовища.
2. Контрольно-регулюючі органи:
  - 2.1) Рахункова палата Верховної Ради України;
  - 2.2) Державна комісія з питань регулювання фінансових ринків;
  - 2.3) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
  - 2.4) Аудиторська палата із розгалуженою мережою аудиторських фірм.
3. Фінансові інститути фінансового ринку:
  - 3.1) банківська система;
  - 3.2) спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні установи;
  - 3.3) міжбанківська валютна біржа;
  - 3.4) фондові біржі із сформованим інститутом фінансового посередництва.
4. Органи управління цільовими фондами:
  - 4.1) Фонд загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
  - 4.2) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
  - 4.3) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
  - 4.4) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

2. Структура і принципи побудови фінансової системи за внутрішньою будовою

Фінансова система – сукупність відособлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, яким властиві централізовані та

децентралізовані фонди грошових коштів, є відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення.

Виділення складових елементів внутрішньої будови фінансової системи здійснюється за такими ознаками:

- наявністю власної фінансової бази - формується на основі первинних доходів суб'єктів фінансових відносин;
- функціональним призначенням кожної підсистеми, що забезпечує фінансування витрат для досягнення конкретних функцій і завдань фінансової політики;
- наявністю специфічних каналів руху грошових потоків.

Внутрішня структура фінансової системи складається із сфер і ланок.

Сфера – узагальнена за певними ознаками сукупність фінансових відносин. В основу виділення сфер покладено рівень економічної системи (рис. 2.2).

Ланка – відособлена частина фінансових відносин, складова сфери. Виділення ланок відбувається або за ознаками специфічних форм і методів фінансових відносин, або за критеріями наявності окремого фонду фінансових ресурсів.

Рис. 2.2. Сфери фінансових відносин.

Внутрішню структуру фінансової системи відображено на рис. 2.3.

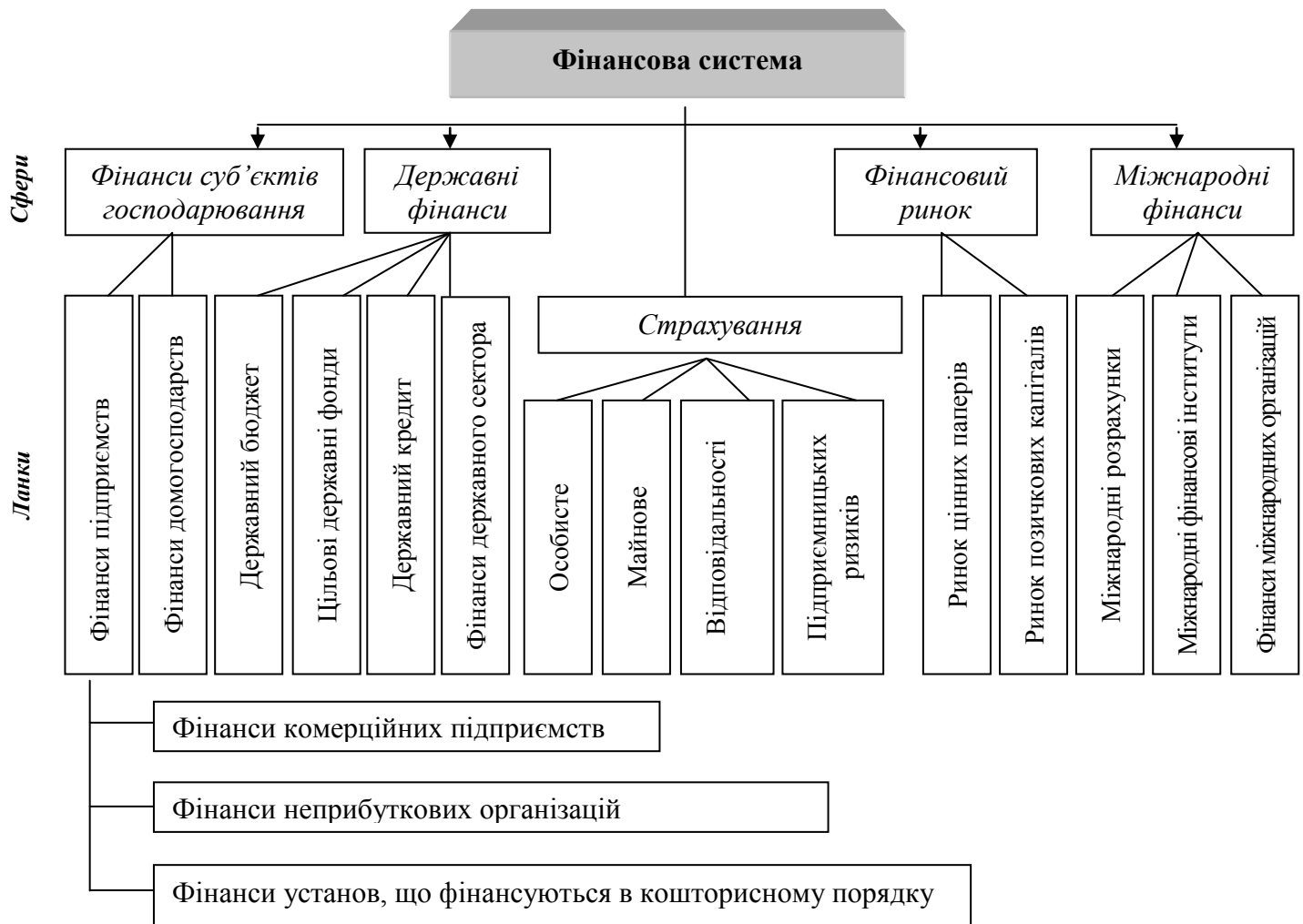

Рис. 2.3. Структура фінансової системи України.

Структура фінансової системи визначається такими принципами:

- 1) єдності – ґрунтується на єдиній економічній і політичній основі суспільства, погоджених засадах фінансової політики, що реалізуються через фінансову систему;
- 2) функціонального призначення – передбачає, що в кожній ланці фінансової системи вирішуються певні завдання специфічними методами, існують відповідні фонди грошових коштів і апарат управління.

Крім того, структурній моделі державних фінансів характерні принципи централізму і національної політики, що виражаються у побудові бюджетної системи та вертикальній управлінській ієрархії державних фінансових органів.

3. Характеристика сфер і ланок фінансової системи

Провідне місце у фінансовій системі як за обсягом ресурсів, так і за роллю у суспільстві посідають державні фінанси. Державні фінанси можна визначити як сукупність фондів фінансових ресурсів загальнодержавного призначення. Державні фінанси характеризуються за двома напрямками:

- 1) ланками – які визначають форми фінансових відносин;
- 2) рівнями – які розмежовують їх за органами влади й управління, тобто власне державні і місцеві (муніципальні) фінанси.

У системі державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП і формування державних фінансових ресурсів, в розрізі двох груп: централізованих і децентралізованих.

Основними ланками державних фінансів є:

- 1) бюджет держави. Структура бюджетної системи визначається Конституцією України та Бюджетним Кодексом і залежить від форм державного устрою. В Україні функціонує дворівнева бюджетна система, яка складається з державного і місцевих бюджетів;
- 2) цільові фонди держави призначені для фінансування певних потреб і видатків держави, які мають особливе значення для економічного і соціального розвитку суспільства. Вони певною мірою доповнюють бюджетний розподільчий механізм, проте їх специфіка полягає у строго цільовому призначенні та чітко визначених джерелах формування;
- 3) державний кредит характеризує відносини, при яких держава виступає кредитором, позичальником або гарантом повернення коштів. Зазвичай, - це частина відносин, при яких держава виступає як позичальник, а кредиторами – юридичні й фізичні особи даної та інших країн, уряди інших країн, міжнародні організації та фінансові інститути. Зазначена форма державних запозичень привалює і складає близько 80% всіх державних кредитних відносин. Тому величина державного боргу, який виникає в процесі запозичення коштів державою, свідчить про

ефективність і раціональність фінансової політики держави і вимагає законодавчого регулювання;

- 4) фінанси державного сектора економіки відображають відносини, що характеризують грошові потоки на державних підприємствах, які виникають в процесі формування, розподілу і перерозподілу його доходів. Об'єктами державної власності переважно є непривабливі для приватного бізнесу підприємства, які потребують великих капіталовкладень, або ті, що лише у віддаленій перспективі можуть стати самоокупними.

Базовою основою фінансової системи виступають фінанси недержавного сектора економіки, тобто фінанси суб'єктів господарювання та фінанси домогосподарств.

Характерні ознаки фінансів підприємств окреслені на рис. 2.4.

Рис.2.4. Характерні ознаки фінансів підприємств.

Виходячи із способів фінансового забезпечення своєї діяльності виділяють такі види суб'єктів господарювання:

- 1) комерційні підприємства, які діють на принципах комерційного розрахунку, що передбачає відшкодування всіх витрат і отримання прибутку. Фінанси на цьому рівні – це застосування різноманітних економічних прийомів для досягнення максимального доходу за

мінімального ризику. Комерційні підприємства є основними платниками податків до бюджету і поділяються на підприємства, що здійснюють діяльність у сфері матеріального виробництва, де створюється понад 90% ВВП та суб'єкти господарювання у сфері нематеріального виробництва щодо надання послуг населенню;

- 2) неприбуткові установи здійснюють свою діяльність в тих сферах, які або не можуть бути прибутковими, або повинні бути доступними широким верствам населення. На принципах неприбутковості працюють, як правило, комунальні підприємства й установи соціального забезпечення. Вони передбачають як власні, так і бюджетні джерела фінансування наданих послуг;
- 3) бюджетні установи, які фінансуються з державного або місцевих бюджетів на основі планового документа – кошторису. Через систему бюджетного перерозподілу забезпечується фінансування установ невиробничої сфери за рахунок частини вилученої вартості з підприємств, що здійснюють свою діяльність у галузях матеріального виробництва.

Фінанси домогосподарств виражають економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів, створених з особистих доходів населення. Фінанси домогосподарства виражаються у формі його індивідуального бюджету. Якщо доходи перевищують видатки, з'являється можливість заощаджувати, а отже, здійснювати інвестування, поповнювати страхові фонди і займатися підприємницькою діяльністю. Основні джерела і форми доходів домогосподарств подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Джерела і форми доходів домогосподарств

Джерело доходів	Форма доходів
Пропозиція економічних ресурсів	Заробітна плата Рента Прибуток від підприємницької діяльності
Пропозиція грошей	Процент

Продовження табл. 2.1

Наявність особливого соціального статусу	Пенсія Стипендія Допомога Виплати
Випадкові, епізодичні обставини	Виграш Спадщина Знахідка

Сфера міжнародних фінансів відображає:

- 1) рівень світового господарства;
- 2) обмінні та перерозподільні відносини на світовому рівні;
- 3) діяльність на цьому рівні як національних суб'єктів господарювання, так і держави.

Структура міжнародних фінансів приведена на рис. 2.5.

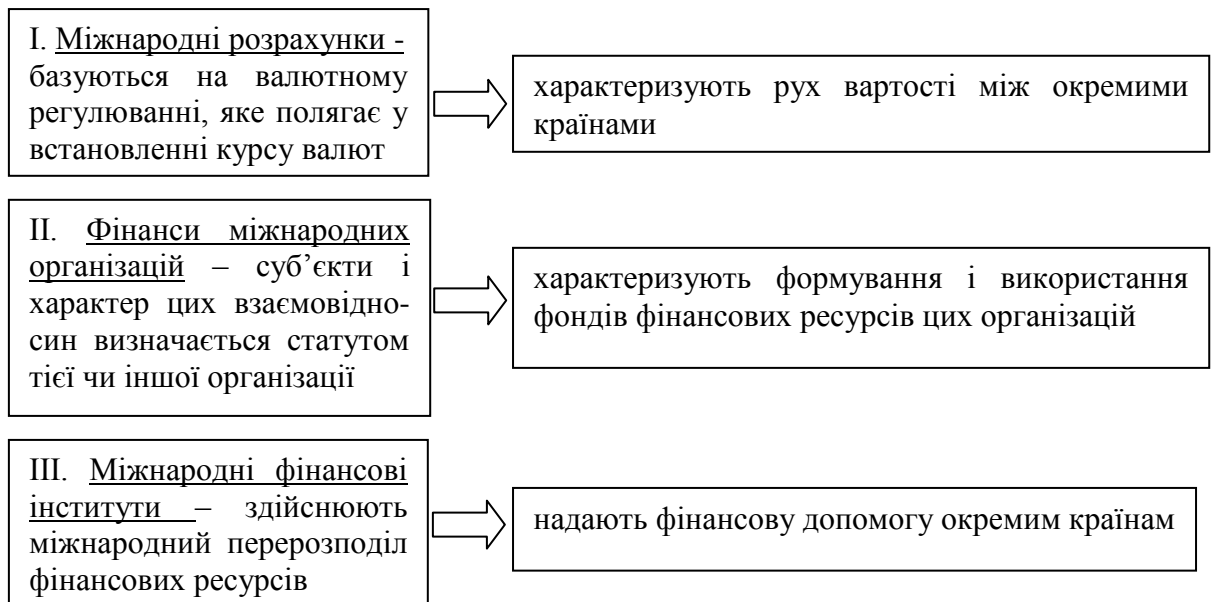

Рис. 2.5. Структура міжнародних фінансів.

Фінансовий ринок – важлива забезпечуюча сфера, складова фінансової та економічної систем. Фінансовий ринок виступає як:

- 1) своєрідна надбудова, через яку координується діяльність усієї фінансової системи;
- 2) сполучна сфера, через яку здійснюється рух фінансових ресурсів;
- 3) визначальний елемент ринкової економіки, без якого не може працювати весь ринковий механізм, оскільки все починається з фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Суть відносин у сфері фінансового ринку полягає в купівлі-продажу фінансових ресурсів.

Мета фінансового ринку – забезпечити грошовими коштами всю систему ринків.

Фінансовий ринок залежно від видів інструментів, що застосовуються для переміщення фінансових ресурсів від продавців до покупців складається з двох сегментів (ринків):

- 1) ринку позичкових капіталів – охоплює відносини, що виникають з приводу акумуляції кредитними установами фінансових ресурсів фізичних і юридичних осіб та їх надання у вигляді позик на умовах зворотності, строковості та платності;
- 2) ринку цінних паперів – охоплює як кредитні, так і відносини співволодіння, які оформляються спеціальними стандартизованими документами (цінними паперами), що можуть продаватися, купуватися та погашатися.

Страховання складає відокремлену, специфічну ланку фінансової системи. Характерні ознаки страхування:

- 1) розглядається як один із способів відшкодування за рахунок колективних страхових резервів збитків юридичних і фізичних осіб, спричинених несприятливими обставинами (страховими подіями, ризиками);
- 2) відображає відносини з приводу формування і використання колективних страхових фондів за рахунок страхових внесків;
- 3) займає проміжне місце між фінансами суб'єктів господарювання та державними фінансами.

Здійснення страхування забезпечується через страхові компанії, які є суб'єктами підприємництва.

Всю сукупність страхових відносин поділяють на 4 галузі:

- 1) майнове страхування — галузь страхування, об'єктом якої є майно юридичних і фізичних осіб.

- 2) особисте страхування — галузь страхування, в якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я, працездатність людини.
- 3) страхування відповідальності — галузь страхування, в якій об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, котрі можуть зазнати збитків внаслідок певної дії чи бездіяльності страхувальника.
- 4) страхування підприємницьких ризиків полягає у відшкодуванні втрат, що виникли внаслідок непередбачених умов у здійсненні підприємницької діяльності.

План практичного заняття

Заняття 2 (с). Структура і принципи побудови фінансової системи.

1. Поняття фінансової системи та її структура.
2. Принципи побудови фінансової системи.
3. Характеристика ланок фінансової системи України.

Питання для самостійного опрацювання

1. Управління фінансовою системою.
2. Принципи організації державних фінансів.
3. Взаємозв'язок фінансової системи і фінансової політики держави.
4. Особливості побудови фінансових систем у різних країнах.

Тестові завдання

1. Фінансова система – це:

- 1) контроль з боку суспільства за фінансовою діяльністю держави;
- 2) сукупність фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства;
- 3) сукупність відносно відокремлених форм фінансових відносин;
- 4) грошово-кредитний механізм.

2. За внутрішньою будовою фінансова система являє собою:

- 1) сукупність фінансових органів і інститутів;
- 2) сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу і перерозподілу ВВП;
- 3) конкретні види фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні підприємств;
- 4) систему замкнених перерозподільчих відносин.

3. Яка організаційна структура фінансової системи?

- 1) сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками;
- 2) сукупність грошових фондів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів господарювання;
- 3) сукупність фінансово-кредитних установ;
- 4) апарат управління фінансовою діяльністю підприємства.

4. Які принципи побудови фінансової системи?

- 1) єдність і функціональне призначення;
- 2) єдність і централізм;
- 3) комерційний розрахунок і функціональне призначення;
- 4) централізм і функціональне призначення.

5. Державні фінанси найбільш повно характеризуються як:

- 1) складова частина фінансової системи, її центральна підсистема, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток;
- 2) система грошових фондів, зосереджених в руках держави і призначених для забезпечення властивих їй функцій;
- 3) система грошових фондів, що забезпечують процес виробництва та відтворення у рамках конкретного суб'єкта господарювання;
- 4) грошові фонди, що формуються з доходів громадян.

6. Бюджет як економічна категорія – це:

- 1) централізований фонд фінансових ресурсів держави;
- 2) фінансові відносини щодо формування бюджетного фонду та здійснення асигнувань з нього;
- 3) основний фінансовий план держави;
- 4) сукупність взаємовідносин між державою та суб'єктами господарювання з приводу мобілізації державних доходів.

7. Соціальна сутність бюджету полягає у :

- 1) фінансовому забезпеченні соціально-культурних програм держави;
- 2) фінансуванні державного апарату управління;
- 3) фінансуванні планово-збиткових державних підприємств;
- 4) забезпеченні виплат пенсій і допомог на безробіття.

8. Які з грошових відносин складають зміст фінансів підприємства?

- 1) грошові відносини з приводу мобілізації державою тимчасово вільних коштів підприємств і населення для фінансування державних видатків;
- 2) грошові відносини з приводу розподілу валового внутрішнього продукту і створення грошових фондів для держави;
- 3) грошові відносини, які виражають формування, розподіл і використання грошових доходів і фондів суб'єктів господарювання у відтворювальному процесі;
- 4) грошові відносини між суб'єктами господарювання і банківською системою.

9. Загальнодержавні цільові фонди характеризуються як:

- 1) сукупність фінансових ресурсів, що акумулюються у державному бюджеті;
- 2) сукупність фондів грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні Міністерства фінансів;

- 3) система перерозподільчих відносин, спрямована на підвищення економічного і соціального рівня життя суспільства;
- 4) сукупність фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні центральних або регіональних органів управління і мають цільове призначення.

10. У фінансовій системі виділяють такі сфери фінансових відносин:

- 1) державні фінанси і фінансовий ринок;
- 2) фінанси суб`єктів господарювання і державні фінанси;
- 3) міжнародні фінанси, державні фінанси, фінанси суб`єктів господарювання, фінансовий ринок;
- 4) макро- і мікроекономіка.

11. Сфера державних фінансів поділяється на такі ланки:

- 1) бюджет держави і фінанси державного сектора економіки;
- 2) бюджет держави, державний кредит, страхування;
- 3) бюджет держави, державний кредит, загальнодержавні цільові фонди, фінанси державного сектора;
- 4) бюджет держави, фонди цільового призначення, страхування.

12. Страхування як відокремлена ланка фінансової системи відображає:

- 1) сукупність особливих замкнутих перерозподільчих відносин з приводу формування і використання страхових резервів за рахунок коштів страхувальників;
- 2) державну централізацію фінансових ресурсів та підприємницьку діяльність держави;
- 3) відносини, при яких держава виступає позичальником;
- 4) рух вартості між окремими країнами.

13. Державний кредит як ланка фінансової системи характеризує:

- 1) фінансові відносини у сфері централізованих державних фінансів;
- 2) централізацію фінансових ресурсів для вирішення конкретних завдань і проблем;
- 3) відносини, при яких держава виступає позичальником, а кредиторами – будь-які юридичні та фізичні особи, включаючи і кредити інших країн;
- 4) надбудову, через яку координується діяльність цієї фінансової системи.

14. Фінансовий ринок як забезпечуюча сфера фінансової системи поділяється на такі ланки:

- 1) державні цільові фонди і страхування;
- 2) ринок грошей і ринок капіталів;
- 3) фінанси державного сектора і державний кредит;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

15. Державний кредит функціонує у формах:

- 1) державних і місцевих позик, державного позикового фонду;
- 2) державних позик, страхування, ощадної справи;
- 3) державних позик, грошово-речових лотерей, ощадної справи;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

16. Виділення ланок у фінансовій системі проводиться за ознакою:

- 1) загальних принципів організації і методів ведення фінансової діяльності;
- 2) наявності або відокремленого фонду фінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин;
- 3) виділення органів управління фінансовою системою;
- 4) галузевої приналежності підприємств.

17. Сфера міжнародних фінансів відображає:

- 1) загальні принципи організації фінансової діяльності підприємств;

- 2) перерозподільно-обмінні відносини та централізацію ресурсів на світовому рівні;
- 3) кругообіг фінансових ресурсів як специфічного товару;
- 4) рух грошових потоків між суб`єктами господарювання.

18. *У сфері міжнародних фінансів виділяють такі ланки (складові частини):*

- 1) міжнародні фінансові відносини і міжнародні фінанси;
- 2) міжнародний фінансовий ринок і ринок кредитних ресурсів;
- 3) національні фінансові системи різних країн;
- 4) міжбанківська, валютна система та фінансові посередники на ринку цінних паперів.

19. *Сфера фінансового ринку охоплює:*

- 1) механізм регулювання обмінно-розподільчих відносин;
- 2) кругообіг фінансових ресурсів як специфічного товару;
- 3) систему управління фінансами;
- 4) бюджетний механізм формування ресурсів держави.

20. *З урахуванням регіонального аспекту побудови виділяють такі фінансові системи:*

- 1) організаційні і функціональні;
- 2) національні, регіональні та світові;
- 3) ринкового і неринкового типу;
- 4) правильна відповідь 1, 2, 3.

21. *Яке найбільш повне визначення фінансового ринку як складової частини фінансової системи:*

- 1) система грошових відносин з приводу перерозподілу матеріальних ресурсів;

- 2) інструмент мобілізації тимчасово вільних грошових коштів суб'єктів господарювання і заощаджень населення з метою їх передачі іншим учасникам господарювання, у яких є на даний час в них потреба;
- 3) ринок фондових інструментів у формі цінних паперів;
- 4) ринковий механізм забезпечення кредитними ресурсами.

22. *Що закладено в основу виділення окремих моделей фінансових відносин:*

- 1) роль і місце держави і схеми розподілу і перерозподілу ВВП;
- 2) систему економічних методів керування економікою держави;
- 3) джерела доходів населення;
- 4) суспільний поділ праці.

23. *За послідовністю розподілу ВВП розрізняють такі моделі фінансових відносин:*

- 1) розподільчі і перерозподільчі;
- 2) ринкові та адміністративні;
- 3) західноєвропейську та американську;
- 4) правильна відповідь: 1, 2 і 3.

24. *За рівнем державної централізації ВВП розрізняють такі фінансові моделі відносин :*

- 1) ринкові та адміністративні;
- 2) американську, західноєвропейську та скандинавську;
- 3) централізовані та децентралізовані;
- 4) державні та недержавні.

25. *З яких елементів складається фінансова система за внутрішньою будовою:*

- 1) рівнів та сфер;

- 2) етапів та ланок;
- 3) рівнів та ланок;
- 4) сфер та ланок.

26. Яка із складових не належить до державних фінансів:

- 1) бюджетна система;
- 2) фінанси домогосподарств;
- 3) державний кредит;
- 4) фінанси державних підприємств.

27. Основною сферою перерозподілу ВВП у складі фінансової системи виступають:

- 1) фінанси суб'єктів господарювання;
- 2) державні фінанси;
- 3) міжнародні фінанси;
- 4) фінанси домогосподарств.

28. Основою всієї фінансової системи країни є:

- 1) фінанси суб'єктів господарювання;
- 2) державні фінанси;
- 3) міжнародні фінанси;
- 4) фінанси домогосподарств.

29. Яка із складових не належить до фінансів суб'єктів господарювання:

- 1) фінанси комерційних підприємств;
- 2) фінанси неприбуткових установ;
- 3) фінанси державного сектора;
- 4) фінанси домогосподарств.

30. Процес первинного розподілу ВВП обслуговує:

- 1) фінансовий ринок;

- 2) державний кредит;
- 3) страхування;
- 4) фінанси суб'єктів господарювання.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

1. Фінансова політика, її зміст та завдання
2. Фінансовий механізм та його складові елементи
3. Управління фінансами в Україні
4. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання
5. Фінансовий контроль: суть, види, форми та методи

Базові поняття: фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фінансовий механізм, фінансові методи, фінансове планування, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, фінансове регулювання, фінансовий контроль, управління фінансами.

1. Фінансова політика, її зміст та завдання

Фінансова політика визначається як:

- 1) політика держави та інших суб'єктів господарювання у сфері фінансів;
- 2) складова частина економічної політики держави (суб'єктів економіки);
- 3) сукупність фінансових заходів (розподільчих і перерозподільчих), які здійснюються відповідними суб'єктами через фінансову систему.

Залежно від рівня економічної системи розрізняють:

- 1) фінансову політику держави (макрорівень);
- 2) фінансову політику підприємства (мікрорівень).

Зміст фінансової політики держави виражається в єдності її ланок.

Ланки фінансової політики:

- 1) розробка науково-обґрунтованих концепцій розвитку фінансів;
- 2) визначення основних напрямів використання фінансів, виходячи із необхідності вирішення економічних і соціальних завдань, що стоять на даний момент перед державою;
- 3) здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.

Метою фінансової політики є оптимальний розподіл ВВП між галузями національної економіки, соціальними групами населення, територіями.

Основні завдання фінансової політики держави полягають у забезпеченні реалізації тої чи іншої державної програми відповідними фінансовими ресурсами.

Фінансова політика своє практичне втілення знаходить у:

- 1) фінансовому законодавстві;
- 2) фінансовому механізмі (система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів);
- 3) структурі доходів і видатків бюджету держави.

Залежно від характеру заходів і часу, на які вони розраховані, розрізняють: фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія – основні напрямки використання фінансів на тривалу перспективу. Прикладом стратегічних завдань і відповідно їх фінансового забезпечення є впровадження власної грошової одиниці, проведення приватизації, подолання інфляції, спаду виробництва.

Фінансова тактика – спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни і полягає у зміні форм організації фінансових відносин. Прикладом фінансової тактики є вдосконалення системи оподаткування, надання пільг окремим платникам, територіальний перерозподіл фінансових ресурсів через бюджетну систему.

Фінансова політика підприємства – це система форм та методів, які використовуються для фінансового забезпечення його функціонування і досягнення визначеної мети.

Основними завданнями фінансової діяльності підприємства є наступні:

- 1) фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської та інвестиційної діяльності;
- 2) пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності і платоспроможності;

- 3) виконання фінансових зобов'язань перед господарськими суб'єктами, бюджетом, банками;
- 4) мобілізація фінансових ресурсів у розмірах, необхідних для фінансування розвитку, збільшення власного капіталу тощо;
- 5) контроль за ефективним, цільовим розподілом і використанням фінансових ресурсів.

2. Фінансовий механізм та його складові елементи

Фінансовий механізм - сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів, за допомогою яких забезпечується система розподілу і перерозподілу ВВП, формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів економіки. Він включає такі елементи (рис. 3.1.):

Рис. 3.1. Структура фінансового механізму.

Фінансові методи – організаційно-економічні форми забезпечення фінансової діяльності. До основних фінансових методів належать:

1. *Фінансове планування* – діяльність щодо складання планів, формування і використання фінансових ресурсів на рівні підприємств, галузевих структур, адміністративно-територіальних одиниць, держави в цілому.
2. *Оперативне управління* – втручання у розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, своєчасного перерозподілу коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів.
3. *Фінансовий контроль* – перевірка правильності вартісного розподілу та перерозподілу ВВП і НД за відповідними фондами грошових коштів та їх цільовим використанням.
4. *Форми фінансового забезпечення*, основними з яких є бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування. Перша полягає у державному фінансуванні суспільних програм за рахунок бюджетних асигнувань, друга – у заміщенні фінансових ресурсів кредитними, тобто залученні банківських кредитів для здійснення поточної діяльності, і третя – у покритті витрат на просте відтворення та отриманні прибутку за результатами фінансово-господарської діяльності.
5. *Фінансове регулювання*. Теоретично можливі два його методи. По-перше, сальдовий, при якому розподіл створеної вартості здійснюється за окремими елементами, серед яких лише один є результативним (сальдовим). По-друге, податковий, тобто вплив здійснюється через систему оподаткування як вилучення частини доходів підприємств та домогосподарств з подальшим спрямуванням цих коштів до бюджетів та державних цільових фондів для задоволення суспільних потреб.

Фінансові важелі, стимули, санкції характеризуються:

1. *Важелі* – конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП, встановлений порядок фінансування, кредитування та інвестування. До фінансових важелів відносять: податки, обов'язкові збори, норми амортизації, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, відсотки за кредит, дотації, субвенції.

2. *Стимули* – заробітна плата, доходи працівників, премії, пенсії, стипендії, матеріальні допомоги, надання різних пільг. До стимулів відносять також заохочувальні фонди, створені з прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку національної економіки, фінансування підготовки і перепідготовки кадрів, спеціальні фінансові пільги (податкові пільги і прискорена амортизація).

3. *Санкції* охоплюють:

3.1) штрафи – ступінь матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або діючих правил; накладаються, як правило, у твердій грошовій сумі.

3.2) пеню – накладаються при невчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховуються за кожен день прострочки; встановлюється у % від суми простроченого платежу.

Нормативно-правове забезпечення – регулює взаємодію елементів фінансового механізму. До його складу входять: Конституція України, Закони ВРУ, Укази Президента, Декрети і Постанови КМУ, інструкції, накази, положення міністерств, міжнародні договори, інші нормативно-інструктивні документи.

З допомогою фінансового механізму здійснюється втручання держави в економічні процеси. В умовах ринку регулювання економіки здійснюється насамперед шляхом саморегулювання. Останнє ґрунтується на свободі суб'єктів господарювання, виборі партнерів і форм взаємовідносин між ними, самостійному розпорядженні результатами діяльності.

Поряд із саморегулюванням на вартісну структуру ВВП істотно впливає державне втручання в економіку. Необхідність останнього визначається:

- 1) забезпеченням структурних зрушень в економіці;
- 2) підтримкою пріоритетних напрямів економічного розвитку;
- 3) розширенням і вдосконаленням об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури.

Фінанси регулюють відтворювальну, галузеву, територіальну структуру виробництва.

Головним інструментом регулювання відтворювальних пропорцій є фінанси підприємств. З їх допомогою здійснюється вплив на вартісну структуру створеного продукту, забезпечується фінансування розширеного відтворення на основі встановлення оптимального співвідношення між коштами, що спрямовуються на споживання та на нагромадження, здійснюється вплив на трудові ресурси.

Крім того, регулювання відтворювальної структури проводиться також за рахунок:

- 1) страхування – при настанні страхових випадків;
- 2) банківського кредиту – при недостатності власних фінансових ресурсів;
- 3) бюджету – механізм оподаткування, податкові ставки, пільги, бюджетні асигнування.

Для регулювання галузевих пропорцій використовуються фінанси підприємств і бюджет держави. При цьому, підприємства вишукують на фінансовому ринку зони найбільш вигідного застосування фінансових ресурсів: купують акції інших підприємств, вкладають кошти в іпотеку, на банківські депозити тощо. Держава регулює галузеві пропорції, використовуючи кошти бюджету та цільових державних фондів, а також здійснюючи активну амортизаційну і митну політику.

В регулюванні територіальних пропорцій беруть участь державні та місцеві фінанси, частково фінанси підприємств. Таке регулювання здійснюється шляхом надання дотацій і субвенцій бюджетам нижчого рівня управління, формування та використання територіальних фондів регулювання, використання різних форм державного кредиту.

Вдосконалення фінансового механізму в Україні здійснюється за такими напрямками:

- 1) створення передумов для розвитку ринку в Україні;

- 2) забезпечення раціональних пропорцій розподілу і перерозподілу ВВП і НД;
- 3) вихід із фінансової кризи та забезпечення необхідних темпів економічного зростання;
- 4) науково-обґрунтоване фінансове планування та прогнозування обсягів фінансових ресурсів;
- 5) підвищення результативності фінансового контролю;
- 6) вдосконалення механізму дії фінансових санкцій, важелів, стимулів;
- 7) адекватне правове і нормативне забезпечення функціонування всього фінансового механізму.

3. Управління фінансами в Україні

Фінансова система є складним механізмом і потребує управління нею. Управління фінансами – складова частина управління економікою.

Процес управління фінансами включає дві складові:

- 1) органи управління;
- 2) форми і методи управлінської діяльності (фінансовий менеджмент).

Об'єктами фінансового управління є централізовані і децентралізовані фінансові ресурси у всіх ланках фінансової системи. Суб'єктами фінансового управління є законодавчі і виконавчі органи держави, спеціалізовані фінансові органи, фінансові служби підприємств.

Управління фінансами включає такі функціональні елементи:

1. *Фінансова інформація* надходить у вигляді оперативної, бухгалтерської, статистичної та податкової звітності.
2. *Планування*, в процесі якого оцінюється фінансовий стан, виявляються фінансові резерви збільшення фінансових ресурсів, шляхи їх ефективного використання.
3. *Оперативне управління* – комплекс заходів щодо виконання фінансового плану. Мета його – досягти максимального ефекту при мінімальних витратах шляхом своєчасної зміни фінансових відносин.

4. *Фінансове регулювання* – процес маневрування фінансовими ресурсами. Джерелами фінансового регулювання є резервні фонди, надлишкові фінансові ресурси, невикористані бюджетні асигнування.
5. *Контроль* пронизує усі стадії управління. У процесі контролю зіставляються фактичні результати із запланованими, виявляються резерви.

Розрізняють стратегічне (загальне) та оперативне управління фінансами.

Загальне (стратегічне) управління фінансами в Україні відповідно до Конституції покладено на вищі органи державної влади і управління:

- 1) Верховну раду України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Секретаріат Президента.

Оперативне управління фінансами здійснює фінансовий апарат, який включає фінансові органи та фінансові інститути.

Фінанси суб'єктів господарювання керуються відповідними фінансовими службами у складі управлінських структур підприємств та організацій.

В процесі фінансового управління реалізується низка повноважень державних органів влади й управління:

1. Верховної Ради:

- законодавче закріплення концептуальних питань розвитку фінансів;
- прийняття законів з фінансових питань;
- визначення основних напрямів бюджетної політики на наступний рік;
- затвердження державного бюджету на поточний рік;
- схвалення звіту про виконання державного бюджету.

2. Кабінету Міністрів:

- розробка засад державної фінансової політики;
- формування основних напрямів бюджетної політики на наступний рік;
- організація складання проекту державного бюджету;

- організація виконання державного бюджету;
- схвалення та подання до Верховної Ради звіту про виконання державного бюджету.

3. Президента:

- підписання фінансових законів;
- створення дорадчих, консультаційних органів в межах виділених коштів Законом про державний бюджет;
- ветовання законів з питань фінансів з наступним їх доопрацюванням у парламенті.

Центральне місце в управлінні фінансами займає Міністерство фінансів України, на яке покладено загальне керівництво всією фінансовою системою країни.

Основні функції Міністерства фінансів України:

- 1) вироблення основ і напрямів фінансової політики держати та розробка заходів щодо їх реалізації;
- 2) організація бюджетного процесу, складання проекту Державного бюджету та його виконання після затвердження Верховною Радою України;
- 3) здійснення заходів з мобілізації коштів через систему державного кредиту та управління державним боргом;
- 4) організаційне регулювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання через встановлення правил здійснення фінансових операцій, форм фінансових документів, порядку і стандартів ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
- 5) організація функціонування ринку цінних паперів;
- 6) забезпечення фінансових відносин держави з іншими країнами, міжнародними організаціями і фінансовими інститутами;
- 7) організація і здійснення фінансового контролю в країні.

Міністерство фінансів України має розгалужену регіональну структуру (рис. 3.2.).

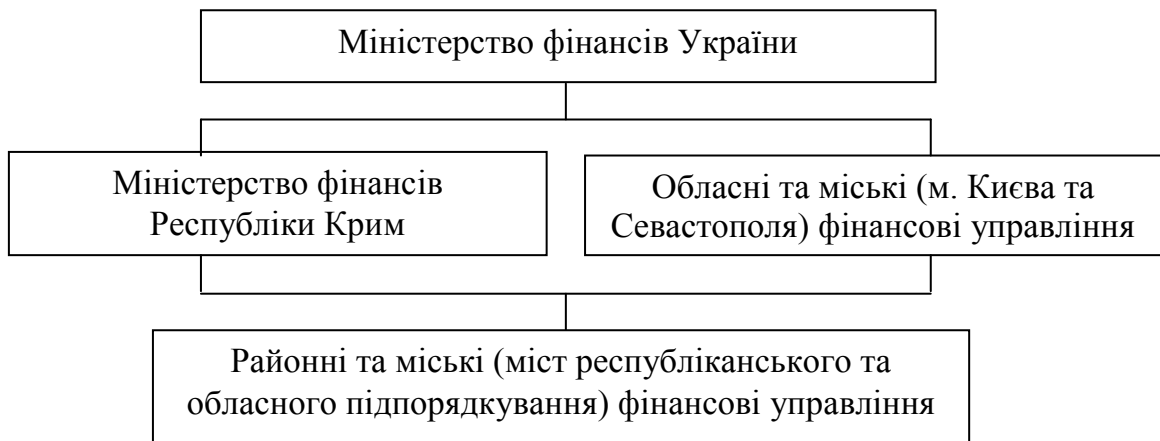

Рис. 3.2. Регіональна структура Міністерства фінансів України.

До складу Міністерства фінансів входять два відокремлених підрозділи: Державна контрольно-ревізійна служба і Державне казначейство.

Державна контрольно-ревізійна служба спеціалізується на здійсненні фінансового контролю: є органом відомчого контролю в системі Міністерства фінансів, здійснюючи ревізії фінансових органів з питань складання і виконання бюджету; є органом державного контролю за ефективним і цільовим використанням бюджетних асигнувань безпосередньо у розпорядників бюджетних коштів; проводить ревізії фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій державного сектора.

Державне казначейство – створене з метою забезпечення повного і своєчасного виконання Державного бюджету, оскільки об’єкти фінансування з централізованого бюджету держави розташовані на всій території країни, то здійснювати їх обслуговування з єдиного центру – Міністерства фінансів, украї складно. Казначейство має таку ж регіональну структуру, як і Міністерство фінансів.

Державна податкова адміністрація була спочатку створена теж у складі Міністерства фінансів, а з кінця 1996 року перетворена у самостійний фінансовий орган. Основне її завдання – реалізація податкової політики держави. На податкову службу покладені такі основні завдання:

- 1) розробка проектів податкового законодавства;
- 2) проведення масово-роз’яснювальної роботи серед платників податків;
- 3) облік платників податків та надходжень їх до бюджету;

- 4) контроль за правильністю обчислення податків та інших обов'язкових платежів і своєчасністю їх сплати;
- 5) накладення штрафних санкцій і адміністративних стягнень на порушників податкового законодавства;
- 6) міжнародне співробітництво у сфері оподаткування.

Рахункова палата Верховної Ради України створена з метою здійснення позавідомчого контролю за складанням і виконанням Державного бюджету, вироблення й аналізу бюджетної політики держави, контролю в сфері державного кредиту і грошово-кредитної політики. Вона виступає в ролі експертного органу Верховної Ради України, даючи відповідні висновки і рекомендації з питань фінансової діяльності органів управління.

В умовах демократизації бюджетних відносин зростають фінансові повноваження місцевих органів влади та місцевого самоврядування. Останні мають таку компетенцію у галузі фінансів:

- 1) самостійна розробка, затвердження, виконання місцевих бюджетів;
- 2) самостійне використання додатково отриманих коштів в процесі виконання власних бюджетних надходжень;
- 3) встановлення місцевих податків і зборів в частині наданих повноважень;
- 4) прийняття рішень про випуск місцевих позик на фінансування територіальної інфраструктури;
- 5) гарантування кредитів, наданих підприємствам комунальної форми власності.

4. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання

Фінансове планування – елемент фінансового механізму, діяльність пов'язана з управлінням фінансами; являє собою процес формування і використання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів. Його особливість – здійснюється тільки у грошовій формі і дозволяє дослідити рух грошової форми вартості, який не співпадає з розподілом вартості в натуральній формі.

Основна мета фінансового планування – найточніше визначення майбутніх витрат та доходів, які б забезпечували нормальну діяльність держави і підприємницьких структур.

Зміст фінансового планування реалізується через розробку системи заходів щодо забезпечення розвитку суб'єктів економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Принципи фінансового планування:

- 1) *наукова обґрунтованість* – проведення розрахунків фінансових показників на основі певних методик з урахування передового досвіду, використання ПЕОМ, економіко-математичних методів, що передбачають багатоваріантність розрахунків і вибір найоптимальнішого з них;
- 2) *єдність фінансових планів* – проявляється в єдності фінансової політики, єдиному розподілі ВВП, єдиній методології фінансових розрахунків тощо;
- 3) *безперервність* – взаємозв'язок перспективних, поточних і оперативних фінансових планів. До перспективних фінансових планів належать довгострокові плани терміном понад один рік (бюджетна концепція), поточних – фінансові плани терміном дії на один рік (державний бюджет, місцеві бюджети, зведений баланс фінансових ресурсів держави, зведений баланс фінансових ресурсів територій тощо), оперативних – планові документи, що розраховані на короткостроковий (до одного року) період - бюджетний розпис, кошторис бюджетної установи, план асигнувань, платіжний календар та інші;
- 4) *стабільність* – незмінність показників фінансових планів.

Об'єктом фінансового планування виступають фінансові ресурси, головними з яких є: прибуток, амортизаційні відрахування, податки тощо.

Суб'єктами фінансового планування виступають окремі підприємства, міністерства, відомства, державні комітети, фінансові органи, органи державного управління на місцевому рівні та інші.

Фінансові плани можна структурувати за певними ознаками. Виділяють наступні види фінансових планів:

1. На рівні суб'єктів господарювання - кошториси бюджетних установ, плани асигнувань, платіжні календарі, баланси доходів і видатків підприємства як заключні розділи бізнес-плану.
2. У галузевому розрізі – фінансові плани міністерств і відомств.
3. На територіальному рівні управління - місцеві бюджети, зведені баланси фінансових ресурсів територій.
4. На загальнодержавному рівні - державний бюджет, зведений баланс фінансових ресурсів держави.

При визначенні фінансових показників використовуються певні методи планування:

- 1) *метод коефіцієнтів* (екстраполяції) – перенесення на майбутні періоди встановлених у минулому тенденцій або розповсюдження вибіркового даних на іншу частину сукупності досліджуваних об'єктів, які самі не були досліджені (використовується при індексації вартості основних фондів, до оцінці товарно-матеріальних цінностей, плануванні прибутку тощо). Перевага – простота у використанні. Недоліки – разом з коефіцієнтами механічно переноситься на майбутнє недоліки попереднього періоду та не вишукуються внутрішні резерви;
- 2) *нормативний метод* – базується на розрахунку фінансових показників на основі встановлених норм і нормативів (нормативи утворення фондів, амортизаційних відрахувань, нормативи розподілу прибутку, норми витрачання коштів у бюджетних установах тощо);
- 3) *балансовий метод* – передбачає відповідність видатків джерелам їхнього покриття, ув'язує всі розділи фінансового плану, внаслідок чого досягається збалансованість плану (ув'язка доходів і видатків).

Крім названих використовуються методи економіко-математичного моделювання, аналітичний метод тощо.

Етапи і методи фінансового планування наведені на рис. 3.3.

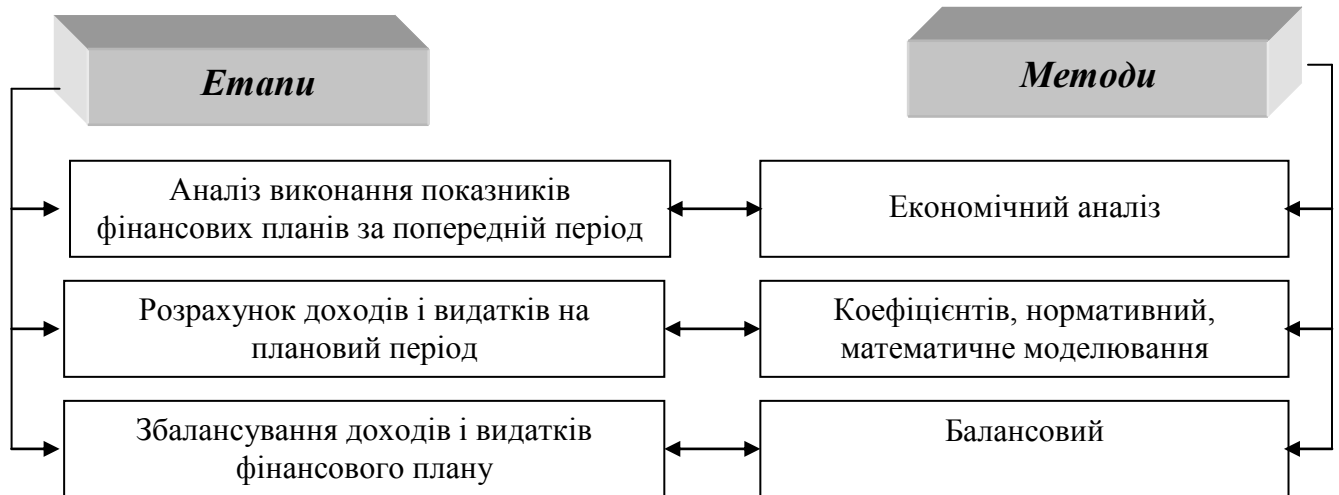

Рис. 3.3. Етапи й методи фінансового планування.

5. Фінансовий контроль: суть, види, форми та методи

Фінансовий контроль – це контроль законодавчих і виконавчих органів влади всіх рівнів, а також спеціально створених установ за фінансовою діяльністю всіх економічних суб'єктів із застосуванням певних методів і прийомів.

Мета фінансового контролю зводиться до виконання таких функцій:

- 1) встановлення законності та достовірності фінансово-господарських операцій;
- 2) забезпечення збереження власності;
- 3) виявлення резервів збільшення доходів суб'єктів господарювання;
- 4) пошук резервів зростання державних доходів.

Характерні особливості та принципи фінансового контролю відображені на рис. 3.4.

ПРИНЦИПИ	ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ
дієвість	є формою прояву контрольної функції фінансів
гласність	основними об'єктами є процеси формування й використання фінансових ресурсів
об'єктивність	регламентується державним законодавством, тобто має нормативний характер
незалежність	
превентивність	

Рис. 3.4. Характерні ознаки та принципи організації фінансового контролю.

Фінансовий контроль класифікують за певними ознаками (рис. 3.5.).

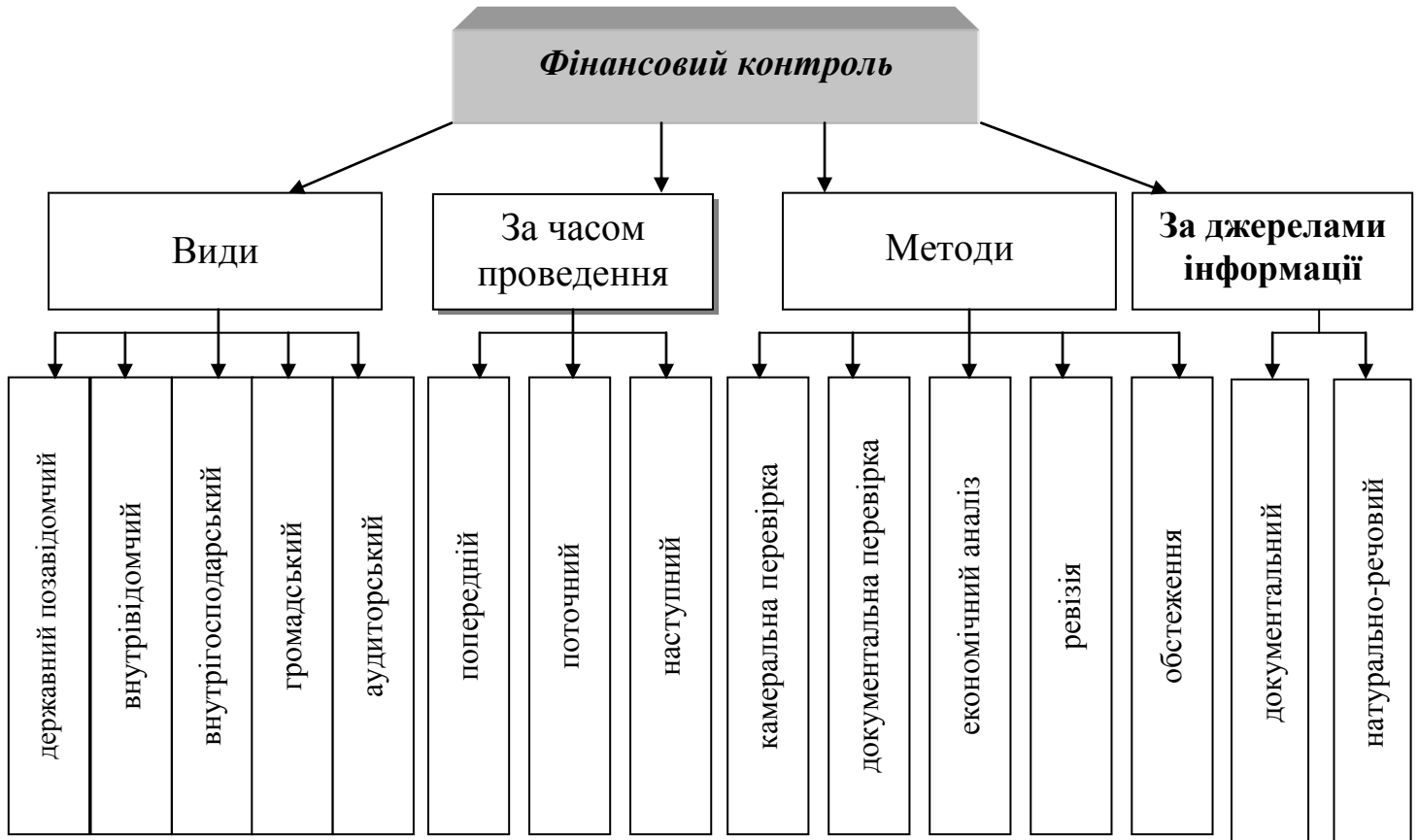

Рис 3.5. Класифікація фінансового контролю.

У розрізі окремих видів фінансовий контроль характеризується:

- 1) державний позавідомчий – здійснюється комісіями ВРУ, Кабінетом Міністрів, місцевими Радами народних депутатів, державними фінансовими органами;
- 2) внутрішньовідомчий – проводиться відомствами, міністерствами, державними комітетами щодо підвідомчих їм підприємств, організацій, установ;
- 3) внутрішньогосподарський – здійснюється структурними підрозділами підприємств – бухгалтерією, фінансовою службою підприємства. Мета – перевірка правильності і своєчасності зарахування коштів на рахунок у банку, контроль за залишком коштів на рахунку, за прострочкою заборгованості постачальникам, банку, бюджету тощо;

- 4) громадський – полягає у проведенні перевірки, виявленні і попередженні різних порушень у фінансово-господарській діяльності підприємств, організацій з ініціативи місцевих органів влади або окремих груп громадян;
- 5) аудиторський – здійснюється аудиторськими фірмами або незалежними аудиторами.

Попередній фінансовий контроль – перевірка операцій до того, як вони відбудуться. Мета – недопущення незаконних і неправильних фінансових операцій. Завдання – виявлення резервів зростання обсягів виробництва, підвищення рентабельності, попередження неекономічного і нераціонального використання грошових коштів; здійснюється органами державної влади і управління, фінансовими і податковими органами, банківськими установами, працівниками служби обліку на стадії складання плану і бюджету і прийняття фінансових рішень.

Поточний фінансовий контроль полягає у регулярній перевірці виконання підприємствами встановлених завдань з фінансових показників і платежів до бюджету, дотримання ними фінансових норм і нормативів. Здійснюється працівниками служби обліку у процесі здійснення тих чи інших фінансових операцій; забезпечує режим економії у використанні коштів, мобілізує внутрішні резерви.

Наступний фінансовий контроль проводиться після проведення операцій практично всіма контролюючими органами. Мета – аналіз і узагальнення підсумків виконання фінансових операцій, виявлення випадків порушення фінансової дисципліни, законів, перекручень у звітності та цільовому використанні коштів.

Камеральні та документальні перевірки проводяться головним чином податковими органами. Перший вид контролю здійснюється без виходу на підприємство і полягає у перевірці поданої податкової звітності. Документальна перевірка проводиться з виходом на підприємство і передбачає перевірку первинних документів, пов'язаних із нарахуванням

податків. Результати документальної перевірки можуть оформлятися довідкою – якщо порушень не виявлено; актом – при встановленні порушень податкового законодавства.

Ревізія – це всеохоплююча перевірка усіх сторін діяльності суб'єкта господарювання; проводиться регулярно, а її результати оформляються актом; мета – всебічно сприяти поліпшенню фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій, установ.

Ревізії класифікуються за такими ознаками:

1. За об'єктом перевірки:

- повні – перевіряються всі сторони фінансово-господарської діяльності;
- часткові – перевіряються окремі операції або види діяльності;
- тематичні – перевіряються однотипні установи з окремих спеціальних питань;
- комплексні – вивчається коло питань, що характеризують всі ланки і сторони діяльності установи.

2. За охопленням фінансово-господарських операцій:

- суцільні – перевіряють всі документи з часу останньої ревізії;
- вибіркові – перевіряють лише деякі документи або документи за певний проміжок часу.

3. Залежно від організації:

- планові – проводяться відповідно до плану контрольно-ревізійної роботи;
- позапланові – проводяться за спеціальними завданнями вищестоящих організацій або за вимогою органів суду і прокуратури;
- додаткові – проводяться, коли при 1-й ревізії не повністю встановлені факти порушень фінансово-господарської діяльності;
- повторні – об'єктом перевірки є стан ліквідації виявлених недоліків.

За джерелами даних розрізняють такі перевірки :

1. Документальні. При їх проведенні перевіряється:

- наявність і достовірність первинних документів;

- правильність оформлення і своєчасність обліку документів;
  - законність видатків, відповідність їх планам, ефективність використання.
2. Фактичні (натурально-речові) – перевіряється фактична наявність грошових коштів чи матеріальних цінностей, фактичний стан об'єкта, що перевіряється, відповідність даним бухгалтерського обліку. Видами фактичної перевірки є інвентаризація, експертна оцінка обсягів та якості виконання робіт, обстеження.

Плани практичного заняття

Заняття 3 (с). Суть та основи організації фінансової політики держави. Фінансовий механізм і його складові елементи.

1. Суть, ланки, умови результативності фінансової політики.
2. Фінансова тактика і фінансова стратегія як форми реалізації фінансової політики.
3. Поняття фінансового механізму та його складові елементи.
4. Система управління фінансами: суть, об'єкти і суб'єкти.
5. Функціональні елементи управління фінансами.
6. Повноваження державних органів влади й управління в сфері управління фінансами.

Заняття 4 (с). Фінансове планування і фінансовий контроль.

1. Суть, принципи та завдання фінансового планування.
2. Етапи і методи фінансового планування.
3. Фінансовий контроль: суть, мета, принципи.
4. Класифікація фінансового контролю.
5. Органи фінансового контролю та їхні повноваження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Взаємозв'язок фінансової політики і фінансового права.
2. Фінансова політика в економіках перехідного типу.

3. Взаємодія фінансового механізму з фінансовою політикою.
4. Фінанси як суб'єкт і об'єкт управління.
5. Стратегічне і оперативне фінансове планування.
6. Зведений баланс фінансових ресурсів держави.
7. Форми і методи фінансового контролю.
8. Аудит як форма незалежного фінансового контролю.

Тестові завдання

1. Фінансова політика характеризується як:

- 1) державна політика у сфері розподільчих і нерозподільчих відносин;
- 2) частина економічної політики держави, яка спрямована на досягнення максимального соціально-економічного рівня розвитку суспільства;
- 3) сукупність заходів щодо забезпечення відповідними фінансовими ресурсами реалізації державних програм;
- 4) сукупність фінансових заходів, які здійснює держава через фінансову систему.

2. За характером заходів і часом їх здійснення фінансова політика поділяється на:

- 1) фінансову тактику і фінансову стратегію;
- 2) фінансову стратегію і бюджетне регулювання;
- 3) оперативну фінансову політику і фінансову тактику;
- 4) фінансову стратегію і податкову політику.

3. Яке найбільш характерне визначення змісту фінансової політики держави?

- 1) розробка основних напрямів формування і використання фінансів, виходячи із необхідності вирішення економічних і соціальних завдань суспільства;
- 2) розробка основних напрямів економічного і соціального розвитку суспільства (держави);

- 3) розробка заходів щодо регулювання грошового обігу і операцій на відкритому ринку цінних паперів;
- 4) розробка заходів щодо охорони довкілля.

4. *Фінансова стратегія держави – це:*

- 1) сформована система довгострокових цілей фінансової діяльності і найефективніших шляхів їх досягнення, які визначаються фінансовою ідеологією;
- 2) напрями, форми і методи використання фінансових ресурсів;
- 3) система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з рухом фінансових ресурсів;
- 4) процес визначення оптимальної структури капіталу.

5. *Прикладом фінансової тактики можуть бути:*

- 1) амортизаційна і податкова політика;
- 2) грошова реформа, бюджетна політика;
- 3) бюджетна концепція, податкова політика;
- 4) правильні відповіді 5.1. і 5.3.

6. *Фінансовий механізм являє собою:*

- 1) господарський розрахунок, який ґрунтується на принципі самоокупності;
- 2) сукупність різних організаційних, правових та інших форм і методів, за допомогою яких здійснюється процес розподілу і перерозподілу ВВП, створюються фонди грошових коштів і забезпечується їх використання;
- 3) порядок надання і погашення кредитів, контроль за ефективним їх використанням;
- 4) сукупність організаційно-технічних заходів, використовуваних на підприємстві для створення виробничого потенціалу.

7. Елементами фінансового механізму є:

- 1) фінансове планування і прогнозування, фінансові важелі і стимули;
- 2) фінансові санкції, фінансові резерви, фінансові ліміти;
- 3) нормативно-правове забезпечення;
- 4) правильні відповіді 1, 2 і 3.

8. Методи і форми фінансового механізму включають:

- 1) планування, стратегічне управління та збір інформації;
- 2) фінансове регулювання і оперативне управління;
- 3) прогнозування і контроль;
- 4) планування, оперативне управління, фінансове регулювання, фінансове забезпечення, фінансовий контроль.

9. До фінансових важелів і стимулів відносять:

- 1) процес формування і використання фінансових ресурсів на макро- і мікрорівнях економіки;
- 2) нормативно-правове забезпечення господарсько-фінансової діяльності;
- 3) форми і методи формування і використання фінансових ресурсів, які одночасно виступають як система фінансових показників, норм, нормативів, використовуваних у фінансових відносинах;
- 4) систему керівництва фінансами.

10. Фінансове забезпечення здійснюється у таких формах:

- 1) самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування;
- 2) кредитування і акціонування;
- 3) самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування і акціонерний капітал;
- 4) бюджетне фінансування і кредитування.

11. Суть самофінансування можна охарактеризувати як:

- 1) принцип господарювання, при якому господарська самостійність тісно пов'язана із самостійністю у формуванні і використанні власних фінансових ресурсів;
- 2) форму фінансового забезпечення, яка передбачає використання кредитів та інших позичкових коштів;
- 3) форму фінансового забезпечення, яке проводиться виключно за рахунок коштів державного бюджету;
- 4) інструмент перерозподілу тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання і заощаджень населення.

12. Кредитування як форма фінансового забезпечення полягає у:

- 1) тимчасовому використанні позичених ресурсів на принципах поворотності, строковості, платності і забезпеченості;
- 2) формуванні і використанні власних фінансових ресурсів;
- 3) колективному фінансуванні суб'єкта господарювання;
- 4) виключному використанні коштів державного бюджету для фінансування підприємств.

13. Бюджетне фінансування – це:

- 1) форма фінансового забезпечення, яке проводиться виключно за рахунок коштів державного бюджету;
- 2) інструмент перерозподілу тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб;
- 3) принцип господарювання, заснований на самофінансуванні і кредитуванні;
- 4) метод фінансового регулювання через механізм оподаткування.

14. Сальдовий метод розподільчих відносин передбачає:

- 1) виділення системи нормативних показників і нормативів;
- 2) виділення підсумкового елемента в розподілі доходу, на якого припадає основне стимулююче навантаження;

- 3) встановлення оптимального співвідношення між нормативним регламентуванням та самостійністю юридичних і фізичних осіб у витрачання коштів;
- 4) визначення ринкових механізмів розподілу ВВП.

15. Фінансове планування розглядається як:

- 1) метод формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства;
- 2) розробка фінансової політики у напрямках фінансової діяльності підприємства;
- 3) процес розробки системи фінансових планів і бюджетів;
- 4) інструмент перерозподілу фінансових ресурсів держави.

16. До основних методів фінансового планування відносять:

- 1) балансовий, розрахунково-аналітичний, нормативний;
- 2) економіко-математичне прогнозування і моделювання;
- 3) метод фінансових коефіцієнтів;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

17. Що таке фінансовий контроль?

- 1) система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту;
- 2) процес дослідження фінансового стану підприємства;
- 3) особлива сфера вартісного контролю за фінансовою діяльністю всіх економічних суб'єктів, дотриманням фінансово-господарського законодавства, доцільністю витрат;
- 4) процес управління грошовим обігом, формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємства.

18. Які види фінансового контролю використовують залежно від взаємовідносин суб'єкта й об'єкта контролю?

- 1) зовнішній і внутрішній;

- 2) державний, муніципальний;
- 3) обстеження, ревізії, перевірки;
- 4) попередній, поточний, наступний.

19. У яких формах здійснюється фінансовий контроль?

- 1) документальні перевірки і ревізії;
- 2) тематичні обстеження і спостереження;
- 3) попередній, поточний, наступний;
- 4) зовнішній і внутрішній.

20. Управління фінансами включає дві основні складові:

- 1) фінансове забезпечення і фінансове регулювання;
- 2) органи управління та форми і методи управлінської діяльності;
- 3) нормативне і правове забезпечення;
- 4) фінансовий і кредитний механізми.

ТЕМА 4. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

1. Методи організації фінансової діяльності підприємств
2. Фінанси комерційних підприємств
3. Особливості організації фінансів неприбуткових установ
4. Фінанси бюджетних організацій (установ)

Базові поняття: фінанси підприємницьких структур, фінансові ресурси підприємств, фінансові відносини підприємств, комерційний розрахунок, неприбуткова діяльність, кошторисне фінансування, доходи підприємства, витрати підприємства, прибуток, збиток.

1. Методи організації фінансової діяльності підприємств

Виділяють три методи організації фінансової діяльності підприємств, відмінності між якими полягають у встановленні взаємозалежності між фінансовими ресурсами і джерелами їх формування, доходами, витратами і фінансовими результатами, а саме:

- 1) комерційний розрахунок;
- 2) неприбуткова діяльність;
- 3) кошторисне фінансування.

Комерційні підприємства здійснюють свою діяльність на засадах комерційного розрахунку і ставлять за мету отримання прибутку.

Принципами комерційного розрахунку є:

- 1) *господарська і юридична самостійність* - проявляється у можливості прийняття самостійних рішень з питань виробничої та господарської діяльності; наявність юридичної адреси, поточного рахунку в банку, самостійність балансу;
- 2) *самоокупність* – покриття власними доходами витрат на просте відтворення;

- 3) *прибутковість* – покриття витрат на просте відтворення і формування прибутку;
- 4) *самофінансування* – покриття за рахунок отриманого прибутку витрат на розширене відтворення, кредитів і відсотків за ними;
- 5) *фінансова відповідальність* за результати діяльності, своєчасне виконання зобов'язань, сплату податків.

Неприбуткова діяльність підприємств зумовлена забезпеченням ними певних потреб суспільства (освіта, охорона здоров'я, культура, наука). Специфічною ознакою формування фінансових ресурсів є те, що досить часто воно здійснюється за рахунок спонсорських надходжень, насамперед від засновників.

Принципи неприбуткової діяльності:

- 1) господарська і юридична *самостійність*, що має певні обмеження:
  - з боку засновників, які визначають характер і напрями діяльності;
  - з боку держави, що регламентує рівень витрат.
- 2) *самоокупність*;
- 3) *фінансова відповідальність*.

Кошторисне фінансування пов'язано із покриттям видатків за рахунок державного чи місцевого бюджетів на основі складених кошторисів. Кошторисне фінансування ґрунтується на принципах:

- 1) *плановості* – виділення коштів здійснюється згідно планових документів та кошторису;
- 2) *цільового характеру* – виділені кошти спрямовуються лише на цілі, передбачені кошторисами;
- 3) *виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи* – фінансування здійснюється згідно кошторису, виходячи з фактичних оперативно-сітьових показників;
- 4) *підзвітності* – звітність бюджетної установи вищестоячим розпорядникам коштів.

2. Фінанси комерційних підприємств

Фінанси комерційних підприємств – одна із основних ланок фінансової системи держави. Це відносно самостійна і особлива сфера функціонування фінансів, яка має свою специфіку організації та принципи реалізації притаманних їй функцій.

Специфіка фінансів комерційних підприємств у тому, що за їх допомогою мобілізуються кошти і формуються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу (державні фінанси), а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, тобто створення ВВП. Фінансам підприємств притаманний первинний розподіл створеного продукту на фонди нагромадження і споживання, відновлення матеріальних елементів процесу виробництва.

Отже, фінанси комерційних підприємств – це економічні відносини, пов'язані з формуванням та розподілом грошових надходжень, утворенням та використанням фінансових ресурсів для забезпечення безперервності господарської діяльності та соціального розвитку.

При функціонування фінансів комерційних підприємств встановлюються відповідні економічні відносини і взаємозв'язки при створенні і використанні фондів фінансових ресурсів як у межах даного підприємства, так і з зовнішніми суб'єктами (рис. 4.1.)

Кожна із зазначених груп фінансових відносин має свої особливості і сферу застосування, але матеріальною основою усіх їх є рух грошових коштів, тому модель фінансової діяльності підприємства можна схематично зобразити так:

$$\Gamma - T - \dots \text{Виробництво} \dots T' - \Gamma',$$

де Γ – початково авансовані кошти у процес виробництва (статутний капітал, бюджетні асигнування, банківські кредити);

T – витрати підприємства на оплату матеріальних і трудових ресурсів;

T' - готова продукція;

$\Gamma' = \Gamma +$ грошові нагромадження.

Грошові нагромадження = (непрямі податки + прибуток)

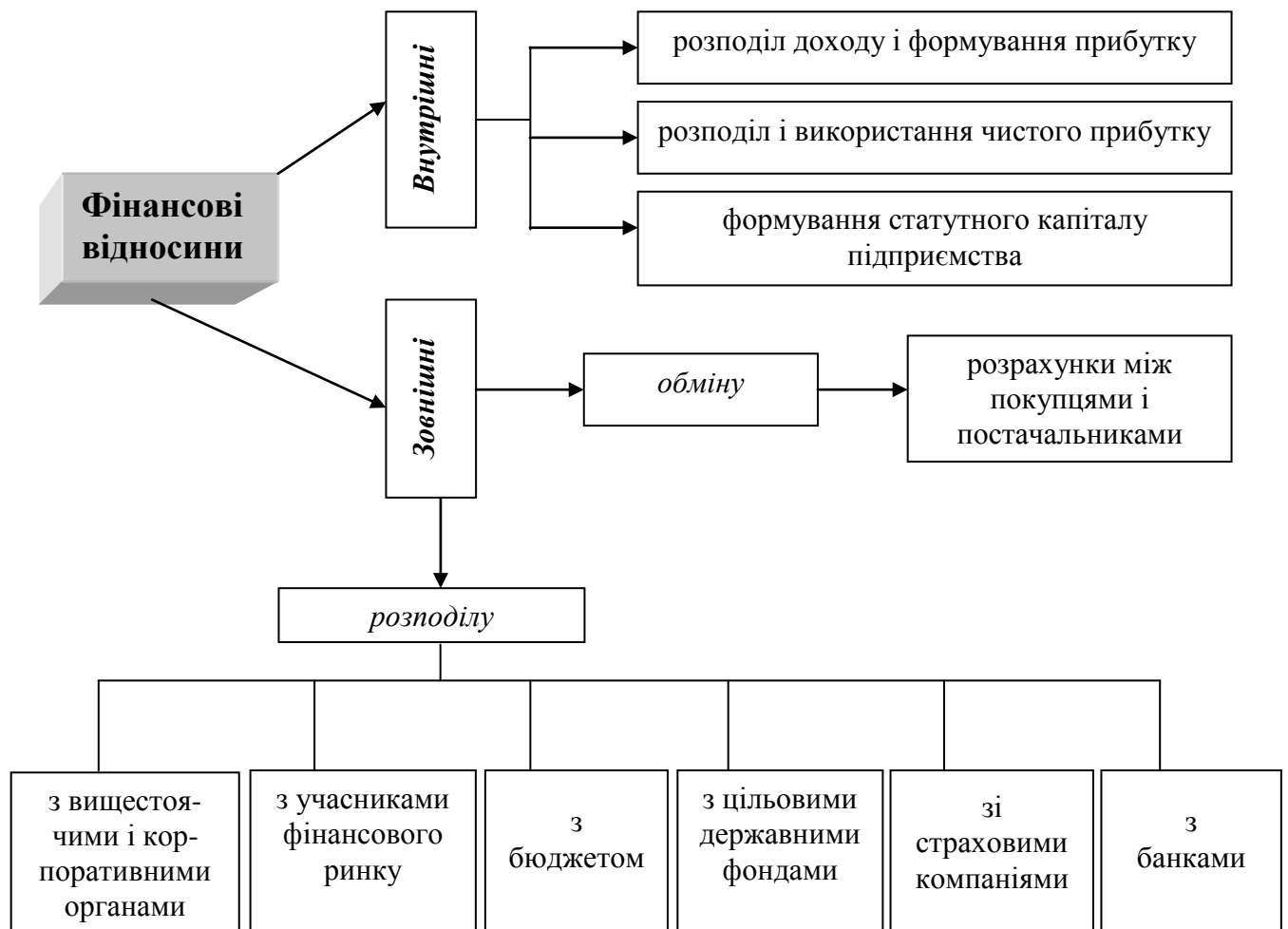

Рис. 4.1. Схема фінансових відносин підприємств.

Як економічна категорія фінанси комерційних підприємств виражають свою сутність через такі функції:

- розподільчу, яка проявляється у формуванні та використанні фінансових ресурсів для забезпечення виробництва та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед банками, бюджетом, іншими суб'єктами господарювання;
- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Підсумовуючи все вищенаведене можна виділити такі специфічні ознаки фінансів комерційних підприємств:

- функціонують у сфері товарно-грошових відносин (на відміну від фінансового ринку, страхування, державних фінансів);
- відображають тільки ті відносини, які можна оцінити у вартісних вимірниках;
- обслуговують рух вартості створеного продукту на всіх етапах відтворювального процесу (виробництво, розподіл, обмін та споживання ВВП);
- мають власного матеріального носія – фінансові ресурси, які одночасно є об'єктом фінансових відносин;
- характеризуються різноманітністю та багатогранністю форм прояву, які відображаються в системі відносин та відбивають економічні процеси, що відбуваються на підприємстві.

Для здійснення господарської діяльності, забезпечення економічного і соціального розвитку комерційні підприємства повинні мати фінансові ресурси, оскільки їх наявність є вихідною точкою здійснення фінансової діяльності (рис. 4.2.).

Фінансові ресурси підприємства – це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливість підприємства у проведенні витрат з метою одержання прибутку.

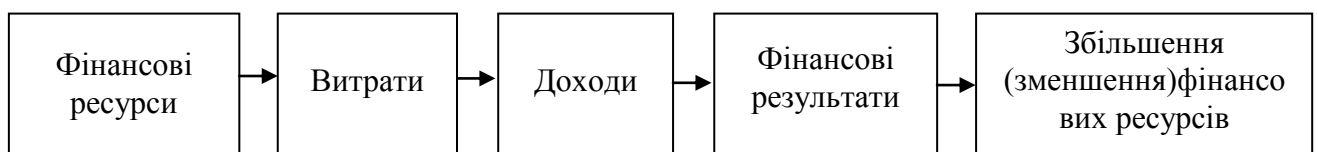

Рис. 4.2. Механізм фінансової діяльності підприємства.

Фінансові ресурси є економічною основою господарської діяльності підприємства, а саме забезпечують:

- інвестиції в матеріально-технічну базу;
- повне або часткове формування оборотних виробничих фондів і фондів обігу;

- підготовку і перепідготовку кадрів;
- фінансування соціальних потреб працюючих;
- матеріальне заохочення;
- відшкодування збитків, пов'язаних з виробничими ризиками, а також збитків від стихійного лиха, не відшкодованих страховими органами;
- відкриття і наділення власним капіталом дочірніх підприємств;
- можливість здійснення інвестиційної діяльності.

Класифікація фінансових ресурсів підприємства наведена на рис. 4.3.:

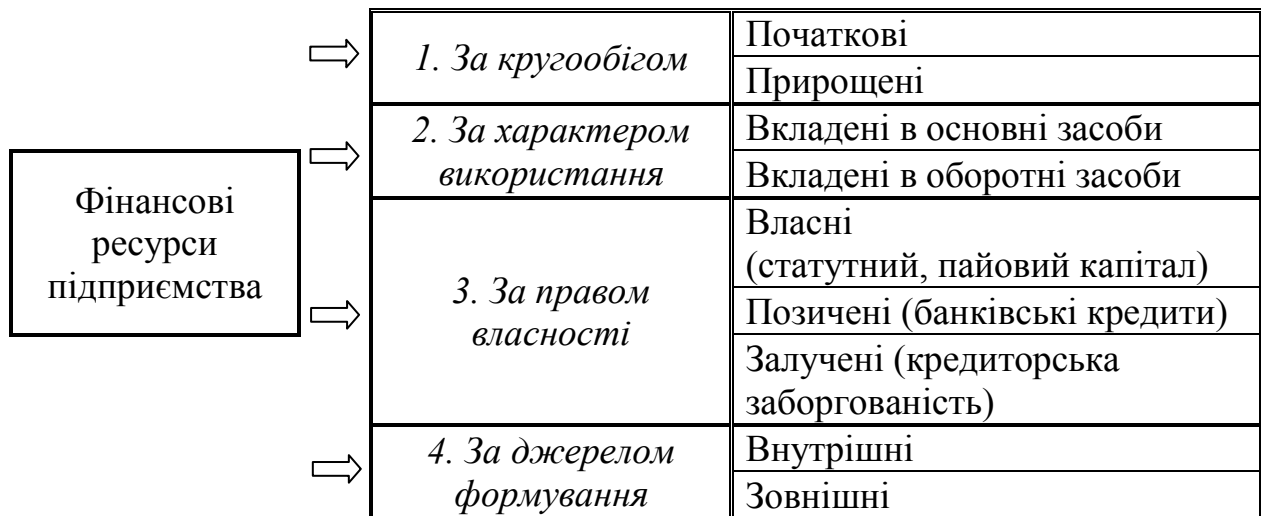

Рис. 4.3. Класифікація фінансових ресурсів підприємства.

Фінансові ресурси як матеріальні носії фінансових відносин виступають у формі грошових доходів і капіталу, а конкретними їх видами, які перебувають у розпорядженні підприємства є: амортизаційні відрахування, оборотні кошти, прибуток, бюджетні асигнування, кредити, кредиторська заборгованість тощо.

За рахунок фінансових ресурсів здійснюються витрати на виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг, інвестиції, платежі до бюджету, благодійні цілі, а також інші витрати, пов'язані з діяльністю підприємства. Витрати – виражені в грошовій формі витрати матеріальних трудових, фінансових ресурсів на здійснення господарської діяльності (рис. 4.4.)

поточні	капітальні	фінансові	виробництво і реалізація продукції	відтворення основних засобів	операційні заходи	соціальні цілі	
1. За видом діяльності			2. За напрямками фінансування				
Витрати підприємства							
3. За джерелами фінансування			4. За економічною ознакою				
за рахунок власних фінансових ресурсів	за рахунок залучених коштів	за рахунок позичених коштів	матеріальні витрати	амортизація	заробітна плата	нарахування на зарплату	інші витрати

Рис. 4.4. Класифікація витрат підприємства.

На основі здійснених витрат у підприємства формуються доходи, які виступають об'єктом розподільчих відносин.

Сформовані фінансові ресурси підприємство спрямовує на формування основних і оборотних засобів.

Основні засоби – це матеріально-речові цінності вартістю понад 1000 грн., що використовуються в господарській діяльності підприємства у незмінній натуральній формі більше одного року або одного операційного циклу і поступово частинами переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції у вигляді амортизації.

Види вартостей основних засобів:

- 1) первісна вартість – витрати на придбання, транспортування, установку та монтаж окремого об'єкта основних засобів;
- 2) переоцінена вартість – вартість основних засобів після їх переоцінки;
- 3) ліквідаційна вартість – сума коштів, яку підприємство отримує від реалізації основних засобів після закінчення строку їх корисного використання;

- 4) залишкова вартість – різниця між первісною вартістю основних засобів і сумою їх зносу.

Основні засоби відображаються в балансі за залишковою вартістю в I розділі активу балансу.

В процесі функціонування основні засоби піддаються фізичному (матеріальному) і моральному (економічному) зносу.

Фізичний знос – це втрата основними засобами первісної споживної вартості. Внаслідок цього вони поступово знецінюються та потребують заміни новими засобами. Фізичний знос частково відновлюється шляхом ремонту, реконструкції та модернізації основних засобів.

Моральний знос – полягає в тому, що випущені раніше основні засоби за своєю конструкцією, продуктивністю значно поступаються новим взірцям.

Відновлення зношуваних основних засобів та їх відтворення здійснюється за рахунок амортизаційних відрахувань.

Амортизація – поступове перенесення по частинах (у міру фізичного зносу) вартості основних засобів на вироблений за їх допомогою продукт.

Для цілей нарахування амортизації основні засоби поділяються на чотири групи (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Норми амортизаційних відрахувань

Група основних засобів	Склад основних засобів групи	Норма амортизації, у % до балансової вартості груп основних засобів на квартал
1 група	Будівлі, споруди, їхні структурні компоненти та передавальні пристрої, житлові будинки	2%
2 група	Автотранспорт та запчастини до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні пристрої та інструменти, офісне обладнання	10%
3 група	Будь-які основні засоби, не включені до груп 1,2 і 4	6%
4 група	Електронно-обчислювальні машини, програмне забезпечення, телефони, мікрофони, рації	15%

Для здійснення господарської діяльності крім основних засобів необхідні ще й оборотні засоби.

Оборотні засоби – це матеріальні цінності і грошові кошти, які повністю споживаються протягом одного року або одного операційного циклу і в повній сумі переносять свою вартість на вартість готової продукції.

За матеріально-речовою ознакою оборотні засоби поділяються на оборотні виробничі фонди і фонди обігу, які в свою чергу залежно від принципів їх організації і планування поділяються на нормовані (планові) і ненормовані засоби (рис. 4.5).

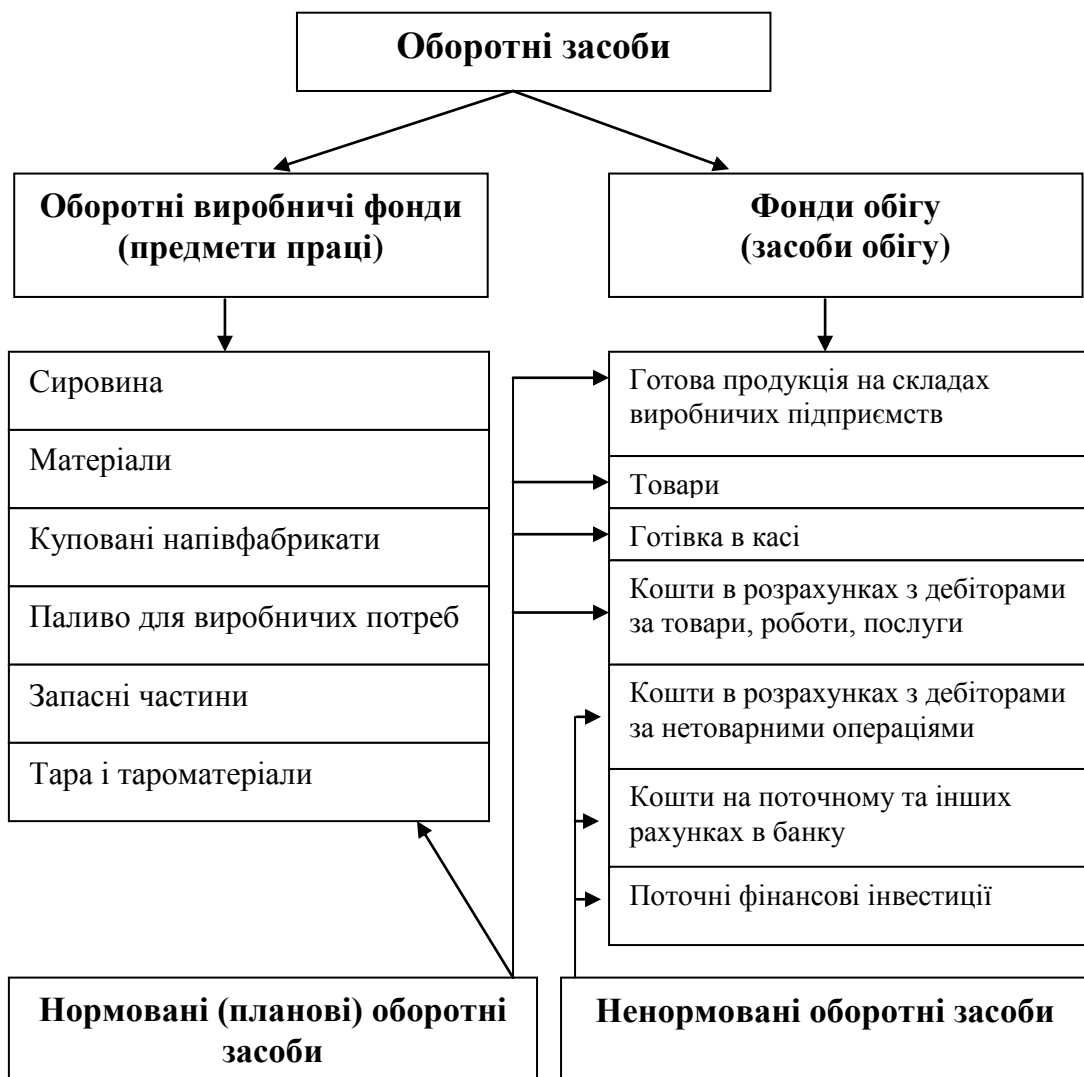

Рис. 4.5. Склад оборотних засобів підприємства.

Характерною ознакою оборотних засобів є висока швидкість їх обороту. Вони забезпечують безперервність господарського процесу, в

процесі якого змінюють свою натурально-речову форму і повністю переносять свою вартість на готовий продукт.

Фінансові ресурси, авансовані на формування оборотних засобів, складають оборотні кошти підприємств. Залежно від джерел формування оборотні кошти поділяються на:

- 1) власні оборотні кошти;
- 2) позичені оборотні кошти;
- 3) залучені оборотні кошти.

В процесі фінансово-господарської діяльності постійно здійснюється кругообіг коштів, суть якого полягає в тому, що підприємство вкладає кошти у виробництво і отримує грошові надходження від продажу продукції.

Грошові надходження – це кошти, які надходять на рахунки підприємства у банках та в касу підприємств за продану продукцію, виконані роботи чи надані послуги, а також виконання інших господарських операцій у процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства.

Грошові потоки, які надходять на підприємство включають:

- 1) доходи від операційної діяльності - виторг від реалізації продукції, робіт та послуг, який залежить від кількості та асортименту реалізованої продукції і рівня цін реалізації; поступлення від продажу продукції підсобного господарства, непотрібних залишків сировини; одержані штрафи, пені, неустойки тощо;
- 2) доходи від фінансово-інвестиційної діяльності – одержані дивіденди, проценти за депозитами, доходи від валютних операцій, доходи від реалізації майнових комплексів тощо.

Після відшкодування понесених витрат, виплати заробітної плати, розрахунків із бюджетом та державними цільовими фондами і банками визначаються фінансові результати – прибуток чи збиток. Прибуток – це перевищення валових доходів над валовими витратами. Збиток – навпаки, перевищення витрат над доходами. Основним джерелом формування внутрішніх фінансових ресурсів підприємства є прибуток, який виступає

основним критерієм ефективності здійснення виробничо-комерційної діяльності підприємства. Прибуток - це виражений в грошовій формі чистий дохід підприємства на вкладений капітал, відображає всі види прибутку від різних видів діяльності, отриманого підприємством в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах протягом звітного періоду як на території України, так і за її межами.

Абсолютна сума прибутку, одержана підприємством не може повністю характеризувати рівень ефективності господарювання. Для оцінки ефективності діяльності підприємства прибуток необхідно співставити з витратами, які можуть виступати як поточні витрати діяльності підприємства (собівартість), або як авансована вартість (капітал підприємства) для забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємства. Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами виражає рентабельність підприємства, яка є відносним показником, визначається у відсотках і характеризує рівень доходності підприємства.

Прибуток до розподілу (чистий) використовується на формування різних фондів згідно з установчими документами і є основним джерелом збільшення фінансових ресурсів підприємства. На підприємствах формуються такі фонди:

- 1) резервний фонд;
- 2) фонд розвитку виробництва;
- 3) фонд матеріального заохочення;
- 4) фонд соціального розвитку;
- 5) фонд фінансування капіталовкладень;
- 6) фонд виплати дивідендів.

3. Особливості організації фінансів неприбуткових установ

У складі неприбуткових установ важливе місце посідають добровільні громадські об'єднання та благодійні установи. Добровільні громадські формування об'єднують громадян на основі єдності їх інтересів,

уподобань і некомерційними організаціями. До них відносять політичні партії, професійні спілки, спортивні товариства тощо.

Доходи громадських організацій формуються здебільшого за рахунок вступних та членських внесків, надходжень від проведення платних заходів, добровільних та спонсорських пожертвувань фізичних та юридичних осіб. Для деяких громадських організацій встановлені державою певні обмеження. Так, політичні партії можуть створювати лише установи, які належать до засобів масової інформації, а комерційна діяльність має бути пов'язана з продажем суспільно-політичної літератури, символіки, проведенням фестивалів, виставок тощо.

Видатки громадських організацій пов'язані із необхідністю фінансування витрат згідно статутної діяльності та її розвитку, витрат на оплату праці штатного управлінського персоналу, адміністративно-господарських витрат, проведенням культурно-масових заходів тощо.

Оскільки громадські організації — це некомерційні організації, то вони не сплачують податок на прибуток, а їх діяльність регламентується виключно статутом.

Однією з форм організації і розвитку добродійної діяльності в сучасних умовах є створення благодійних фондів. Головною метою їх функціонування є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій громадян.

Благодійна діяльність в Україні здійснюється в таких напрямках:

- поліпшення матеріального становища соціально незахищених верств населення;
- надання допомоги потерпілим від стихійного лиха, жертвам репресій;
- підтримка розвитку охорони здоров'я, освіти, науки, культури;
- захист і охорона навколишнього середовища та історичних пам'яток.

Особливість фінансів благодійних фондів — у джерелах формування фінансових ресурсів переважають добровільні пожертвування та спонсорські внески. Держава може надавати допомогу, коли діяльність благодійних

фондів спрямована на вирішення проблем загальнонаціонального або регіонального значення, а також додаткові пільги.

4. Фінанси бюджетних організацій (установ)

Фінансова діяльність бюджетних установ планується на основі кошторису доходів і видатків. В останньому відображаються планові показники доходів і видатків з помісячним розподілом. Розрахункова величина обсягів бюджетного фінансування визначається на основі законодавчо визначених методик, які встановлюються з урахуванням особливостей функціонування тої чи іншої галузі соціальної сфери.

Освіта

Основну частину видатків бюджетів на освіту складає фінансування середніх загальноосвітніх шкіл. В основі визначення обсягів фінансування лежать такі показники:

- 1) вихідний – кількість учнів;
- 2) похідний – кількість класів.

Кількість класів визначається, виходячи з граничної наповнюваності одного класу. Остання встановлюється на такому рівні:

- 1-9 класи – 30 учнів;
- 10-11 класи – 35 учнів.

Показники контингенту відображаються окремо станом на 01.01 та 01.09 планового бюджетного року, оскільки бюджетний рік не збігається з навчальним. З огляду на це середньорічний показник визначається за формулою:

$$\bar{K} = \frac{K_1 \times 8 + K_2 \times 4}{12}, \quad (4.1)$$

де $\bar{K}$ – середньорічне число учнів (класів);

K_1 – число учнів (класів) станом на 01.01 планового бюджетного року.

Бере за фактичним складом на 01.09 попереднього бюджетного року;

K_2 – число учнів (класів) станом на 01.09 планового бюджетного року.

Враховує зміни, пов'язані з прийомом та випуском учнів.

Якщо заробітна плата виплачується двічі на місяць, то формула 4.1 набуває вигляду:

$$\bar{K} = \frac{K_1 \times 8,5 + K_2 \times 3,5}{12}. \quad (4.2)$$

Порядок планування видатків в загальноосвітніх школах за кодами економічної класифікації:

I. Оплата праці. Система заробітної плати вчителів складається з трьох складових:

- оплата навчальних годин;
- надбавки до посадового окладу;
- доплати до посадового окладу.

Посадовий оклад визначається тарифікаційним списком і штатним розписом. У тарифікаційному списку вказуються такі реквізити:

- прізвище, ім'я, по батькові вчителя;
- дані документа про освіту;
- стаж;
- класи чи предмети, які веде;
- місячна ставка з урахуванням надбавок і доплат;
- місячний фонд оплати праці.

Посадовий оклад визначається єдиною тарифною сіткою розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників бюджетної сфери. Розмір посадового окладу залежить від атестаційної категорії вчителя і встановлюється, виходячи з граничного педагогічного навантаження у розрахунку на тиждень, яке складає:

- 1-4 класи – 20 год;
- 5-11 класи – 18 год.

Ставка заробітної плати встановлюється на основі фактично відпрацьованих академічних годин та встановленого нормативу педагогічного навантаження (формула 4.3):

$$Z_r = \frac{C \times \Phi_r}{H_r}, \quad (4.3)$$

де Z_r – заробітна плата за відпрацьовані години;

C – ставка заробітної плати вчителя (посадовий оклад);

Φ_r – фактична кількість годин педагогічного навантаження на тиждень;

H_r – норматив педагогічного навантаження на тиждень.

Для розрахунку річного фонду оплати праці вчителів застосовуються такі показники:

1. Кількість педагогічних ставок на всі класи. Розраховується шляхом ділення загальної суми навчальних годин за тиждень на норму навчального навантаження вчителя за тиждень.
2. Число педагогічних ставок на 1 клас – відношення загальної кількості педставок до середньорічного числа класів.
3. Середньомісячна ставка вчителя. Визначається як співвідношення місячного фонду оплати праці, визначеного на основі тарифікаційного списку, до загальної кількості педагогічних ставок на всі класи.
4. Річний фонд оплати праці. Порядок розрахунку має вигляд: кількість посад з січня по серпень бюджетного року * 8,5 (8) * середньомісячна ставка заробітної плати + кількість посад з вересня по грудень бюджетного року * 3,5 (4) * середньомісячна ставка заробітної плати.

II. Нарахування на заробітну плату, які включають суму обчислених від фонду оплати праці внесків до фондів загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування.

III. Придбання предметів і матеріалів. В загальноосвітніх школах за даним кодом плануються такі видатки:

1. Придбання канцелярських приладів, класних журналів, бланків свідоцтв, медалей, грамот, передплата періодичних видань. Розрахунок проводиться на основі фактичних витрат на одного учня у попередньому періоді.

2. Придбання інвентаря та матеріалів для господарських цілей. Зберігається на середньому рівні, що склався за попередні роки.
3. Придбання сировини і матеріалів для навчального процесу. Розраховується за нормами на один клас.
4. Витрати на продукти харчування. Передбачається по школах, які мають групи подовженого дня. Визначаються як добуток норми видатків на харчування на кількість учнів, що отримують харчування, та кількість днів харчування у році.
5. Придбання книг і періодичних видань. Встановлюється за нормами на один клас.
6. Придбання м'якого інвентаря, спецодягу. Розраховується за встановленими нормами.
7. Оплата послуг бюджетних установ (зв'язок, поліграфічні послуги, поточний ремонт тощо). Визначається на основі чинних тарифів. Якщо таких не існує, за основу беруться фактичні середні витрати на одного учня за минулий рік. Зокрема, так розраховуються видатки на дезінфекцію та технічне обслуговування.

IV. Оплата комунальних послуг та енергоносіїв. При плануванні за основу береться площа, кубатура приміщень, кількість спожитої електроенергії та встановлені тарифи плати за отримані комунальні послуги.

Підготовка кадрів

Узагальнюючим показником для планування видатків вищих навчальних закладів (ВНЗ) є контингент студентів. При бюджетному плануванні застосовується його середньорічний показник (формула 4.4).

$$\bar{K} = K_1 - \frac{1}{2}B + \frac{1}{3}П, \quad (4.4)$$

де $\bar{K}$ – середньорічний контингент студентів;

K_1 – контингент студентів на початок бюджетного року;

B – випуск студентів (планується з 01.07 бюджетного року);

$П$ – прийом студентів (планується з 01.09 бюджетного року).

$\bar{K}$ розраховується окремо в розрізі денної, вечірньої, заочної форм навчання.

Порядок планування видатків на утримання ВНЗ за напрямками видатків:

I. Оплата праці. Фонд оплати праці включає оплату праці таких категорій працівників:

- 1) професорсько-викладацького складу;
- 2) адміністративно-управлінського персоналу;
- 3) навчально-допоміжного персоналу;
- 4) обслуговуючого персоналу;
- 5) викладачів на умовах погодинної оплати праці.

Фонд оплати праці професорсько-викладацького складу визначається множенням кількості посад на середню ставку заробітної плати. Кількість посад встановлюється за нормативом числа студентів на одного викладача в розрізі форм навчання:

- 1) денна – 13 посад;
- 2) вечірня – 18,2 посади;
- 3) заочна – 40,8 посад.

Посадовий оклад залежить від наукового ступеня, вченого звання, займаної посади, сум доплат і надбавок.

Фонд оплати праці адміністративно-управлінського, навчально-допоміжного, обслуговуючого персоналу визначається штатним розписом ВНЗ, що затверджується ректором. Ставки погодинної оплати праці встановлюються у розрахунку на одну академічну годину і залежать від наукового ступеня і вченого звання викладача.

II. Субсидії та інші поточні трансфертні виплати. У ВНЗ за даним напрямом фінансуються стипендії. Мінімальний розмір стипендії встановлений відповідною Постановою Кабінету Міністрів і складає:

- 1) для ВНЗ 1-2 рівнів акредитації – 25% прожиткового мінімуму;
- 2) для ВНЗ 3-4 рівнів акредитації - 30% прожиткового мінімуму.

За умови абсолютної успішності (середній бал – “5”) розмір стипендії підвищується на 25%. За особливі успіхи у навчанні можуть встановлюватися персональні стипендії. Розмір останніх не може перевищувати:

- 1) у ВНЗ 1-2 рівнів акредитації – 38% прожиткового мінімуму;
- 2) у ВНЗ 3-4 рівнів акредитації – 42% прожиткового мінімуму.

Стипендії виплачуються у межах доведених лімітів стипендіального фонду.

III. Планування видатків за іншими статтями кошторису здійснюється аналогічно як і в інших установах системи освіти та науки.

Охорона здоров'я

Кошторисне фінансування медичних закладів ґрунтується на таких показниках контингенту:

1. У стаціонарних медичних закладах – кількість ліжок і число ліжко-днів. Кількість ліжок характеризує лікарняні місця. Розрізняють нормативну і фактичну їх наявність. Нормативна потреба визначається, виходячи з чисельності жителів і показника госпіталізації на рік:

$$P_n = \frac{P \times H}{100 \times O}, \quad (4.5)$$

де P_n – потреба в ліжках нормативна;

P – відсоток госпіталізації;

H – чисельність населення;

O – оборот ліжка, який, в свою чергу, розраховується:

$$O = \frac{D_n}{T}, \quad (4.6)$$

де D_n – кількість днів використання ліжка в році;

T – середня тривалість перебування хворого в лікарні.

Фактична наявність характеризує кількість встановлених у медичному закладі ліжок. Середньорічний показник контингенту визначається:

$$\bar{K} = K_1 + \frac{B \times M}{12}, \quad (4.7)$$

де $\bar{K}$ – середньорічне число ліжок;

K_1 – кількість ліжок на початок року;

B – планове ведення ліжок;

M – число місяців функціонування введених ліжок до кінця року. Якщо час введення ліжок визначити неможливо, то вважається, що вони використовуються протягом півріччя.

Кількість ліжко-днів – це добуток кількості ліжок ($\bar{K}$) і числа днів використання ліжка у році. Вказаний показник розраховується з метою планування видатків на придбання предметів і матеріалів, насамперед таких його складових, як видатки на харчування та видатки на медикаменти і перев'язувальні матеріали.

2. У поліклініках – кількість лікарських відвідувань. Визначається як добуток чисельності жителів у районі на середню кількість відвідувань лікарні на рік. Загальна кількість відвідувань диференціюється в розрізі окремих лікарських спеціальностей.

Загальна формула для розрахунку лікарських відвідувань має вигляд:

$$B = \sum_{i=1}^n L_i \times C_i \times H_i \times D, \quad (4.8)$$

де B – число лікарських відвідувань;

n – число лікарських спеціальностей;

L_i – середньорічне число лікарських посад i -тої спеціалізації;

C_i – число годин роботи на день лікаря i -тої спеціалізації;

H_i – норма прийому хворих на день лікарем i -тої спеціальності;

D – число робочих днів у році.

Порядок планування видатків за статтями кошторису:

I. Оплата праці медичних працівників.

Система заробітної плати встановлюється у розрізі категорій:

- 1) лікарі;
- 2) середній медичний персонал;
- 3) молодший медичний персонал;
- 4) адміністративно-управлінський та обслуговуючий персонал.

Розмір заробітної плати лікарів залежить від посадового окладу (встановлюється на основі атестаційної категорії) та системи надбавок і доплат.

Кваліфікаційною категорією також визначається заробітна плата середнього і молодшого медичного персоналу. Для адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу встановлені тверді ставки заробітної плати.

Фонд оплати праці визначається множенням кількості посад на середню ставку заробітної плати:

$$\Phi = \sum_{i=1}^n Z_i \times C_i \times 12, \quad (4.9)$$

де Φ – річний фонд оплати праці;

Z_i – середньомісячна ставка заробітної плати, визначена для i -тої групи медичного персоналу;

n – 4 (чотири групи медичного персоналу);

C_i – число посад i -того персоналу.

Число посад лікарів визначається в розрізі стаціонару та поліклініки:

1. По стаціонару – виходячи з нормативу кількості ліжок на одного лікаря, який диференціюється за відділеннями: терапевтичне – 1 посада на 20-25 ліжок, хірургічне – 1 посада на 20-25 ліжок, гінекологічне – 1 посада на 15 ліжок, урологічне – 1 посада на 15-20 ліжок, дермовенерологічне – 1 посада на 30 ліжок тощо.
2. У поліклініці – на основі кількості лікарських відвідувань у розрізі спеціалістів і встановлених нормативів прийому на одного лікаря.

Кількість посад середнього медичного персоналу по стаціонару розраховується, виходячи з кількості цілодобових постів. Кількість постів, у

свою чергу, встановлюється відповідно до нормативів кількості ліжок на один пост, які диференціюються в розрізі відділень і встановлюються окремо для денних і нічних годин.

У поліклініці кількість посад медсестер встановлюється за нормативом відповідно до кількості посад лікарів. Наприклад, дві посади медсестри на одну посаду лікаря-хірурга, одна посада медсестри на одну посаду лікарів інших спеціальностей.

Аналогічно визначається число посад молодшого персоналу. Відмінність у більшому нормативі кількості ліжок на один пост.

Кількість посад керівного та обслуговуючого персоналу встановлюється за типовими штатними розписами.

II. Планування нарахувань на заробітну плату, видатків на придбання предметів і матеріалів, на відрядження, на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, капітальних видатків здійснюється аналогічно іншим бюджетним організаціям.

Особливістю є висока питома вага видатків на харчування, медикаменти, м'який інвентар, які встановлюються за нормами до річного числа ліжко-днів.

Бюджетне фінансування медицини є недостатнім. З огляду на це постає питання запровадження страхової медицини. На відміну від особистого страхування, страхове відшкодування виплачується не безпосередньо застрахованому, а у вигляді плати за лікування у медичному закладі. Страховиками можуть виступати:

- 1) при обов'язковому страхуванні – держава;
- 2) про добровільному – недержавні страхові компанії.

В якості страхувальників виступатимуть:

- 1) держава (бюджетно- страхова медицина);
- 2) роботодавці;
- 3) громадяни.

Культура і мистецтво

Відповідно до бюджетної класифікації за функціональною ознакою до закладів культури й мистецтва належать:

1. У мистецтві – театри, філармонії, музичні колективи, ансамблі, творчі спілки тощо.
2. У культурі – бібліотеки, музеї, заповідники, палаци і будинки культури, клуби, школи естетичного виховання дітей.
3. Заклади кінематографії.
4. Організації, які займаються архівною справою.

Особливості планування видатків:

1. Поряд з державним фінансуванням створюються державні та регіональні фонди розвитку культури; широко використовуються позабюджетні джерела фінансування.
2. Фінансування бібліотек ґрунтується на показнику бібліотечних фондів. Фонд оплати праці бібліотекарів визначається множенням кількості посад (розраховуються за встановленими нормативами бібліотечного фонду на одну посаду) на середню ставку заробітної плати (враховуються освіта і стаж роботи бібліотекаря). Фонд оплати праці обслуговуючого персоналу встановлюється за типовими штатними розписами.
3. Аналогічно до бібліотек фінансуються музеї. Чисельність штатних працівників-спеціалістів визначається за нормативами музейних фондів на одного працівника; посади обслуговуючого персоналу – за типовими штатними розписами. Частина витрат на утримання музею здійснюється за рахунок встановленої вхідної плати.
4. Клуби, палаци й будинки культури фінансуються у змішаному порядку, тобто за рахунок бюджетних асигнувань і доходів від наданих платних послуг. За рахунок бюджету фінансується оплата праці, яка диференціюється за групами установ. Штатний розпис розробляється окремо для кожного закладу залежно від того, які гуртки, секції при ньому функціонують.

5. За невеликими культосвітніми установами складаються загальні кошториси в межах району чи міста. Зведене планування проводиться за групами установ. Сума бюджетних асигнувань обчислюється множенням середньої кількості установ кожного типу на середню норму видатків. Остання встановлюється в цілому та в розрізі таких витрат: оплата праці, нарахування на заробітну плату, придбання предметів і матеріалів, оплата комунальних послуг та енергоносіїв.
6. Установи культури і мистецтва здебільшого є неприбутковими, тому користуються пільгами з оподаткування.
7. Окремі заклади культури і мистецтва, що працюють на принципах господарського розрахунку, отримують з бюджету дотації. Останні надаються на такі цілі:
  - 7.1) покриття збитків національних театрів, філармоній, музичних колективів та ансамблів;
  - 7.2) здійснення статутної діяльності всеукраїнських творчих спілок.
8. Певні видатки плануються на придбання основного капіталу:
  - 8.1) видатки на придбання канцелярських меблів, спеціальних меблів для закладів культури і мистецтва;
  - 8.2) видатки на поповнення музейних фондів, книг та періодичної літератури для бібліотечних фондів.

Фізична культура і спорт

Фінансування фізичної культури й спорту здійснюється за такими функціональними напрямками:

1. Утримання національних збірних команд України.
2. Проведення навчально-тренувальних зборів і спортивних змагань.
3. Підготовка та участь національних збірних в олімпійських та параолімпійських іграх.
4. Навчально-тренувальна робота спортивних організацій.
5. Утримання апарату управління спортивних організацій.
6. Фінансова підтримка спортивних споруд.

7. Інші видатки – перепідготовка кадрів, міжнародне співробітництво, придбання медичного обладнання.
8. Фінансова підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості.

Особливості планування видатків:

1. При розрахунках витрат на оплату праці до уваги беруться посадові оклади працівників бюджетних установ та організацій фізичної культури й спорту, затверджені Кабінетом Міністрів. До заробітної плати встановлюються надбавки за майстерність (почесні, спортивні звання, науковий ступінь), премії (кандидатам до Олімпійської збірної) та доплати за шкідливі умови праці.
2. При проведенні спортивних змагань і навчально-тренувальних зборів застосовуються певні норми витрат – на харчування, на медикаменти, на нагородження. Вони встановлюються на одну особу на добу (медичне забезпечення і забезпечення продуктами харчування).
3. Учасникам спортивних заходів за наявності підтверджуючих документів відшкодовуються витрати на проживання, виплату добових, проїзд.
4. Видатки на навчально-тренувальну роботу спортивних шкіл визначаються, виходячи із середньорічної кількості учнів спортивних шкіл усіх типів і середнього розміру витрат на одного учня.
5. В сучасних умовах більшість закладів та установ фізкультури, спорту, рекреації, туризму фінансують свою діяльність самостійно, за рахунок надання відповідних платних послуг, коштів спонсорів та меценатів.

План практичного заняття

Заняття 5 (п). Основи організації фінансів підприємств

1. Суть, функції, характерні ознаки фінансів підприємств.
2. Фінанси підприємств, що здійснюють комерційну діяльність.
3. Фінанси неприбуткових організацій.

4. Джерела формування та механізм розподілу фінансових ресурсів підприємств.

Питання для самостійного опрацювання

1. Кошторисне фінансування бюджетних установ.
2. Склад, джерела відтворення, ефективність використання необоротних активів підприємств.
3. Склад, джерела формування, ефективність використання оборотних активів підприємств.
4. Система показників прибутку та методика їх розрахунку за чинною системою фінансового обліку.

Тестові завдання

1. Фінанси підприємств як економічна категорія найбільш повно розкриваються у визначенні:

- 1) кошти на поточному рахунку в банку, що використовуються на потреби економічного і соціального розвитку підприємства;
- 2) фінансові ресурси, вкладені в основні засоби;
- 3) сукупність відносин, пов'язаних з утворенням, розподілом і використанням грошових доходів та фінансових ресурсів;
- 4) готівка в касі та кредиторська заборгованість.

2. До сфери фінансових відносин підприємств відносяться безпосередньо:

- 1) процес первинного розподілу вартості ВВП, внаслідок чого утворюються різні фонди грошових доходів;
- 2) процеси нарахування і сплати податків;
- 3) оплата товарів і послуг;
- 4) виплата зарплати, пенсій, стипендій.

3. До фінансових ресурсів підприємства належать:

- 1) тільки власний капітал;
  - 2) грошові ресурси, вкладені в активи підприємства;
  - 3) основні фонди і оборотні активи;
  - 4) тільки кредити банків.
4. *Матеріальною основою фінансів підприємств є:*
- 1) капітал підприємства;
  - 2) основні засоби;
  - 3) нематеріальні активи;
  - 4) оборотні засоби.
5. *За джерелами формування фінансові ресурси підприємств поділяються на:*
- 1) централізовані, децентралізовані, місцеві;
  - 2) фондів, не фондів, боргові;
  - 3) власні, позичені та залучені кошти;
  - 4) активи і пасиви.
6. *За кругообігом розрізняють фінансові ресурси:*
- 1) матеріальні і грошові;
  - 2) надані, власні і позичені;
  - 3) початкові і прирощені;
  - 4) цільові і нецільові.
7. *Які виділяють фінансові ресурси за характером використання:*
- 1) вкладені в основні та оборотні засоби;
  - 2) початкові і прирощені;
  - 3) власні, надані, позичені;
  - 4) фондів і нефондові.
8. *Конкретними видами фінансових ресурсів підприємства є:*
- 1) витрати і доходи;

- 2) оборотні кошти, амортизаційні відрахування, прибуток, кредити;
- 3) відрахування у державні цільові фонди;
- 4) податок на додану вартість, податок на прибуток, акцизний збір.

9. *На які групи поділяють доходи підприємств:*

- 1) забезпечені власним капіталом і здійснені за рахунок наданих коштів;
- 2) податки, внески, кредити;
- 3) доходи від операційної діяльності та від перерозподілу фінансових ресурсів через фінансовий ринок;
- 4) централізовані і нецентралізовані.

10. *Найбільшу частку грошових надходжень підприємств становлять доходи від:*

- 1) продажу необоротних активів і майнових комплексів;
- 2) продажу акцій;
- 3) операційної діяльності;
- 4) фінансових операцій.

11. *Назвіть складові доходу від операційної діяльності:*

- 1) дохід від реалізації основних засобів;
- 2) дохід від реалізації продукції;
- 3) дохід від реалізації іноземної валюти;
- 4) одержані дивіденди.

12. *Яке правильне визначення чистого прибутку підприємства:*

- 1) прибуток від реалізації продукції;
- 2) прибуток після відшкодування збитків від операційної діяльності;
- 3) прибуток, що залишився після сплати податків, що відносяться на фінансові результати;
- 4) різниця між валовими доходами і валовими витратами.

13. Який прибуток підлягає розподілу?

- 1) прибуток від операційної діяльності;
- 2) чистий прибуток;
- 3) прибуток від звичайної діяльності;
- 4) всі відповіді правильні.

14. Вкажіть можливі напрями використання чистого прибутку підприємства:

- 1) сплата податку на прибуток;
- 2) виплата дивідендів;
- 3) сплата комунального податку;
- 4) сплата відсотків за користування банківськими кредитами.

15. Витрати підприємства характеризують:

- 1) загальну суму надходжень, отриманих від видів діяльності підприємства;
- 2) вартісну оцінку господарської діяльності підприємства у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах;
- 3) суму коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства;
- 4) розмір амортизаційних відрахувань.

16. Виберіть правильне визначення економічної суті рентабельності:

- 1) абсолютна сума прибутку, отриманого від операційної діяльності;
- 2) рівень дохідності підприємства;
- 3) перевищення прибутку від фінансових операцій над збитками від цих операцій;
- 4) перевищення виручки від реалізації продукції над її собівартістю.

17. Принцип комерційного розрахунку, який передбачає покриття власними доходами витрат на просте відтворення – це:

- 1) прибутковість;

- 2) самоокупність;
- 3) самофінансування;
- 4) фінансова відповідальність.

18. Принципи плановості та підзвітності характерні для:

- 1) комерційного розрахунку;
- 2) неприбуткової діяльності;
- 3) кошторисного фінансування;
- 4) правильна відповідь відсутня.

19. До принципів неприбуткової діяльності не відносять такий принцип як:

- 1) господарська та юридична самостійність;
- 2) самоокупність;
- 3) самофінансування;
- 4) фінансова відповідальність.

20. Які засоби виробництва належать до оборотних виробничих фондів?

- 1) будівлі та споруди;
- 2) сировина та основні матеріали;
- 3) транспортні засоби;
- 4) обладнання.

21. Оборотні засоби – це сукупність:

- 1) оборотних виробничих фондів і фондів обігу;
- 2) виробничих запасів;
- 3) засобів праці;
- 4) грошових коштів та коштів у розрахунках.

22. Оборотні виробничі фонди – це:

- 1) запаси та готова продукція;

- 2) готова продукція, товари, товарна дебіторська заборгованість;
- 3) поточні фінансові інвестиції;
- 4) виробничі запаси.

23. Фонди обігу – це:

- 1) товари і грошові кошти;
- 2) власний капітал і кредити банків;
- 3) залучені кошти;
- 4) товари, готова продукція, грошові кошти та кошти в розрахунках з дебіторами.

24. Оборотні кошти підприємства – це:

- 1) предмети праці і витрати обігу;
- 2) кошти, авансовані у виробничі оборотні фонди та фонди обігу;
- 3) гроші в касі, на поточних і валютних рахунках, у розрахунках;
- 4) основний капітал.

25. Основні фонди характеризуються як:

- 1) товарно-матеріальні цінності, що повністю споживаються у кожному виробничому циклі;
- 2) сукупність матеріальних цінностей в натурально-речовій формі, які тривалий час беруть участь у процесі виробництва і переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції частинами, у міру зношення;
- 3) грошові кошти, авансовані на придбання активів підприємства;
- 4) об'єкти і предмети праці, які служать менше 1 року незалежно від їх вартості.

26. Ліквідаційна вартість основних фондів – це:

- 1) різниця між первісною вартістю основних фондів та сумою нарахованого зносу;

- 2) вартість основних фондів, що визначається шляхом експертної оцінки;
- 3) переоцінена вартість основних фондів за вирахуванням ліквідаційної вартості;
- 4) сума коштів або вартість інших активів, які підприємство очікує отримати від реалізації основних фондів після закінчення строку їх корисного використання, за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем.

27. Які показники характеризують стан основних фондів:

- 1) коефіцієнти зносу і вибуття;
- 2) коефіцієнти оновлення і придатності;
- 3) коефіцієнти придатності і зносу;
- 4) коефіцієнти зносу, вибуття і оновлення.

28. Під амортизацією розуміють:

- 1) поступову втрату основними фондами своєї споживної вартості в процесі їх функціонування;
- 2) знос основних фондів внаслідок впровадження нових, більш прогресивних і економічно ефективних машин і обладнання;
- 3) процес перенесення вартості основних фондів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення і включення її в собівартість виготовленої продукції, проведених робіт, наданих послуг;
- 4) витрати на реконструкцію, технічне переозброєння і ремонт основних фондів.

29. Які джерела формування оборотних коштів можна віднести до власних?

- 1) кредиторська прострочена заборгованість;
- 2) сума статутного капіталу;
- 3) сума власного капіталу, що зменшена на суму залишкової вартості основних фондів;

4) сума нерозподіленого прибутку.

30. Які показники характеризують ефективність використання оборотних коштів?

- 1) фондівдача і фондоємність;
- 2) коефіцієнти оборотності, тривалість обороту в днях;
- 3) коефіцієнт завантаження оборотними коштами;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

31. Які з названих показників безпосередньо впливають на розмір амортизаційних відрахувань?

- 1) сума отриманого прибутку, нарахована амортизація і фондівдача основних засобів;
- 2) балансова вартість основних засобів на початок звітної періоду, норма амортизаційних відрахувань, структура основних засобів;
- 3) коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів;
- 4) сума оборотних активів, вартість виробленої продукції за звітний період.

32. Фінансовий стан підприємства характеризується:

- 1) системою показників, що відображають наявність фінансових ресурсів;
- 2) системою показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів;
- 3) сукупністю виробничо-господарських факторів;
- 4) формуванням та використанням фінансових ресурсів.

33. Фінансовий стан підприємства залежить від:

- 1) фінансової політики підприємства;
- 2) результатів виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності підприємства;

- 3) ефективності використання фінансових ресурсів;
- 4) випуску продукції.

ТЕМА 5. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

1. Суть і зміст державних фінансів
2. Державні доходи
3. Державні видатки

Базові поняття: державні фінанси, місцеві фінанси, сфери і ланки державних фінансів, державні доходи, методи мобілізації державних доходів, джерела державних доходів, державні видатки.

1. Суть і зміст державних фінансів

Державні фінанси – провідна сфера фінансової системи, яка забезпечує фінансування загальнодержавних програм і через яку здійснюється вплив фінансів на економічний і соціальний розвиток країни.

За економічним змістом *державні фінанси* – сукупність розподільчо-перерозподільчих відносин, що виникають в процесі формування та використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій і завдань. Суб'єктами вказаних фінансових відносин виступають держава з одного боку, та юридичні особи й домогосподарства – з іншого. При цьому останні можуть виступати як платниками податків та інших обов'язкових платежів і зборів до бюджетів різних рівнів, так і розпорядниками бюджетних коштів, отриманих згідно до бюджетних призначень.

За рівнем управління державні фінанси поділяються на загальнодержавні та місцеві (рис.5.1.).

Загальнодержавні фінанси призначені для забезпечення тих потреб суспільства, які мають загальнонаціональний характер і відображають інтереси держави загалом. Через загальнодержавні фінанси здійснюється територіальний перерозподіл ВВП з метою збалансованого розвитку окремих регіонів.

		ЛАНКИ			
		РІВНІ	Загальнодержавні фінанси	Державний бюджет	Цільові державні фонди
Місцеві фінанси	Місцеві бюджети		Цільові фонди місцевого самоврядування	Комунальний (муніципальний) кредит	Фінанси комунальних (муніципальних) підприємств

Рис. 5.1. Система державних фінансів.

Місцеві фінанси являють собою фінансову базу місцевих органів влади та управління і забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах і доходах. Основне призначення місцевих фінансів – забезпечення відносної фінансової незалежності й автономності регіональних адміністративних формувань.

Безумовно, основним чинником, забезпечення стабільності фінансової діяльності держави, є обсяг виробленого ВВП, адже якщо він обмежений, то ніякий механізм не забезпечить достатності доходів, необхідних для фінансування державних видатків.

Необхідність існування державних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави, є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, яку не можуть бути задоволені через ринковий механізм, а також особисто кожним громадянином з огляду на відповідні об'єктивні причини, а саме необхідністю фінансування загальнонаціональних потреб:

- 1) структурна перебудова економіки;
- 2) охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека;
- 3) національна оборона та правоохоронна діяльність;
- 4) фундаментальні наукові дослідження;
- 5) освіта та підготовка кадрів;
- 6) охорона здоров'я;
- 7) соціальний захист і соціальне забезпечення населення;

8) інші суспільні потреби.

Сутність державних фінансів виражається через функції, які вони виконують:

1. *Формування централізованих фондів грошових коштів.* Знаходить своє відображення у державних доходах;
2. *Використання державних доходів.* Має практичне втілення у державних видатках;
3. *Контроль за розподілом фінансових ресурсів.* Зовнішньою формою прояву даної функції є державний фінансовий контроль.

2. Державні доходи

Державні доходи – першооснова фінансового господарства держави. *Державні доходи* – грошові відносини з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, пов’язані з формуванням фінансових фондів держави.

За матеріальним змістом *державні доходи* – сума коштів, що мобілізується державою для виконання своїх функцій.

Залежно від рівня розміщення виділяють:

- 1) централізовані державні доходи – до них належать кошти призначені на формування державного та місцевих бюджетів, цільових державних фондів;
- 2) децентралізовані державні доходи – це доходи державних підприємств, установ, що формуються переважно за рахунок їхнього прибутку і використовуються за місцем їх створення.

Слід відмітити, що обсяги доходів держави залежать від двох чинників – обсягів ВВП і налагодженості механізму вилучення певної його частини на формування державних доходів.

Перерозподільчі процеси, що здійснюються за допомогою державних фінансів – це явище макрорівня, проте роль державних фінансів виявляється не меншою мірою у формах і методах мобілізації фінансових ресурсів, які наведені у табл. 5.1

Таблиця 5.1

Методи, види і джерела формування державних доходів

Методи формування	Види державних доходів	Джерела формування
1. Продуктивна діяльність:		
1.1. підприємницька діяльність	частина прибутку державних підприємств	ВВП
1.2. державні послуги	державне мито	ВВП
	компенсаційні доходи (відрахування на геологорозвідувальні, дорожні роботи тощо)	
2. Державне майно та ресурси:		
2.1. від майна та майнових прав	разові (приватизація)	національне багатство
	постійні (орендна плата, доходи від корпоративних прав)	ВВП
2.2. від ресурсів та угідь	платежі за ресурси	національне багатство
	Концесії	ВВП
3. Податковий	Податки	ВВП, зовнішні джерела
4. Позичковий*	зовнішні позики	зовнішні джерела
	внутрішні позики	ВВП, зовнішні джерела
5. Емісійний*	емісійний дохід	—

Державні доходи можуть формуватися на поворотній і безповоротній основі. До перших відносять державні позики, а до других – доходи власне держави і доходи, які надходять від інших суб'єктів розподільчих відносин на законодавчій основі.

3. Державні видатки

Державні видатки – грошові відносини, що складаються при використанні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави з метою фінансування витрат розширеного відтворення, задоволення інших суспільних потреб.

За матеріальним змістом *державні видатки* – сума коштів, що використовується державою в процесі здійснення її фінансової діяльності.

* Вказані надходження слід відносити до джерел фінансування дефіциту бюджету.

Завдання *державних видатків* – забезпечення раціонального розміщення та ефективного використання державних коштів.

Система державних видатків характеризує державну політику фінансового забезпечення та соціально-економічного розвитку країни.

Склад і напрями використання державних видатків визначаються характером функцій держави (рис. 5.4).

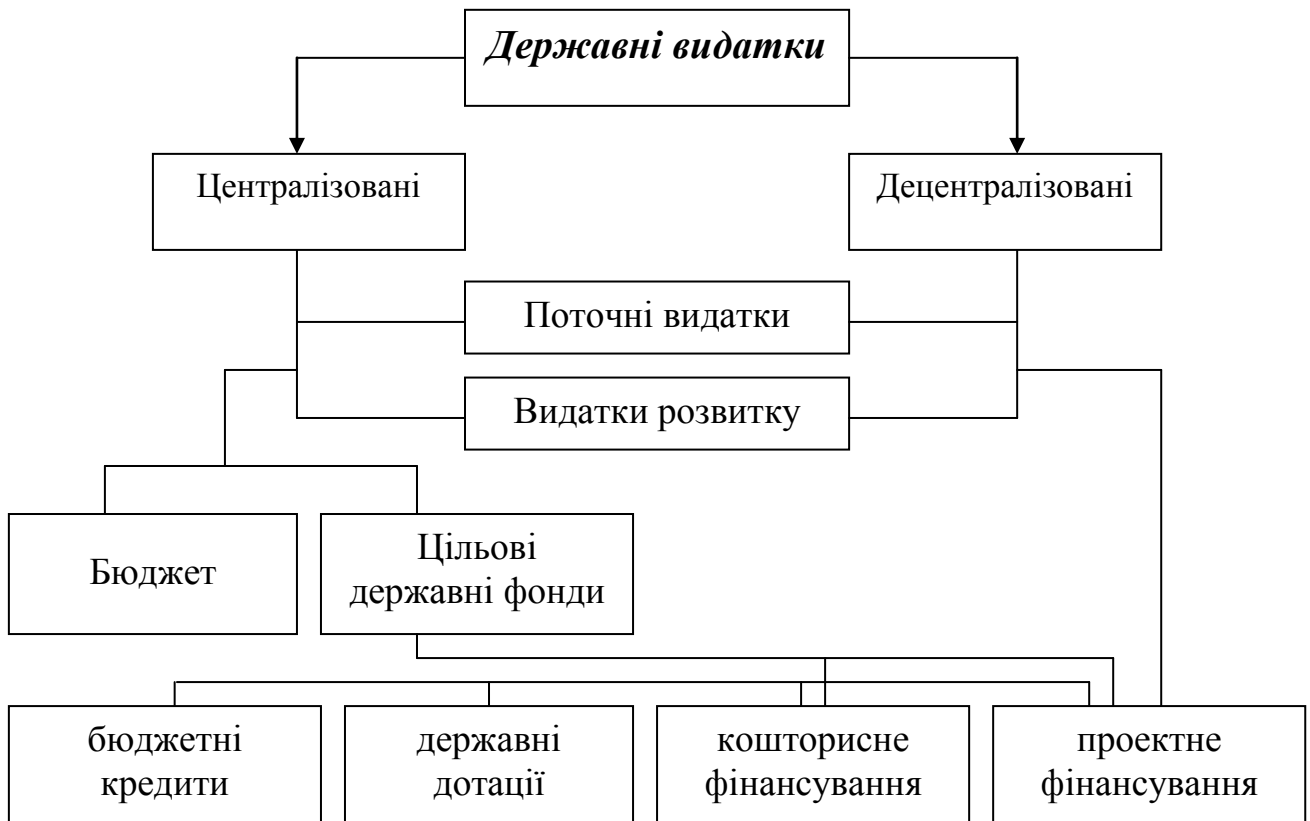

Рис. 5.4. Система державних видатків.

Державні витрати безпосередньо складаються з прямих витрат держави, що здійснюються через систему бюджетних і позабюджетних фондів та витрат державних підприємств.

Організаційна будова державних витрат базується на дотриманні таких принципів:

- 1) цільового спрямування коштів;
- 2) безповоротності;
- 3) дотримання режиму економії.

План практичного заняття

Заняття 6 (с). Механізм функціонування державних фінансів

1. Суть, функції, передумови функціонування державних фінансів.
2. Склад, структура, методи та джерела формування державних доходів.
3. Соціально-економічне призначення, склад, напрями здійснення державних видатків.

Питання для самостійного опрацювання

1. Фінансова політика в галузі державних фінансів на сучасному етапі.
2. Світові теорії державних фінансів.
3. Емісійні та позичкові джерела формування державних доходів.

Тестові завдання

1. За економічним змістом державні фінанси - це:

- 1) обмінно-розподільчі відносини, що виникають в процесі формування та використання фінансових фондів держави;
- 2) розподільчі, грошові, безеквівалентні відносини, що виникають в процесі формування та використання фінансових фондів держави;
- 3) розподільчі та перерозподільчі відносини, що виникають в процесі формування та використання фінансових фондів держави;
- 4) грошово-кредитні та перерозподільчі відносини, що виникають в процесі формування та використання фінансових фондів держави.

2. До цільових фондів місцевого самоврядування належать:

- 1) Пенсійний фонд і фонди соціального страхування;
- 2) Фонд України соціального захисту інвалідів, фонд фінансування дорожніх робіт;
- 3) Фонд охорони навколишнього природного середовища, регіональні відділення Пенсійного фонду, фонд фінансування дорожніх робіт;

- 4) Фонд охорони навколишнього природного середовища, фонд фінансування дорожніх робіт, регіональні фонди підтримки культури.

3. *Передумови випуску комунальних позик є:*

- 1) фінансування соціально-економічних програм регіонального та місцевого значення;
- 2) фінансування дефіциту місцевого бюджету;
- 3) фінансування місцевої інфраструктури;
- 4) погашення заборгованості за комунальними платежами.

4. *До складу зведеного бюджету відносять:*

- 1) обласні, районні бюджети, зведений бюджет;
- 2) державний та місцеві бюджети;
- 3) консолідований бюджет, місцеві бюджети;
- 4) державний бюджет, бюджет АРК, місцеві бюджети.

5. *Державні фінанси виконують функції:*

- 1) формування, використання, перерозподілу державних доходів;
- 2) формування, використання, контролю за формуванням та використанням фінансових фондів держави;
- 3) перерозподілу та контролю за частиною вартості ВВП, що акумулюється в державному бюджеті;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

6. *За рівнем формуванням державні доходи класифікуються на:*

- 1) бюджет, цільові фонди, державний кредит, фінанси державних підприємств;
- 2) централізовані, децентралізовані;
- 3) державні, комунальні;
- 4) державні, регіональні, місцеві.

7. *До централізованих фінансових ресурсів належать:*

- 1) місцеві бюджети;
- 2) фінанси державних підприємств та установ;
- 3) фінанси неприбуткових організацій;
- 4) фінанси комунальних підприємств та державних фінансово-кредитних установ.

8. *Методами формування доходів бюджету держави виступають:*

- 1) податки, позики, емісії грошей;
- 2) надходження від продуктивної діяльності, майна, податків, позик, емісії грошей;
- 3) надходження від державних послуг та прибуток державних підприємств, податки, надходження від державного майна і майнових прав, державних ресурсів та угідь;
- 4) надходження до державного бюджету та на поточні рахунки державних підприємств.

9. *Джерелами формування податків є:*

- 1) ВВП і національне багатство;
- 2) ВВП і національний дохід;
- 3) ВВП і зовнішні джерела доходів;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

10. *Методи фінансування бюджетного дефіциту:*

- 1) зовнішні і внутрішні запозичення, державний кредит;
- 2) емісійний дохід, державні позики;
- 3) емісія грошей, місцеві позики, зовнішні позики;
- 4) емісійний дохід, економія бюджетних видатків.

11. *За рівнем фінансування державні видатки класифікуються на:*

- 1) поточні, капітальні;
- 2) поточні, розвитку;

- 3) централізовані, децентралізовані;
- 4) поточні, капітальні, нерозподілені.

12. Державні капіталовкладення входять до складу видатків:

- 1) поточних;
- 2) нерозподілених;
- 3) розвитку;
- 4) децентралізованих.

13. Державні видатки за формами здійснення класифікуються на:

- 1) бюджетні позички;
- 2) проектне фінансування, кошторисне фінансування;
- 3) державні дотації, бюджетні кредити, фінансування інвестиційних проектів, фінансування бюджетних установ у кошторисному порядку;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

14. Джерелами кошторисного бюджетного фінансування виступають:

- 1) кошти загального фонду бюджету;
- 2) кошти спеціального фонду бюджету;
- 3) кошти цільових державних фондів;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

15. Бюджетні кредити – це:

- 1) фінансова підтримка планово-збутових підприємств;
- 2) фінансова підтримка бюджетних установ;
- 3) фінансова підтримка державних програм на кредитній основі;
- 4) фінансова підтримка підприємств, де частина державної власності перевищує більше половини статутного капіталу.

ТЕМА 6. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

1. Соціально-економічна суть і функції бюджету держави
2. Бюджетна політика і бюджетний механізм
3. Бюджет як фінансовий план держави
4. Структура бюджетної системи і принципи бюджетного устрою
5. Бюджетна класифікація
6. Бюджетний процес

Базові поняття: бюджетна система, бюджетний устрій, закріплені доходи, регульовані доходи, бюджетні резерви, дотації, субсидії, субвенції, бюджетна класифікація, бюджетне планування, бюджетне прогнозування, виконання бюджету

1. Соціально-економічна суть і функції бюджету держави

Державний бюджет – складова ланка державних фінансів.

Функціонування бюджету держави визначається такими причинами:

- 1) існуванням товарно-грошових відносин;
- 2) функціонуванням держави;
- 3) потребами розширеного відтворення.

Бюджет держави можна розглядати з трьох позицій (рис. 6.1).

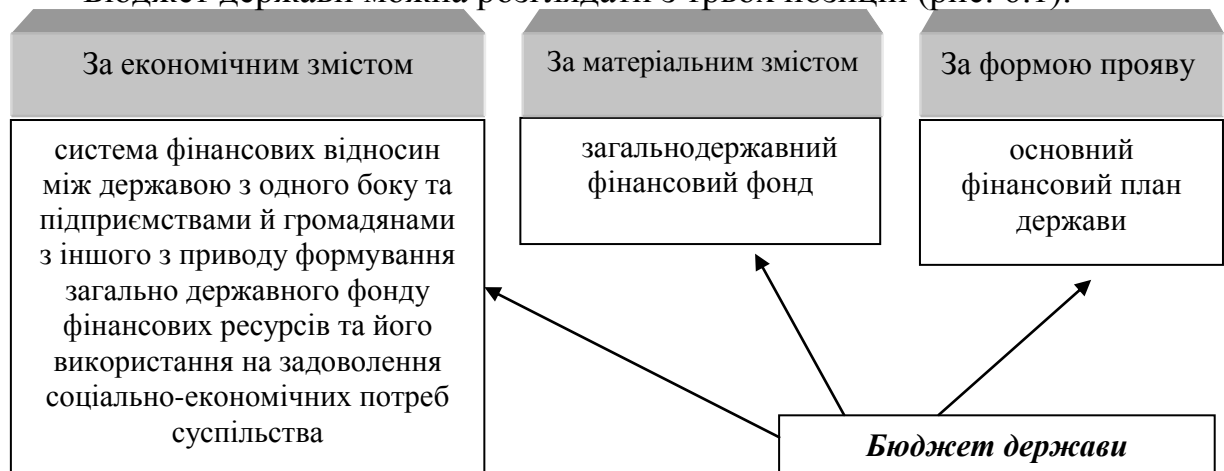

Рис. 6.1. Суть бюджету держави як соціально-економічної категорії.

За функціональною будовою бюджет включає дохідну і видаткову частини (рис. 6.2).

Рис. 6.2. Механізм формування та використання бюджетного фонду.

Суть бюджету виражається через функції, які він виконує. Державний бюджет як складова ланка фінансової системи виконує розподільчу і контрольну функції. Особливості розподільчої функції бюджету:

- 1) основним об'єктом розподілу виступає чистий дохід суспільства – національний дохід;
- 2) одна і та ж частина національного доходу може багаторазово проходити через бюджетний розподільчий механізм (наприклад, прибуток, заробітна плата);
- 3) багатоканальність грошових потоків.

2. Бюджетна політика і бюджетний механізм

Бюджетний механізм – сукупність методів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку. Складовими елементами бюджетного механізму є:

1. Бюджетне планування і регулювання – визначаються фінансові можливості держави щодо фінансового забезпечення розвитку її економіки та соціальної сфери.
2. Фінансові показники:

- 2.1) узагальнюючі – доходи і видатки бюджету, державний борг, рівень інфляції тощо;
  - 2.2) індивідуальні – рівень витрат на душу населення, сума податків, сплачених одним працюючим, інші.
  3. Нормативи – характеризують рівень забезпечення видатків бюджету, витрат фінансових ресурсів.
  4. Ліміти – обмеження бюджетних витрат в інтересах держави, підприємств, домогосподарств.
  5. Резерви. Призначені для нейтралізації впливу непередбачуваних факторів.
  6. Управління бюджетними коштами. Держава в особі своїх органів влади та управління встановлює методологію розподілу ВВП і національного доходу, форми грошових заощаджень, регулює види платежів, визначає обсяги і напрями використання бюджетних коштів.
- Вплив бюджету на соціально-економічний розвиток здійснюється за схемою:

*бюджет – бюджетна політика – бюджетний механізм –
соціально-економічні процеси*

Через бюджетний механізм реалізуються кількісні та якісні методи регулювання розвитку соціально-економічної сфери. Серед факторів формування та використання бюджету можна виділити:

1. Економічні:
  - 1.1) ВВП;
  - 1.2) національний дохід;
  - 1.3) економічне зростання або спад виробництва;
  - 1.4) продуктивність суспільної праці;
  - 1.5) співвідношення обсягів споживання і нагромадження;
  - 1.6) розвиток пріоритетних галузей економіки;
  - 1.7) фінансова політика.
2. Соціальні:

- 2.1) рівень заробітної плати працівників невиробничої сфери;
- 2.2) розмір споживчого кошика;
- 2.3) товарооборот;
- 2.4) мережа бюджетних установ.

3. Політичні:

- 3.1) обороноздатність країни;
- 3.2) внутрішній правопорядок;
- 3.3) державне управління.

Бюджетна політика – сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного та соціального розвитку.

Суть бюджетної політики проявляється в двох аспектах:

- 1) у статтях доходів і видатків бюджету, джерелах їх формування, напрямках використання;
- 2) у формах і методах мобілізації бюджетних потоків та їх використанні на державні потреби.

Основним напрямками бюджетної політики в умовах ринкових реформ є такі:

- 1) макроекономічна стабілізація, стримування інфляції, сприяння структурній перебудові;
- 2) реформування системи оподаткування в контексті стимулювання підприємницької діяльності та зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності;
- 3) забезпечення економічного зростання і підвищення рівня розвитку економіки;
- 4) реформування міжбюджетних відносин в напрямі забезпечення самостійності місцевих бюджетів;
- 5) оптимізація рівня бюджетного дефіциту, державного боргу, пошук джерел їх фінансування;
- б) пошук додаткових джерел доходів бюджету.

За характером заходів і терміном дії бюджетна політика поділяється на:

- 1) бюджетну стратегію – довгостроковий курс бюджетної політики;
- 2) бюджетну тактику – методи реалізації бюджетної політики в короткостроковому періоді.

Бюджетна політика реалізується через бюджетний механізм.

3. Бюджет як фінансовий план держави

Бюджет як фінансовий план – розпис доходів і видатків держави, який затверджується органами законодавчої та представницької влади у вигляді закону чи відповідного рішення.

Як фінансовий план бюджет відображає економічну, соціальну, міжнародну, військову тощо політику держави. Видатки на економіку визначаються двома факторами:

- 1) масштабами державного сектора;
- 2) методами економічної політики – бюджетне фінансування економічної діяльності чи податкове регулювання.

Рівень та обсяг соціальних видатків визначається фінансовою моделлю суспільства.

Через систему доходів бюджету реалізується податкова політика.

Стан бюджету як фінансового плану характеризується показниками:

- 1) рівновага доходів і видатків;
- 2) перевищення доходів над видатками – профіцит бюджету;
- 3) перевищення видатків над доходами – бюджетний дефіцит.

Бюджетне планування – комплекс заходів із визначення доходів і видатків на стадіях складання, розгляду та затвердження проекту бюджету.

Здійснюється в певній послідовності з використанням таких методів:

1. Для окремих статей бюджету:

- 1.1) нормативний – розрахунок окремих показників доходів і видатків за встановленими нормами і нормативами;

- 1.2) прямого рахунку – визначення загальної суми доходів в розрізі окремих платників податків та загальної суми видатків за розпорядниками бюджетних коштів;
  - 1.3) аналітичний – коригування показників бюджету з врахуванням змін макроекономічних показників, мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, валютного курсу, цін і тарифів тощо.
2. Загальний – балансовий. Полягає у збалансуванні доходної та видаткової частин бюджету.

Науково-аналітичною стадією розробки проекту бюджету є бюджетне прогнозування. На відміну від бюджетного планування, воно не має нормативного характеру і здійснюється шляхом застосування таких методів:

- 1) екстраполяції;
- 2) економіко-математичного моделювання;
- 3) експертних оцінок.

Бюджетне прогнозування залежно від терміну поділяється на:

- 1) короткострокове (до 1 року);
- 2) середньострокове (1-5 років);
- 3) довгострокове (5-10 років).

Етапи бюджетного прогнозування:

- 1) постановка завдань і цілей;
- 2) збір та аналіз інформації;
- 3) вибір моделі прогнозування;
- 4) прийняття рішень щодо оптимізації показників бюджету на основі результатів моделювання.

4. Структура бюджетної системи і принципи бюджетного устрою

Бюджетна система – об'єднання всіх ланок бюджету на єдиних принципах. Вертикальна структура бюджетної системи визначається бюджетним устроєм (рис. 6.3).

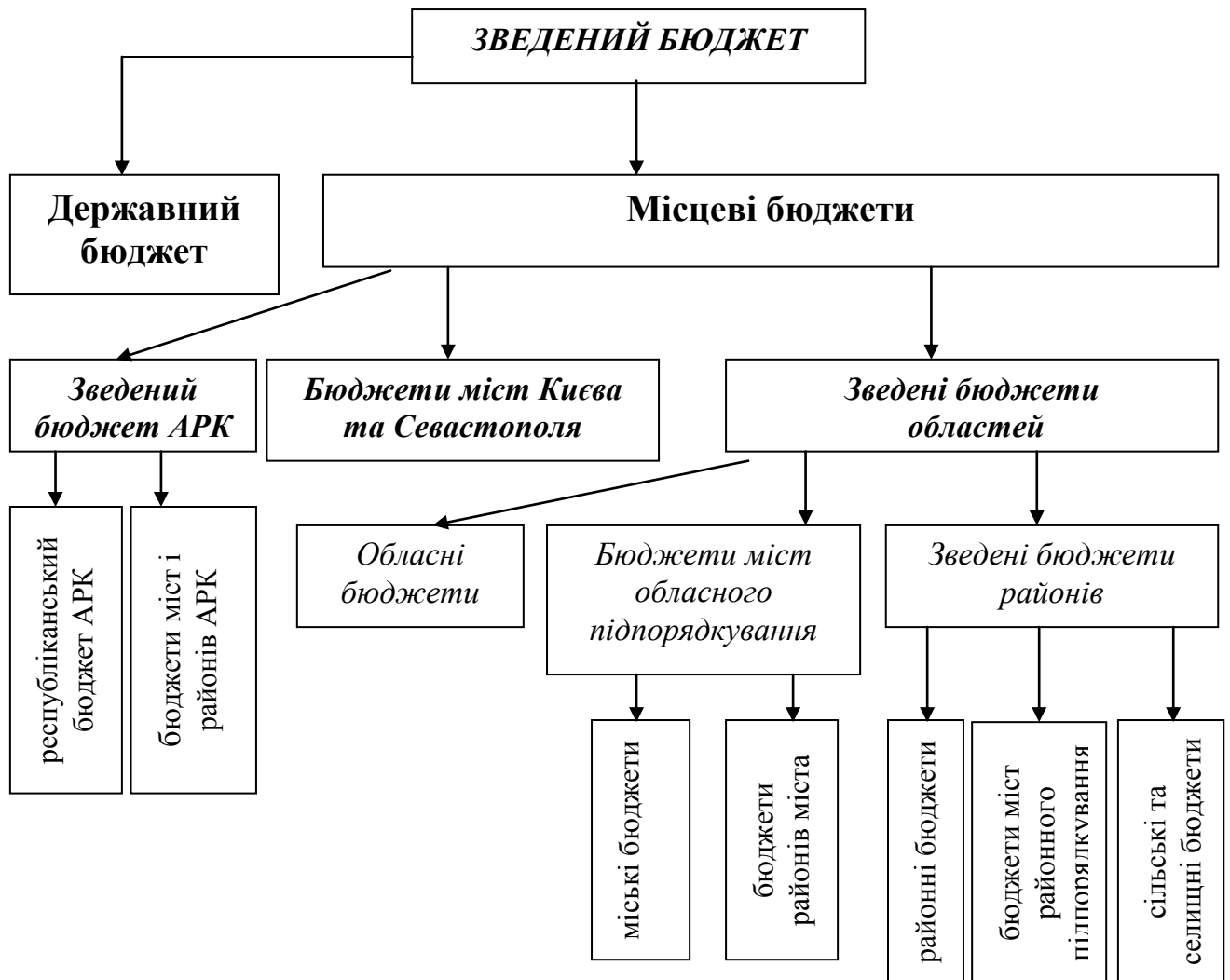

Рис. 6.3. Структура бюджетної системи України.

Бюджетний устрій – організація і принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний устрій визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом.

Основні засади бюджетного устрою:

- 1) встановлення принципів побудови бюджетної системи;
- 2) виділення видів бюджетів;
- 3) розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- 4) організація взаємовідносин між бюджетами.

Принципи побудови бюджетної системи України визначені Бюджетним Кодексом (рис. 6.4).

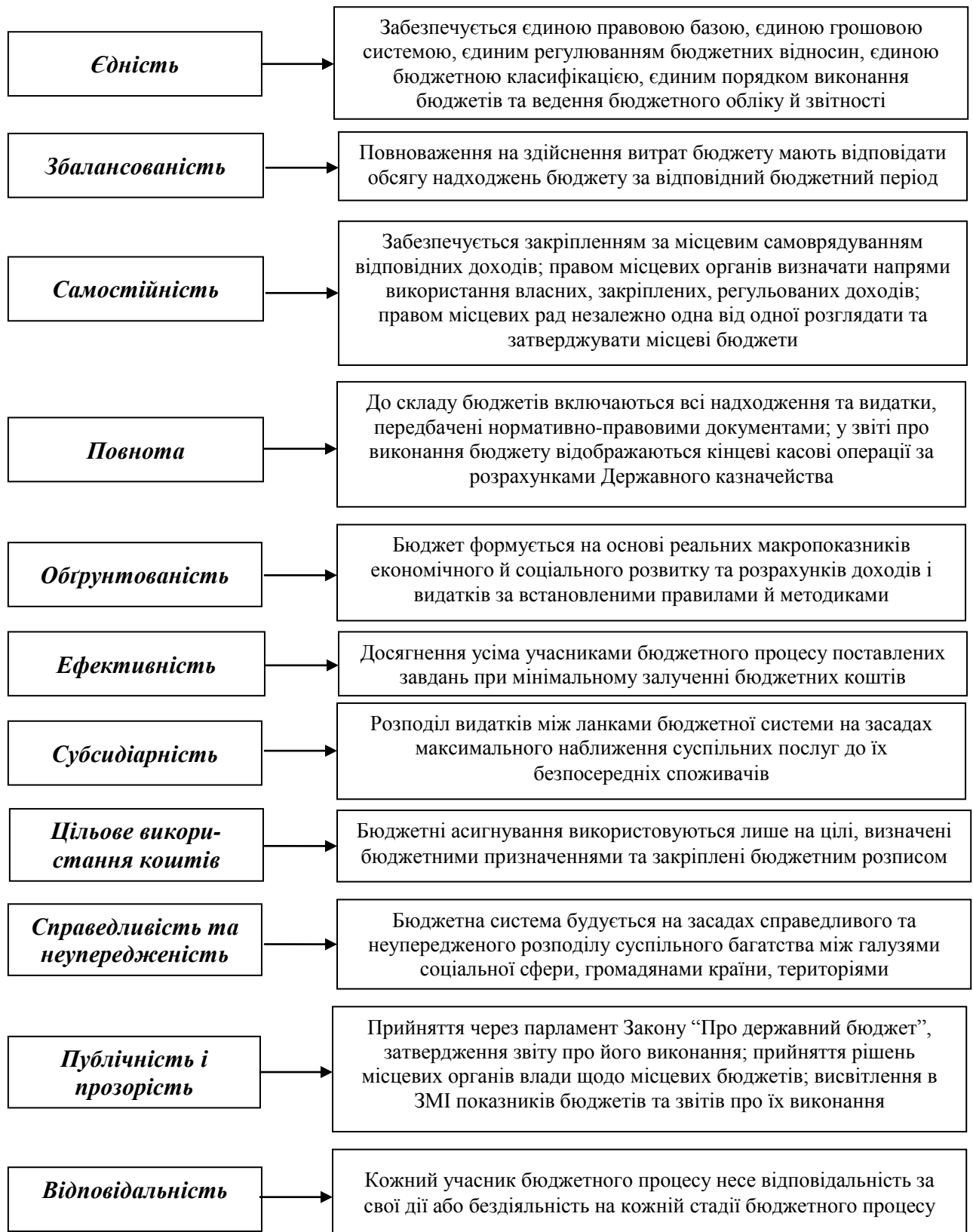

Рис. 6.4. Принципи бюджетного устрою.

Можливі три підходи до структурної побудови бюджету:

- 1) створення єдиного для всієї країни бюджету;

- 2) формування регіональних бюджетів;
- 3) поєднання централізованих і децентралізованих ланок.

В Україні застосовується третій підхід.

Важливим елементом бюджетного устрою є розмежування доходів і видатків між окремими автономними бюджетами. Розмежування доходів може проводитися двома методами:

- 3) закріплення доходів за кожним бюджетом у повній сумі чи за твердо фіксованими нормативами в умовах автономності кожного бюджету;
- 4) встановлення системи бюджетного регулювання в умовах єдності бюджету, тобто проведення відрахувань до бюджетів нижчих рівнів, виходячи з їх потреб.

Відповідно всі доходи поділяються на закріплені та регульовані. Загальні принципи розмежування доходів визначені Бюджетним кодексом, а фактичний їх склад затверджується при прийнятті Закону “Про державний бюджет на поточний рік” (рис. 6.5).

Розмежування видатків ґрунтується на призначенні того чи іншого бюджету: з центрального бюджету фінансуються видатки загальнодержавного характеру, а з відповідних місцевих бюджетів – видатки регіонального значення. При цьому можуть застосовуватися два підходи:

- 1) розподіл за територіальною ознакою;
- 2) розподіл, виходячи з відомчого підпорядкування.

Між окремими рівнями бюджетної системи виникають вертикальні міжбюджетні взаємовідносини. Чинним бюджетним законодавством передбачено такі форми міжбюджетних відносин:

1. Прямі бюджетні трансферти або субсидіювання – виділення коштів з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня:

1.1) субсидія – не пов’язується з фінансовим станом бюджету, який її отримує. Буває цільовою і знеособленою;

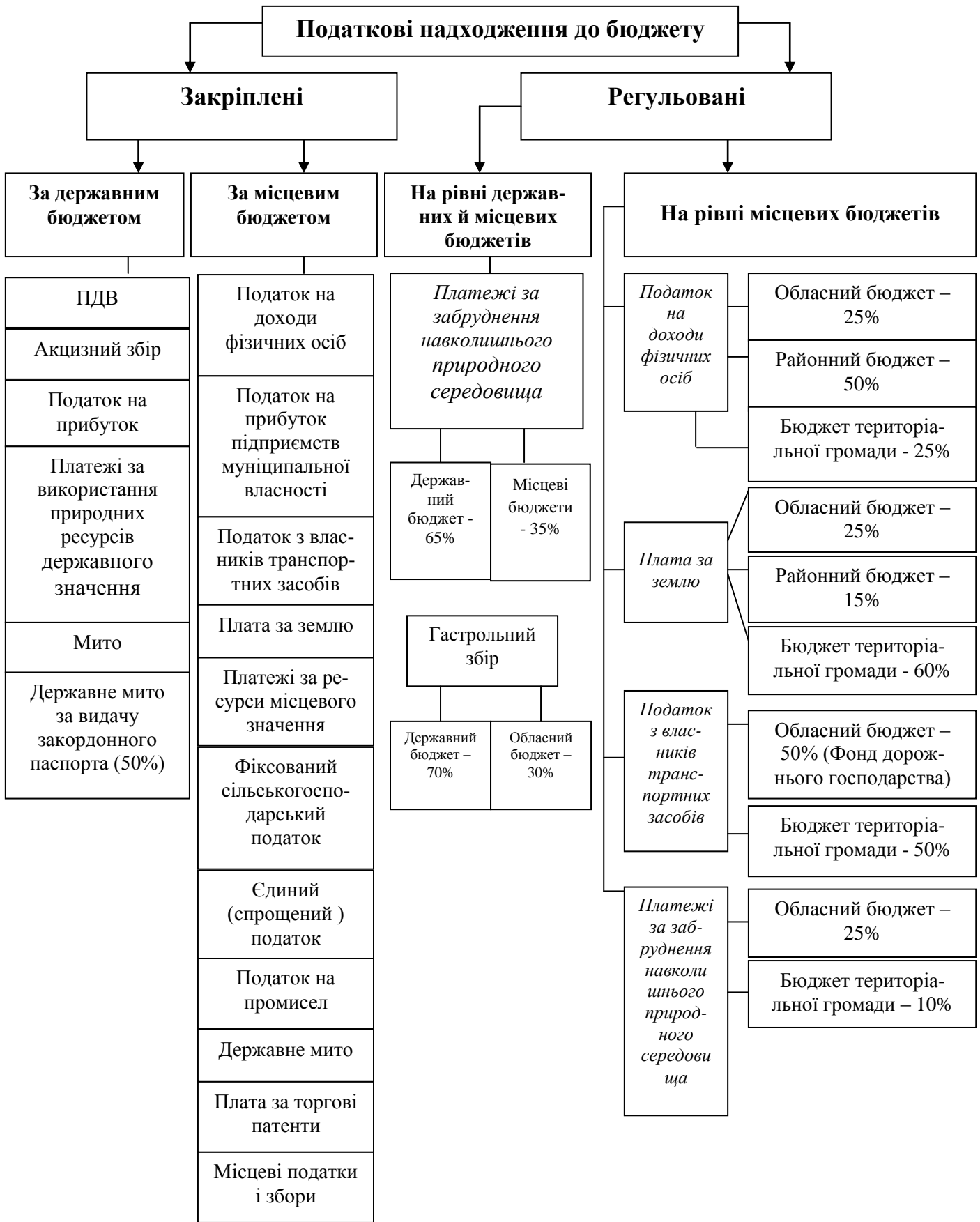

Рис. 6.5. Розподіл податкових надходжень між ланками бюджетної системи.

1.2) субвенція – різновид цільової субсидії, що передбачає участь у фінансуванні певних заходів і програм бюджету, що її видає, та бюджету, що її отримує;

1.3) дотація вирівнювання – фінансова допомога на покриття дефіциту відповідного місцевого бюджету.

2. Вилучення коштів – передача коштів з бюджету-донора нижчого рівня до державного бюджету.
3. Взаємні розрахунки – передача коштів з одного бюджету до іншого у зв'язку з перерозподілом між ними доходів чи видатків після затвердження бюджету.
4. Бюджетні позички – запозичення для фінансування тимчасових касових розривів при виконанні бюджету (незбігання в часі фінансування видатків і джерел надходження коштів).

З метою нейтралізації дії непередбачуваних факторів в бюджеті створюються бюджетні резерви:

1. Резервний фонд. Призначений для фінансування непередбачуваних обставин, які неможливо врахувати при затвердженні бюджету – стихійні, екологічні лиха тощо. Розмір резервного фонду не може перевищувати 1 % обсягу видатків бюджету.
2. Оборотна касова готівка. Призначена для фінансування тимчасових касових розривів між доходною та видатковою частинами бюджету. Окремо в бюджеті не планується, а встановлюється в розмірі не більше 2% видаткової частини бюджету при формуванні розпису надходження доходів і здійснення видатків.

5. Бюджетна класифікація

Бюджетна класифікація – групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками з чіткою системою розміщення і присвоєння окремим підрозділам бюджету певних найменувань і порядкових номерів. Бюджетна класифікація містить такі розділи:

- 1) доходи бюджету;
- 2) видатки бюджету;
- 3) фінансування бюджету;
- 4) державний борг.

Доходи бюджету класифікуються за предметно-цільовою ознакою:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) бюджетні трансферти;
- 5) цільові бюджетні фонди.

Видатки бюджету класифікуються за функціональною, програмною, відомчою, економічною ознаками.

Функціональна – класифікація видатків за загальнодержавними функціями і завданнями:

- 0100 “Загальнодержавні функції”;
- 0200 “Оборона”;
- 0300 “Громадський порядок, безпека та судова влада”;
- 0400 “Економічна діяльність”;
- 0500 “Охорона навколишнього природного середовища”;
- 0600 “Житлово-комунальне господарство”;
- 0700 “Охорона здоров’я”;
- 0800 “Духовний та фізичний розвиток”;
- 0900 “Освіта”;
- 1000 “Соціальний захист та соціальне забезпечення”.

Програмна класифікація передбачає розподіл бюджетних призначень за бюджетними програмами. Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення загальної мети та їх виконання. Деталізує функціональну класифікацію. Остання відображає лише категорію видатків, а програмна класифікація – чітко окреслені цілі.

Відомча класифікація видатків – це розподіл бюджетних призначень за

головними розпорядниками коштів.

Економічна класифікація деталізує використання коштів за їх предметними ознаками (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Економічна класифікація видатків бюджету

Вид бюджетних видатків	Код бюджетної класифікації
1. Поточні:	1000
1.1. видатки на товари і послуги:	1100
1.1.1. оплата праці	1110
1.1.2. нарахування на заробітну плату	1120
1.1.3. придбання предметів і матеріалів	1130
1.1.4. видатки на відрядження	1140
1.1.5. матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення	1150
1.1.6. оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1160
1.1.7. дослідження і розробки, державні програми	1170
1.2. виплата відсотків за зобов'язаннями	1200
1.3. субсидії та інші поточні трансфертні виплати	1300
2. Капітальні (розвитку):	2000
2.1. придбання основного капіталу	2100
2.2. створення державних запасів та резервів	2200
2.3. придбання землі та нематеріальних активів	2300
2.4. капітальні трансферти	2400
3. Нерозподілені	3000
4. Кредитування за вирахуванням погашення	4000
4.1. надання внутрішніх кредитів	4100
4.2. надання зовнішніх кредитів	4200

Класифікація фінансування бюджету визначає джерела одержання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту або ж відображає напрями використання коштів, що утворилися внаслідок перевищення доходів над витратами. Класифікація фінансування бюджету включає розділи:

- 1) фінансування за типом кредитора;
- 2) фінансування за типом боргового зобов'язання.

Класифікація державного боргу містить інформацію про усі непогашені борги органів управління для вивчення їхнього впливу на стан економіки держави. непогашений борг класифікується за типом кредитора і за типом боргового зобов'язання з розподілом на зовнішній і внутрішній.

Основне призначення бюджетної класифікації – забезпечення загальнодержавної порівняльності бюджетної інформації.

6. Бюджетний процес

Бюджетний процес – організація і порядок складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету. Він складається з двох частин:

- 1) бюджетного планування;
- 2) виконання бюджету.

Бюджетне планування включає складання, розгляд, затвердження проекту бюджету. Завдання бюджетного планування:

- 1) достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
- 2) оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;
- 3) збалансування бюджету.

Процедура бюджетного планування регламентується Бюджетним кодексом і включає низку стадій і етапів (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Послідовність бюджетного процесу в Україні

Найменування бюджетних процедур	Органи, що виконують відповідну бюджетну роботу	Граничні терміни виконання
1. Бюджетне планування: 1.1. Складання проекту бюджету		
– розробка прогнозних макропоказників економічного та соціального розвитку	Мінфін, Мінстат, Мінекономіки	01.06
– затвердження бюджетної резолюції	Верховна Рада	15.06
– складання проектів Державного та зведеного бюджетів і подання на розгляд Кабінету Міністрів	Мінфін	15.08

Продовження табл.6.3

– розгляд проекту Державного бюджету, прийняття відповідної постанови, подання до Верховної Ради	Кабінет Міністрів	15.09
1.2. Розгляд затвердження бюджету:		
– представлення Державного бюджету, його прийняття за основу або відхилення	Міністр фінансів	Протягом 5 днів з дня подання бюджету
– розгляд проекту бюджету в комісіях, фракціях Верховної Ради	Верховна Рада	01.10 (06.10*)
– розгляд пропозицій щодо проекту бюджету, прийняття відповідних висновків	Комітет ВР з питань бюджету	15.10(20.10*)
– прийняття бюджету у першому читанні	Верховна Рада	20.10 (25.10*)
– доопрацювання проекту бюджету і його подання на повторне читання	Кабінет Міністрів	3.11 (8.11*)
– розгляд бюджету у другому читанні	Верховна Рада	20.11
– доопрацювання проекту бюджету і його подання на третє читання	Комітет ВР з питань бюджету	25.11
– розгляд бюджету у третьому читанні	Верховна Рада	1.12
– затвердження Закону “Про Державний бюджет” і прийняття відповідної постанови	Верховна Рада	30.12
– публікація Закону “Про Державний бюджет” в урядовій пресі	Газета “Урядовий кур’єр”	Протягом 7 днів з дня затвердження бюджету
2. Виконання бюджету:		
– прийняття бюджетного розпису	Мінфін	Протягом місяця з дня прийняття бюджету
– формування доходів бюджету і здійснення видатків	Податкова служба, Мінфін та його структури	Протягом року
3. Складання звіту про виконання бюджету та його затвердження :		
– складання звіту про виконання Державного бюджету та його подання до Верховної Ради	Мінфін	01.05
– розгляд поданого звіту Рахунковою палатою, розробка відповідних висновків	Рахункова палата Верховної Ради	Протягом 2 тижнів з дня подання звіту
– прийняття постанови щодо звіту про виконання бюджету	Верховна Рада	Протягом 2 тижнів з дня отримання висновків Рахункової палати

* Терміни бюджетних процедур при повторному поданні проекту бюджету на розгляд Верховної Ради

Плани практичних занять

Заняття 7 (с). Суть, функції та роль бюджету держави

1. Соціально-економічна суть бюджету держави.
2. Функції державного бюджету.
3. Джерела доходів державного бюджету
4. Напрями використання бюджетного фонду.

Заняття 8 (с). Бюджетна система і бюджетний устрій

1. Структура бюджетної системи і принципи побудови бюджетного устрою.
2. Розмежування доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи.
3. Бюджетна класифікація.
4. Бюджетне планування і прогнозування.
5. Бюджетний процес та його етапи.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття бюджетного механізму і його складові елементи.
2. Суть і принципи бюджетного фінансування.
3. Склад закріплених і регульованих доходів на поточний рік.
4. Суть, призначення, методи формування бюджетних резервів.
5. Касове виконання бюджету.
6. Бюджетні права органів державної влади й управління.

Тестові завдання

1. Бюджет як економічна категорія – це:

- 1) план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевими органами самоврядування;

- 2) загальнодержавний фонд коштів, з якого органи державної влади отримують кошти для матеріального опосередкування свого функціонування;
- 3) відносини щодо формування на загальнодержавному і регіональному рівнях централізованих фондів, призначених для реалізації функцій держави;
- 4) загальне можливе обчислення майбутніх видатків та очікуваних для покриття їх доходів держави з підведеним балансом для повного майбутнього періоду часу.

2. Період дії бюджету (бюджетний період) в Україні встановлено на строк:

- 1) з 1 квітня по 31 березня;
- 2) з 1 липня по 30 червня;
- 3) з 1 січня по 31 грудня;
- 4) з 1 вересня по 31 серпня.

3. Бюджет держави є складовою ланкою:

- 1) загальнодержавних фінансів;
- 2) місцевих фінансів;
- 3) державних фінансів;
- 4) міжнародних фінансів.

4. Державний бюджет являє собою:

- 1) систему бюджетних відносин з приводу формування і використання державних фінансових ресурсів для виконання державою властивих її функцій;
- 2) інструмент забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання;
- 3) прогноз економічного і соціального розвитку суспільства;

- 4) грошові відносини з приводу передачі у тимчасове користування грошових коштів на умовах повернення, платності, строковості і забезпеченості.

5. Об'єктом бюджетного перерозподілу є:

- 1) система доходів бюджету;
- 2) національний дохід;
- 3) сума дивідендів на акції;
- 4) система видатків бюджету.

6. Самостійність бюджетів забезпечується:

- 1) наявністю власних доходних джерел і правом визначення напрямків їх використання;
- 2) ефективністю використання бюджетних коштів;
- 3) своєчасністю та повним зарахуванням податкових надходжень до бюджету;
- 4) можливістю отримання бюджетної допомоги.

7. Державний бюджет виконує функції:

- 1) регулюючу і відтворюючу;
- 2) розподільчу і контрольну;
- 3) фіскальну і економічну;
- 4) розподільчу і регулюючу.

8. Бюджет як фінансовий план – це:

- 1) встановлений нормами закону, прийнятого Верховною Радою, або рішеннями місцевих Рад, план формування і використання централізованого фонду коштів, необхідного для здійснення завдань і функцій держави в цілому та органів місцевого самоврядування;
- 2) розпис доходів і видатків держави, який затверджується органами законодавчої і представницької влади у вигляді закону;

- 3) план формування централізованого фонду коштів та його використання, що відображає економічну, соціальну, оборонну та міжнародну політику держави;
- 4) відносини щодо формування на загальнодержавному і регіональному рівнях централізованих фондів, призначених для реалізації функцій держави.

9. Бюджетні асигнування — це форма:

- 1) покриття витрат за рахунок позичених коштів;
- 2) покриття витрат за рахунок власних коштів;
- 3) державного фінансового забезпечення;
- 4) державного кредитування.

10. Бюджетне прогнозування охоплює такі етапи як:

- 1) інформація, визначення завдань і цілей, вибір моделі прогнозування, розробка рекомендацій для оптимізації рішень;
- 2) визначення завдань і цілей, збір і аналіз інформації, фінансові розрахунки, вибір моделі прогнозування;
- 3) визначення завдань і цілей, збір і аналіз інформації, експертні оцінки, розробка рекомендацій для оптимізації рішень;
- 4) визначення завдань і цілей, збір і аналіз інформації, вибір моделі прогнозування, розробка рекомендацій для оптимізації рішень.

11. В Україні мають практичне застосування такі форми безповоротної бюджетної допомоги як:

- 1) бюджетні асигнування, дотації, субсидії;
- 2) дотації, субвенції, офіційні трансферти;
- 3) дотації, субсидії, субвенції;
- 4) дотації, бюджетні асигнування, субвенції.

12. Бюджетний процес охоплює стадії:

- 1) складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження;
- 2) складання проекту бюджету, розгляд бюджету, затвердження бюджету, виконання бюджету;
- 3) складання проекту бюджету, розгляд проекту бюджету, затвердження бюджету, складання і затвердження звіту про виконання бюджету;
- 4) складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, складання бюджетного розпису, виконання бюджету.

13. Бюджетний устрій – це:

- 1) консолідований бюджет України;
- 2) об'єднання усіх ланок бюджету;
- 3) принципи бюджетного процесу;
- 4) організація і принципи побудови бюджетної системи.

14. Бюджетна система характеризується як:

- 1) сукупність податків, зборів і платежів;
- 2) сукупність бюджетних відносин між державою і юридичними та фізичними особами;
- 3) організаційне об'єднання всіх ланок державного бюджету на єдиних принципах;
- 4) баланс доходів і видатків держави.

15. До бюджетних резервів належать:

- 1) офіційні трансферти;
- 2) дотації, субсидії, субвенції;
- 3) резервний фонд Кабінету Міністрів, оборотна касова готівка;
- 4) страхові резерви, резерви банківських кредитів.

16. Які є види бюджетів?

- 1) державний бюджет і місцеві бюджети;
- 2) центральні та місцеві бюджети;
- 3) централізовані та децентралізовані бюджети;
- 4) державний бюджет, регіональні та місцеві бюджети.

17. Як поділяються регіональні бюджети?

- 1) обласні, міські, районні, селищ і сіл;
- 2) обласні, районні, міські, районів у містах, селищ і сіл;
- 3) централізовані та децентралізовані;
- 4) республіканський бюджет АР Крим, обласні, районні, міські, районів у містах, селищ і сіл.

18. Які є принципи розподілу видатків бюджету?

- 1) функціональний, економічний і відомчий;
- 2) відомчої підпорядкованості і територіального розташування об'єктів фінансування;
- 3) поточний і розвитку;
- 4) поточний і капітальний.

19. Зведений бюджет області включає:

- 1) показники бюджету АР Крим, зведений бюджет району, зведений бюджет міст Києва та Севастополя;
- 2) зведений бюджет України, місцеві бюджети, показники міського бюджету;
- 3) показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області;
- 4) показники районних бюджетів, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району.

20. Касове виконання бюджету здійснює:

- 1) Міністерство Фінансів України на підставі квартального розпису доходів і видатків;
- 2) Державне Казначейство України на підставі помісячного розпису доходів і видатків;
- 3) Рахункова Палата ВРУ на підставі квартального розпису доходів і видатків;
- 4) Державна Податкова Адміністрація на підставі квартального розпису доходів і видатків.

ТЕМА 7. ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1. Суть і склад доходів державного бюджету
2. Склад і характеристика видатків державного бюджету
3. Бюджетний дефіцит

Базові поняття: доходи державного бюджету, податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, бюджетні трансферти

1. Суть і склад доходів державного бюджету

Доходи державного бюджету – здійснювані на підставі правових норм обов’язкові і добровільні надходження до бюджету, що використовуються державою для виконання своїх функцій. Розрізняють два види бюджетних надходжень:

- 1) загальні – формують загальний фонд бюджету і не мають цільового використання;
- 2) спеціальні – зараховуються до спеціального фонду бюджету і використовуються на передбачені законодавством заходи.

За формою мобілізації доходи державного бюджету поділяються на п’ять груп:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) офіційні трансферти;
- 5) цільові державні фонди (включаються до спеціального фонду державного бюджету).

Податки – обов’язкові платежів, що сплачуються юридичними та фізичними особами до бюджетів різних рівнів у порядку та в терміни, передбачені законодавством. Податкові надходження до бюджету класифікуються за предметно-цільовою ознакою:

1. Податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості:
  - 1.1) податок на доходи з фізичних осіб;
  - 1.2) податок на прибуток підприємств.
2. Збори за спеціальне використання природних ресурсів:
  - 2.1) збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду;
  - 2.2) збір за спеціальне використання водних ресурсів.
  - 2.3) платежі за користування надрами;
  - 2.4) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
  - 2.5) плата за використання інших природних ресурсів.
3. Внутрішні податки на товари і послуги:
  - 3.1) податок на додану вартість;
  - 3.2) акцизний збір;
  - 3.3) ліцензійні збори та плата за сертифікати.
4. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції:
  - 4.1) ввізне мито;
  - 4.2) вивізне мито.
5. Податки на власність. До зазначеної категорії відноситься податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Він має місце в доходах місцевих бюджетів обласного рівня (фонд фінансування дорожнього господарства) та бюджетів територіальних громад.
6. Інші податки:
  - 6.1) податки, невіднесені до інших категорій;
  - 6.2) збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Неподаткові надходження до бюджету включають:

  1. Доходи від власності та підприємницької діяльності:
    - 1.1) частина прибутку господарських організацій, що вилучається до бюджету;

- 1.2) надходження від перевищення валових доходів над валовими видатками НБУ;
  - 1.3) надходження від грошово-речових лотерей;
  - 1.4) дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств;
  - 1.5) рентна плата;
  - 1.6) надходження від приватизації. Зазначене джерело надходжень використовується на рівні державного бюджету як джерело фінансування дефіциту бюджету.
2. Адміністративні збори і платежі, надходження від некомерційного та побічного продажу:
- 2.1) плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ;
  - 2.2) виконавчий збір;
  - 2.3) плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна;
  - 2.4) державне мито;
  - 2.5) митні збори;
  - 2.6) єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України.
3. Надходження від штрафів та фінансових санкцій:
- 3.1) штрафи з винних осіб, що заподіяли шкоду підприємству;
  - 3.2) адміністративні штрафи;
  - 3.3) штрафи за порушення правил пожежної безпеки.
4. Інші неподаткові надходження:
- 4.1) надходження коштів від реалізації конфіскованого майна;
  - 4.2) надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ, щодо яких минув строк позовної давності;
  - 4.3) надходження коштів від реалізації надлишкових озброєнь та військової техніки;

- 4.4) відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та алкогольних напоїв;
- 4.5) надходження від збору за проведення гастрольних заходів;
- 4.6) надходження коштів від продажу на аукціонах спеціальних дозволів на користування надрами та збору за видачу таких дозволів;
- 4.7) плата за виділення номерного ресурсу;
- 4.8) збір за користування радіочастотним ресурсом;
- 4.9) плата за оформлення посвідчення закордонного українця;
- 4.10) відрахування від сум перевищення розрахункової величини фонду оплати праці на підприємствах-монополістах;
- 4.11) портовий (адміністративний) збір;
- 4.12) доходи від операцій з кредитування та надання гарантій;
- 4.13) додаткові збори на виплату пенсій;
- 4.14) власні надходження бюджетних установ;
- 4.15) інші неподаткові надходження.

Склад надходжень від операцій з капіталом:

1. Надходження від продажу основного капіталу:

- 1.1) надходження коштів від реалізації безгосподарного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, та скарбів, знахідок, а також валютні цінності і грошові кошти, власники яких невідомі.
- 1.2) надходження коштів від державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння. Структура цінностей фонду:
  - державний запас дорогоцінних металів;
  - державний запас дорогоцінного каміння;
  - оперативний резерв золота. На відміну від двох попередніх складових фонду (використовуються для поточних потреб економіки), використовується для невідкладних потреб економіки;

- історичний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння. Використовується лише за рішенням уряду з метою експозиції чи наукових досліджень.

2. Надходження від реалізації державних запасів товарів:

- 2.1) надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву;
- 2.2) надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву.

3. Надходження від продажу нематеріальних активів і землі.

Офіційні трансферти формуються за рахунок зовнішніх і внутрішніх надходжень. Внутрішні – перерахування коштів з місцевих бюджетів-донорів на рахунки державного бюджету; зовнішні – платежі з бюджету ООН за участь України в миротворчих операціях.

Цільові бюджетні фонди включаються до складу спеціального фонду бюджету. В Україні формуються такі цільові фонди:

1. Фонд України соціального захисту інвалідів. Джерелами його формування є:

- кошти бюджету;
- відрахування в розмірі 0,7 % від фонду оплати праці інвалідів на підприємствах та установах;
- штрафи за порушення нормативів працевлаштування інвалідів;
- відсотки за користування тимчасово вільними коштами фонду;
- добровільні внески та пожертвування.

Напрями використання Фонду:

- придбання засобів пересування, протезно-ортопедичних виробів для інвалідів;
- санаторно-курортне лікування;
- компенсації за невикористані відпустки;
- компенсації на купівлю бензину;
- виплата одноразової щорічної допомоги інвалідам.

2. Збір за забруднення навколишнього природного середовища. Об'єктами нарахування збору виступають:

- для стаціонарних джерел забруднення:
  - обсяги забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферу, водні об'єкти;
  - обсяги відходів, що розміщуються у спеціально відведених місцях;
- для пересувних джерел забруднення – обсяги фактично спожитого пального.

Нормативи відрахувань до Фонду встановлюються Кабінетом Міністрів на одиницю забруднюючих речовин чи відходів. За перевищення ліміту викидів або його відсутність збір справляється у п'ятиразовому розмірі.

2. Склад і характеристика видатків державного бюджету

Видатки бюджету – законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів. Соціально-економічна суть бюджетних асигнувань визначається:

1. Природою і функціями держави.
2. Рівнем розвитку країни.
3. Формою надання бюджетних трансфертів.
4. Розгалуженістю зв'язків державного бюджету з національною економікою.

Видатки бюджету можна згрупувати за різними ознаками (рис. 7.1).

Бюджетне фінансування – безвідплатне виділення коштів з бюджету.

Принципи, форми й методи бюджетного фінансування окреслені на рис. 7.2.

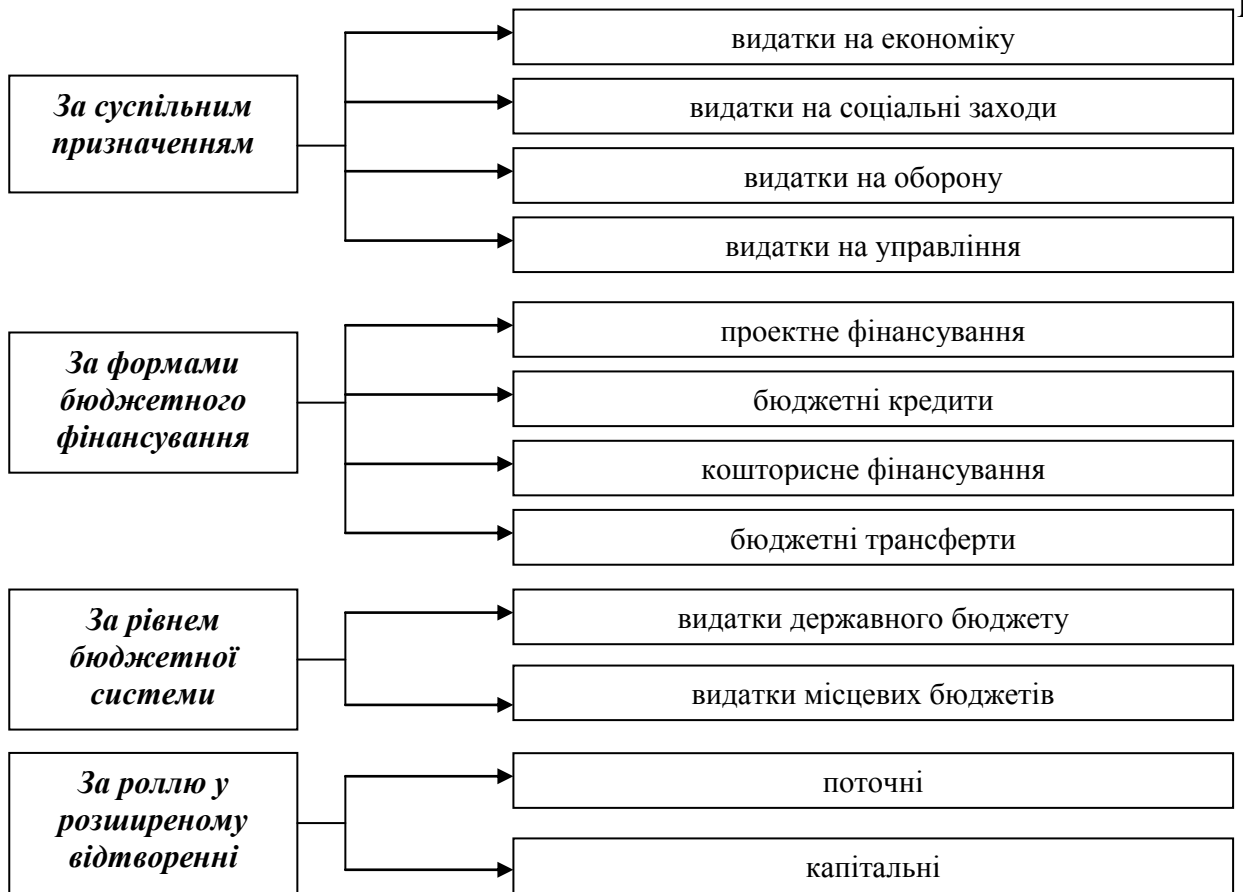

Рис. 7.1. Класифікація видатків бюджету.

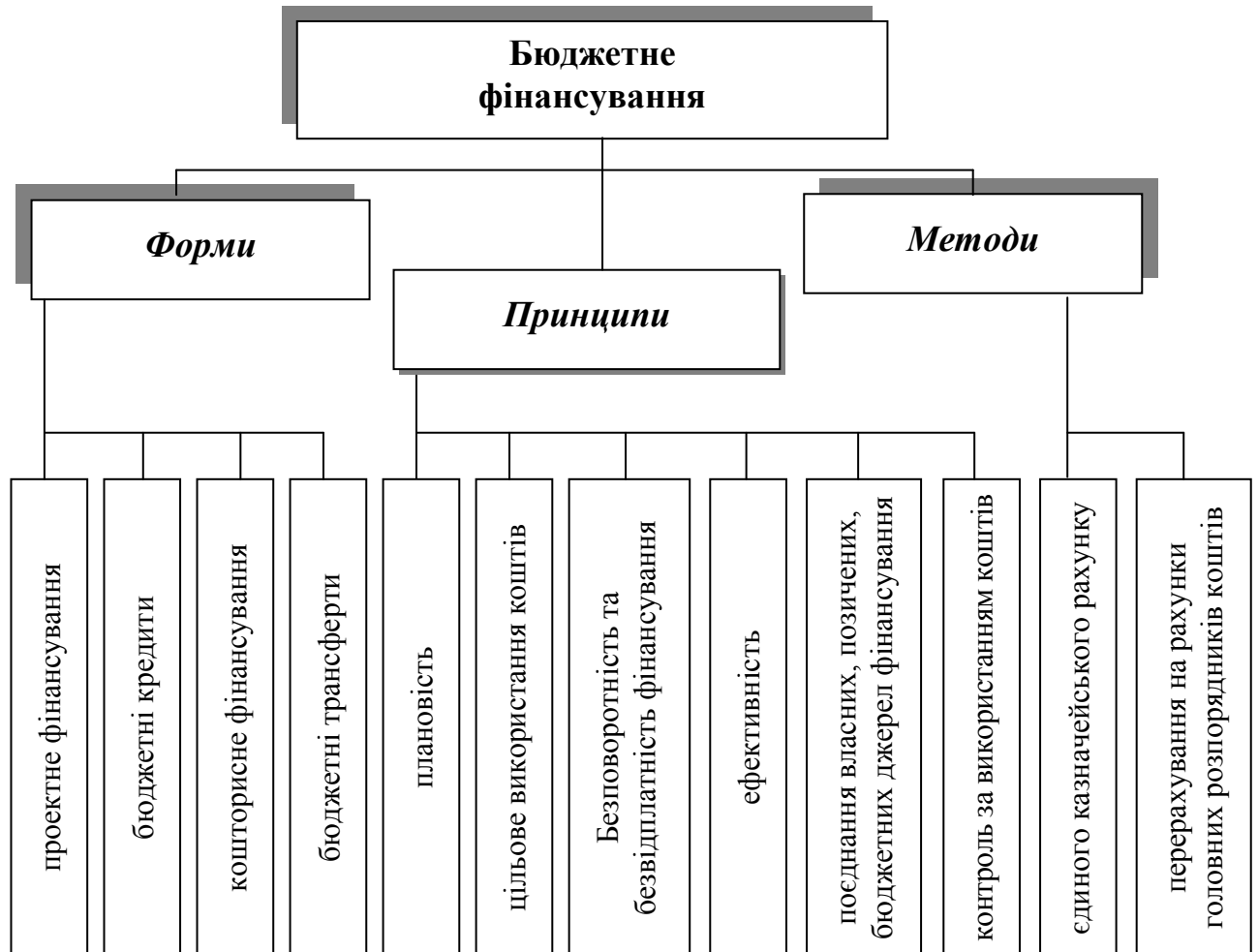

Рис. 7.2. Принципи, форми і методи бюджетного фінансування.

Суть принципів бюджетного фінансування:

1. Плановість – видатки державного бюджету визначаються законом про державний бюджет, видатки місцевих бюджетів – рішенням місцевих органів влади, бюджетних установ – кошторисом.
2. Цільове використання коштів – кошти плануються та відпускаються на строго визначені заходи відповідно до затверджених фінансових планів.
3. Безповоротність та безвідплатність фінансування – надання коштів без їх прямого відшкодування.
4. Ефективність – отримання суспільно необхідного результату при мінімальних витратах фінансових ресурсів.
5. Поєднання власних, кредитних, бюджетних джерел фінансування – бюджетні організації в умовах ринкового середовища повинні вишукувати можливості забезпечення поточної діяльності власними надходженнями, і лише у випадку недофінансування залучати банківські кредити та бюджетне фінансування.
6. Контроль за використанням коштів здійснюється законодавчими та виконавчими органами влади, органами оперативного управління бюджетом, органами нефінансового профілю на всіх стадіях бюджетного процесу.

Бюджетне фінансування невиробничої сфери здійснюється у таких формах:

1. Проектне фінансування – бюджетні інвестиції в об'єкти економічного і соціального розвитку. Особливістю бюджетних інвестицій на сучасному етапі є їх нестабільність та державне втручання в інвестиційну діяльність, насамперед державних підприємств.
2. Бюджетні кредити – фінансова підтримка підприємств, де частка державної власності перевищує 50%. Бюджетні позики надає мінфін на договірних засадах під затверджені проекти використання коштів.

3. Кошторисне фінансування – фінансування невиробничої сфери на основі планових документів: кошторису, плану асигнувань із загального фонду бюджету, лімітної довідки вищестоящої організації.
4. Бюджетні трансферти (їх суть та форми висвітлено в темі 5).

В сучасних умовах бюджетне фінансування здійснюється методом єдиного казначейського рахунку. Його суть полягає у перерахуванні через рахунки державного казначейства бюджетних призначень безпосередньо суб'єктам діяльності. До 2002 року в Україні на рівні місцевих бюджетів застосовувався інший метод фінансування – перерахування бюджетних призначень з поточних рахунків місцевих бюджетів на рахунки головних розпорядників коштів.

Розпорядники бюджетних коштів – керівники міністерств, відомств, установ, яким надано право розпоряджатися бюджетними призначеннями, отриманими на відповідні цілі.

Розпорядники бюджетних коштів поділяються на три групи:

1. Головні розпорядники коштів – керівники міністерств та місцевих органів управління, що отримують кошти з бюджету. Вони наділені такими правами:
  - розподіл бюджетних призначень між нижчестоячими розпорядниками бюджетних коштів;
  - використання бюджетних призначень на централізовані заходи;
  - використання бюджетних призначень на утримання апарату управління.
2. Розпорядники коштів другого ступеня – керівники, що отримують кошти для їх розподілу між підвідомчими установами.
3. Розпорядники коштів третього ступеня – керівники, що отримали кошти від розпорядників другого ступеня для їх безпосереднього використання.

Триступенева система фінансування має місце на рівні державного бюджету щодо установ місцевого значення, які фінансуються за рахунок

державних асигнувань. На рівні місцевих бюджетів формула фінансування має вигляд:

головний розпорядник бюджетних коштів – розпорядник коштів третього ступеня.

3. Бюджетний дефіцит

Бюджетний дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Конкретними особливостями розвитку економіки України, що зумовлюють бюджетний дефіцит, є:

- 1) структурна розбалансованість економіки та несвоєчасне й неефективне проведення структурних перетворень;
- 2) збереження значної кількості планово-збиткових державних підприємств, що отримують бюджетні дотації;
- 3) значний обсяг тіньового сектору економіки;
- 4) невідповідна наявним фінансовим можливостям держави структура бюджетних витрат;
- 5) непродуктивний характер бюджетних асигнувань;
- 6) втрати, розбазарювання виробленої продукції, що не стало об'єктом ефективного державного фінансового контролю.

Бюджетний дефіцит можна класифікувати за певними ознаками:

1. За формою прояву:
  - 1.1) відкритий – офіційно визнаний у законі про бюджет;
  - 1.2) прихований – офіційно не визнається. Проявляється у вигляді завищення планових обсягів доходів, включення в склад доходів бюджету джерел фінансування його дефіциту.
2. За причинами виникнення:
  - 2.1) вимушений – виникає внаслідок низького рівня виробництва ВВП.
  - 2.2) свідомий – визначається фінансовою політикою держави. Реалізується шляхом зниження податків, зростання державних видатків і позик.

3. За напрямками дефіцитного фінансування:

3.1) активний – спрямування коштів на інвестиції в економіку. Це сприяє зростанню ВВП, однак в певний період призводить до загострення інфляційних процесів.

3.2) пасивний – зумовлюється покриттям поточних бюджетних витрат.

Джерелами фінансування бюджетного дефіциту виступають:

1. Державні позики.
2. Грошова емісія. Повинна супроводжуватися жорстким контролем за використанням випущеної готівки. За світовими стандартами обсяг емісії допускається в межах 2-3 % бюджетного дефіциту до ВВП.

Головним чинником дефіциту є напрям використання грошової емісії. За умови інвестування емітованих грошей в економіку інфляційний процес амортизується за рахунок реального приросту доходів. У випадку емісійного фінансування поточних видатків, інфляція набирає нових масштабів.

Подолання бюджетного дефіциту в Україні передбачає проведення низки заходів:

1. Удосконалення податкової системи, забезпечення оптимального рівня податкових платежів для формування бюджетів усіх рівнів і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності.
2. Посилення відповідальності суб'єктів господарювання за дотримання вимог податкового законодавства, своєчасність і повноту розрахунків з бюджетом та цільовими державними фондами.
3. Удосконалення інструментів залучення до інвестиційної сфери особистих заощаджень населення.
4. Забезпечення фінансової підтримки малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого та середнього підприємництва.
5. Запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів та їх раціонального використання.

6. Перехід від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання.
7. Запровадження науково обгрунтованої системи прогнозування показників, що беруться за основу у процесі формування доходів і здійснення видатків бюджету, використання при бюджетному плануванні нормативів бюджетної забезпеченості.

План практичного заняття

Заняття 9 (п). Система доходів державного бюджету

1. Суть, класифікація, форми мобілізації доходів державного бюджету.
2. Склад, напрями фінансування державних видатків.
3. Об'єктивні передумови та соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття загального і спеціального фонду державного бюджету.
2. Цільові бюджетні фонди як елемент бюджетних надходжень.
3. Методи та критерії нормування бюджетних видатків.
4. Розпорядники бюджетних коштів, їх права та обов'язки.

Тестові завдання

1. Дохідна частина державного бюджету включає:

- 1) податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти, державні цільові фонди;
- 2) податкові надходження, надходження від приватизації державного майна, внутрішні трансферти, зовнішні трансферти, державні цільові фонди;
- 3) податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від підприємницької діяльності, позички МВФ, державні цільові фонди;
- 4) податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від

зовнішньоекономічної діяльності, офіційні трансфери, державні цільові фонди.

2. *Залежно від повноти зарахування доходів бюджету вони поділяються на:*

- 1) звичайні та надзвичайні;
- 2) поточні й капітальні;
- 3) закріплені і регульовані;
- 4) податкові і неподаткові.

3. *Надзвичайні доходи:*

- 1) повністю зараховуються до державного бюджету;
- 2) постійно включаються у бюджет з року в рік;
- 3) з'являються у бюджеті та зникають з нього за певних обставин (емісія, позики);
- 4) формуються за рахунок неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом.

4. *Доходи поділяють на звичайні та надзвичайні за такою класифікаційною ознакою:*

- 1) за методами залучення;
- 2) залежно від повноти зарахування доходів до бюджету;
- 3) за частотою появи у бюджеті;
- 4) за рівнем централізації.

5. *Які є джерела формування доходів бюджету?*

- 1) міжнародний кредит, національне багатство, національний дохід;
- 2) створений валовий внутрішній продукт і національне багатство;
- 3) валовий національний продукт, державний кредит, емісійний дохід;
- 4) податкові та неподаткові надходження.

6. *Яким чином поділяються неподаткові надходження бюджету?*

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності і адміністративні штрафи та санкції; плата за навчання іноземних громадян у навчальних закладах; інші надходження;
- 2) надходження від штрафів та фінансових санкцій, доходи власності та підприємницької діяльності, інші неподаткові надходження;
- 3) доходи від власності та підприємницької діяльності, доходи від некомерційного та побічного продажу, надходження від сплати штрафних санкцій, інші неподаткові надходження;
- 4) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, доходи від власності та підприємницької діяльності, надходження від штрафів та фінансових санкцій, інші неподаткові надходження.

7. Яким чином поділяються доходи бюджету від операцій з капіталом?

- 1) надходження коштів від реалізації безхазяйного майна, доходи Державного комітету України з матеріальних резервів, надходження від продажу землі;
- 2) надходження коштів від реалізації майна, що на праві спадкоємства перейшло у власність держави; надходження у продаж державних запасів товарів, надходження від продажу землі;
- 3) надходження від продажу основного капіталу; надходження від продажу державних запасів товарів; надходження від продажу землі та нематеріальних активів;
- 4) надходження від продажу державних запасів товарів; надходження від реалізації безхазяйного майна і майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, та скарбів; надходження від продажу землі та нематеріальних активів.

8. Яким чином поділяються відповідно до джерел доходи бюджету, що мають вигляд офіційних трансфертів?

- 1) поточні та капітальні офіційні трансферти;
- 2) натуральні та грошові трансферти;
- 3) дотації та субвенції, одержані з Державного бюджету України, з недержавних джерел, з-за кордону;
- 4) від органів державного управління інших рівнів; з недержавних джерел; з-за кордону.

9. Які форми участі юридичних і фізичних осіб у формуванні доходів бюджету?

- 1) заробітна плата і виплата пенсій;
- 2) податки, збори, відрахування, неподаткові платежі;
- 3) виручка від реалізації продукції;
- 4) фонди загальногосподарського і спеціального призначення.

10. За якими ознаками класифікуються видатки бюджету?

- 1) роль у відтворенні виробництва; суспільне призначення; цільове призначення;
- 2) галузі економіки і соціальної сфери; рівні бюджетної системи; форми бюджетного фінансування;
- 3) суспільне і цільове призначення; роль у відтворенні виробництва; галузі економіки і соціальної сфери; рівні бюджетної системи; форми бюджетного фінансування;
- 4) роль у процесі відтворення; суспільно-цільове призначення; галузі національної економіки; рівні бюджетної системи; форми бюджетного фінансування.

11. Як поділяються видатки бюджету за формами бюджетного фінансування?

- 1) постатейне, глобальне та змішане фінансування;
- 2) проектне та кошторисне фінансування;

- 3) проектне і кошторисне фінансування, бюджетні трансферти;
- 4) бюджетні кредити, бюджетні трансферти, проектне і кошторисне фінансування.

12. Як поділяються видатки бюджету за суспільним призначенням?

- 1) виробничі і невиробничі;
- 2) економічні, соціальні, управлінські;
- 3) обслуговування державного боргу, економічні, соціальні, управлінські;
- 4) соціальні, управлінські, економічні, оборонні.

13. Якими є групи видатків бюджету за економічною структурою?

- 1) поточні видатки і видатки розвитку;
- 2) поточні і капітальні видатки;
- 3) видатки на товари і послуги; виплата відсотків; субсидії і поточні трансфертні виплати; створення державних запасів і резервів; придбання землі і нематеріальних активів;
- 4) поточні і капітальні видатки, кредитування без погашення.

14. Поточні видатки – це:

- 1) видатки на фінансування структурної перебудови народного господарства;
- 2) видатки на фінансування установ Міністерства освіти та Міністерства охорони здоров'я;
- 3) витрати фінансування мережі підприємств, органів і організацій, які діють на початок бюджетного року;
- 4) витрати держави та державних підприємств, які здійснюються для розширення виробництва.

15. Напрямки використання бюджетних коштів визначаються:

- 1) природою і функціями держави, рівнем розвитку країни, формою надання бюджетних асигнувань;

- 2) фінансовим забезпеченням соціальної політики, рівнем розвитку країни, сумою податкових надходжень;
- 3) розпорядниками бюджетних коштів, розміром резервного фонду бюджету, природою і функціями держави;
- 4) відповіді 1 і 2 правильні.

16. Резервний фонд КМУ формується у розмірі:

- 1) не менше 2% видаткової частини бюджету;
- 2) не більше 2% видаткової частини бюджету;
- 3) не більше 1% видаткової частини бюджету;
- 4) не менше 1% видаткової частини бюджету.

17. Відомча класифікація видатків бюджету:

- 1) застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом;
- 2) визначає перелік головних розпорядників бюджетних коштів;
- 3) характеризує операції, при проведенні яких здійснюються ці видатки;
- 4) характеризує функції, з виконанням яких пов'язані ці видатки.

18. Які показники характеризують стан бюджету як фінансового плану?

- 1) бюджетний дефіцит, баланс бюджету, профіцит, надлишок;
- 2) бюджетна рівновага, дефіцит, надлишок;
- 3) рівновага доходів і видатків бюджету, бюджетний дефіцит, бюджетний надлишок;
- 4) баланс бюджету, бюджетний дефіцит, надлишок.

19. Бюджетний дефіцит характеризується як:

- 1) перевищення доходів над видатками;
- 2) сума субвенцій, наданих місцевим бюджетам;
- 3) обсяг поточних видатків бюджету;

- 4) перевищення видатків над доходами.

20. Як розрізняється бюджетний дефіцит відповідно до форм прояву?

- 1) активний, пасивний;
- 2) вимушений, свідомий;
- 3) відкритий, прихований;
- 4) негативний, позитивний.

21. Якими є джерела покриття бюджетного дефіциту?

- 1) державний кредит, податки, прибуток, інвестиції;
- 2) державна позика, грошова емісія;
- 3) міжнародний кредит, валютний фонд держави, монетарні метали;
- 4) євровалюта, промислове золото, діаманти, національний дохід.

ТЕМА 8. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

1. Суть і характерні ознаки податків
2. Елементи системи оподаткування
3. Податкова система і податкова політика України
4. Види податків в Україні та порядок їх нарахування

Базові поняття: податки, функції податків, елементи податку, об'єкт оподаткування, платники податків, джерела сплати податків, одиниця оподаткування, податкові ставки, податкові пільги, податкова система, податкова політика, непрямі податки, прямі податки, майнові та ресурсні платежі.

1. Суть і характерні ознаки податків

Податки виступають, як обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними та фізичними особами до бюджету в порядку та в терміни, передбачені чинним законодавством. Податкам властиві певні риси, що відрізняють їх від понять плата, платіж, відрахування (рис. 8.1).

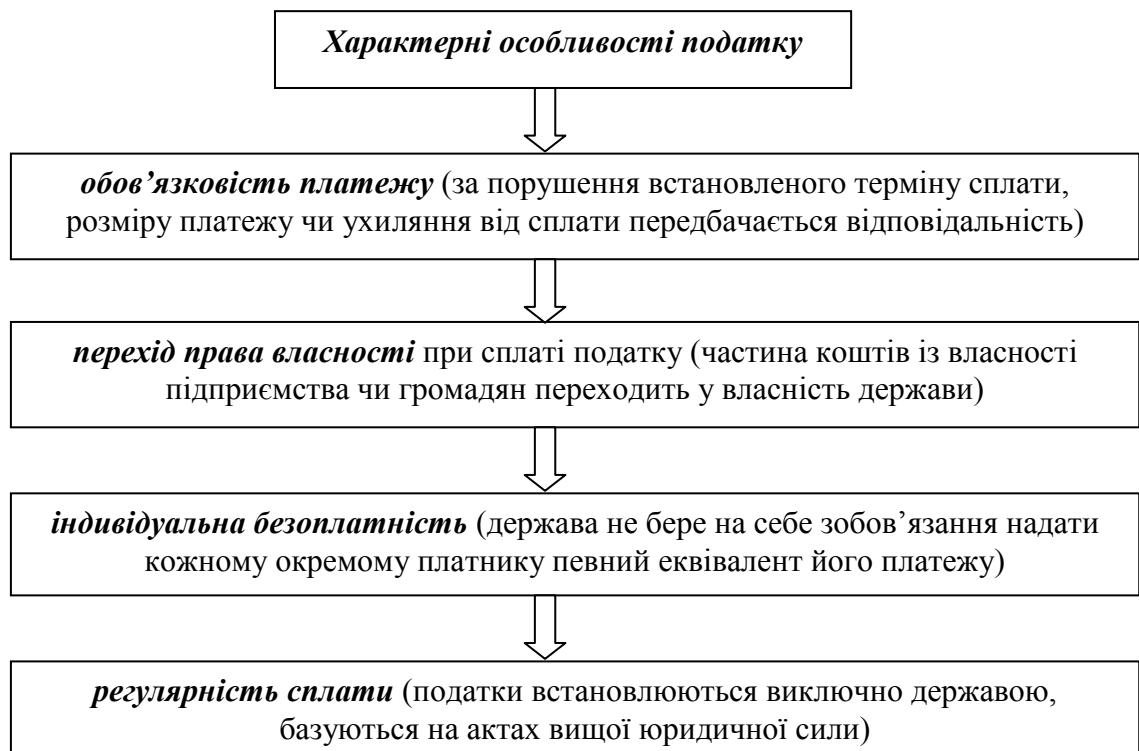

Рис. 8.1. Характерні ознаки податків.

Податки слід відрізняти від таких понять як плата і платіж. Плата дає відповідь на запитання „за що?” – за воду, за землю, за природні ресурси, за лісові ресурси, за користування надрами, - а її розмір залежить від кількості використаних чи спожитих ресурсів. Платіж характеризує напрями використання коштів – на пенсійні заходи, соціальне страхування тощо. Отже, податки на відміну від плати і платежу не мають цільового закріплення і використовуються відповідно до розпису бюджетних видатків.

Обов'язковою умовою для залучення до оподаткування є наявність певного майна, капіталу або доходу. Додаткові умови нарахування та сплати податків встановлюються відповідними законами з питань оподаткування.

Суть податків, як фінансової категорії проявляється в її функціях. Податки виконують фіскальну, регулюючу і контрольну функції.

Фіскальна функція забезпечує формування дохідної частини бюджету. Носії фіскальної суті мають відповідати вимогам постійності, стабільності, рівномірності розподілу фіскального тягаря у територіальному розрізі.

Суть регулюючої функції полягає у впливі податків на різні сторони діяльності платника. Використання податків, як фінансових важелів ґрунтується на факторах фіскальної достатності (визначає місце податків в структурі доходів бюджету), економічної ефективності (передбачає стимулюючий вплив податків на розвиток підприємницької діяльності), соціальної справедливості (забезпечує реалізацію соціальних гарантій населенню).

Контрольна функція розкривається у тому, що податки є сигналізатором якісних і кількісних пропорцій, які складаються в соціально-економічному житті суспільства в результаті розподілу і перерозподілу ВВП. Це створює можливості для використання податків як засобів контролю.

Суспільне призначення податків виражається в єдності їх функцій.

2. Елементи системи оподаткування

Справляння податків засновується на виділенні таких елементів системи оподаткування (рис.8.2):

Рис. 8.2. Елементи системи оподаткування.

Податкові ставки залежно від одиниці виміру поділяють на тверді і відсоткові. Тверді своєю чергою класифікуються на фіксовані та відносні. Перші встановлюються в фіксованій грошовій сумі від об'єкта податку у його фізичному обчисленні, другі – відносно мінімальної заробітної плати, у частинах неоподаткованого мінімуму тощо. Види відсоткових податкових ставок і методи їх встановлення наведені відповідно на рис. 8.3 і рис. 8.4.

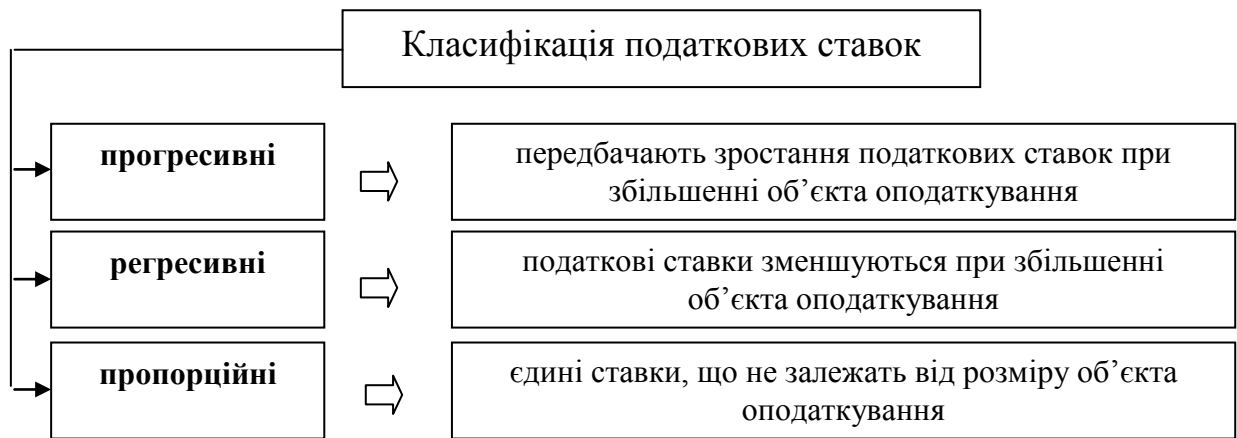

Рис. 8.3. Види відсоткових податкових ставок.

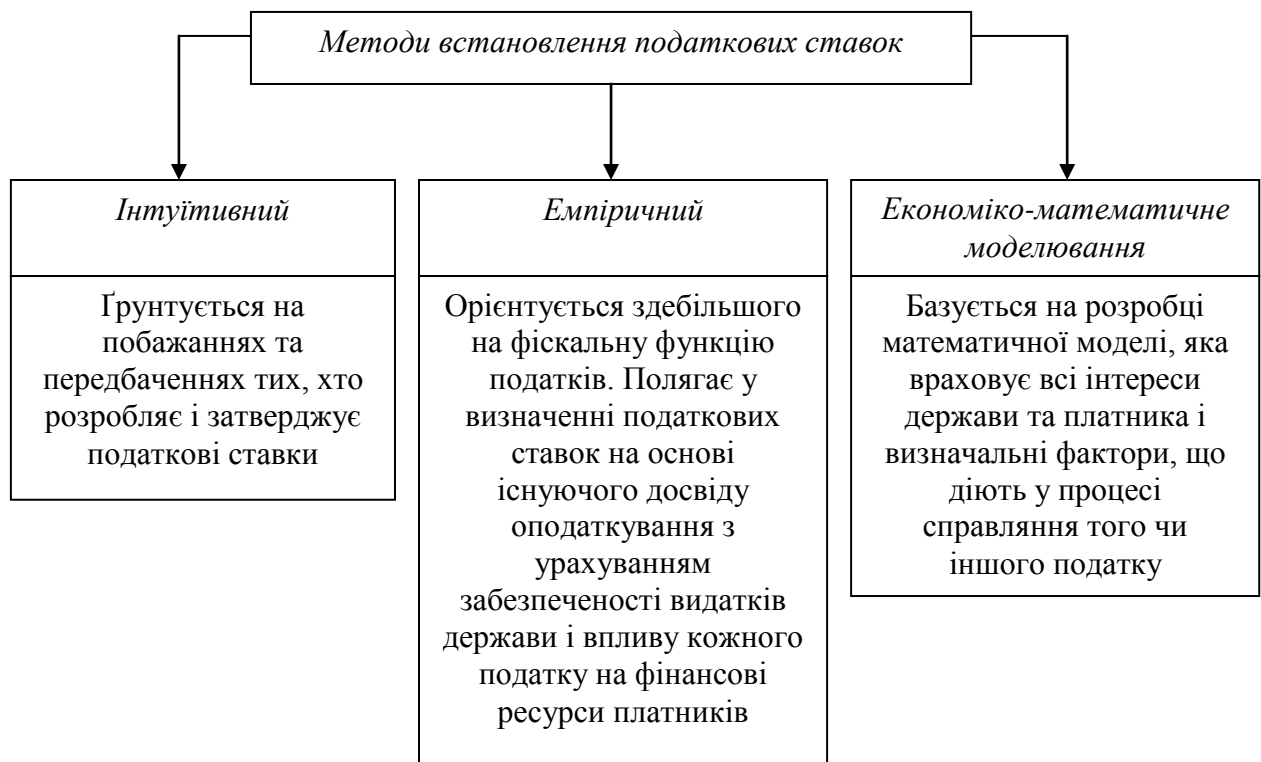

Рис. 8.4. Методи встановлення податкових ставок.

3. Податкова система і податкова політика України

Податкова система – сукупність встановлених у країні податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку.

Податкова система ґрунтується на певних наукових засадах (рис. 8.5).

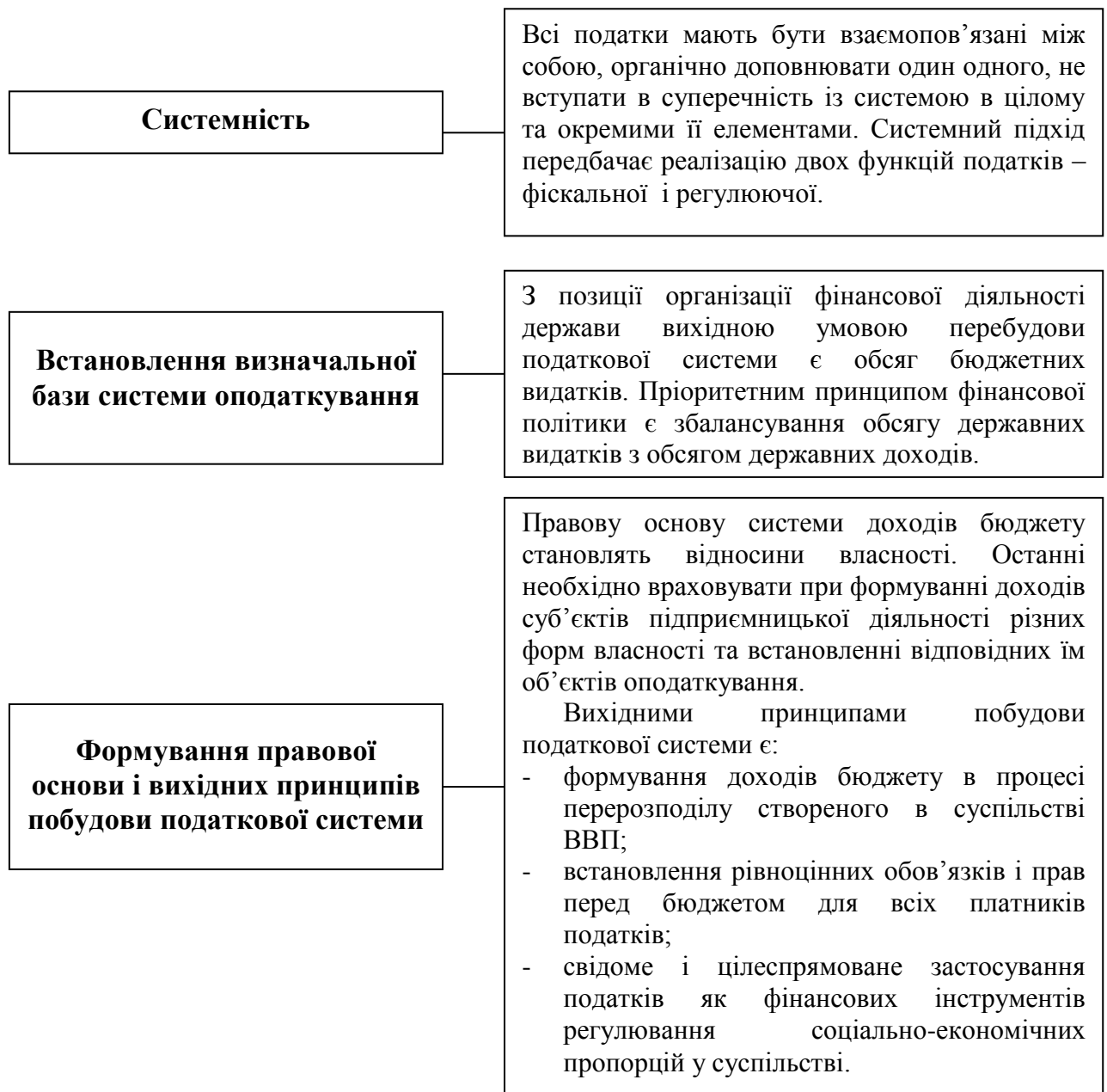

Рис. 8.5. Наукові основи побудови податкової системи.

Податки, які включаються до системи оподаткування класифікуються за певними ознаками. Загальноприйнята у фіскальній науковій теорії класифікація податків наведена на рис. 8.6. Крім того, виходячи з особливостей вітчизняної практики справляння податків можна запропонувати наступну схему групування податків за однорідними ознаками:

1. Залежно від бюджетного устрою:

1.1) податки, що сплачуються до державного бюджету;

1.2) податки, що сплачуються до місцевих бюджетів;

1.3) податки, що розподіляються за встановленими Бюджетним кодексом нормативами між державним і місцевими бюджетами;

1.4) платежі і збори, що формують цільові державні фонди.

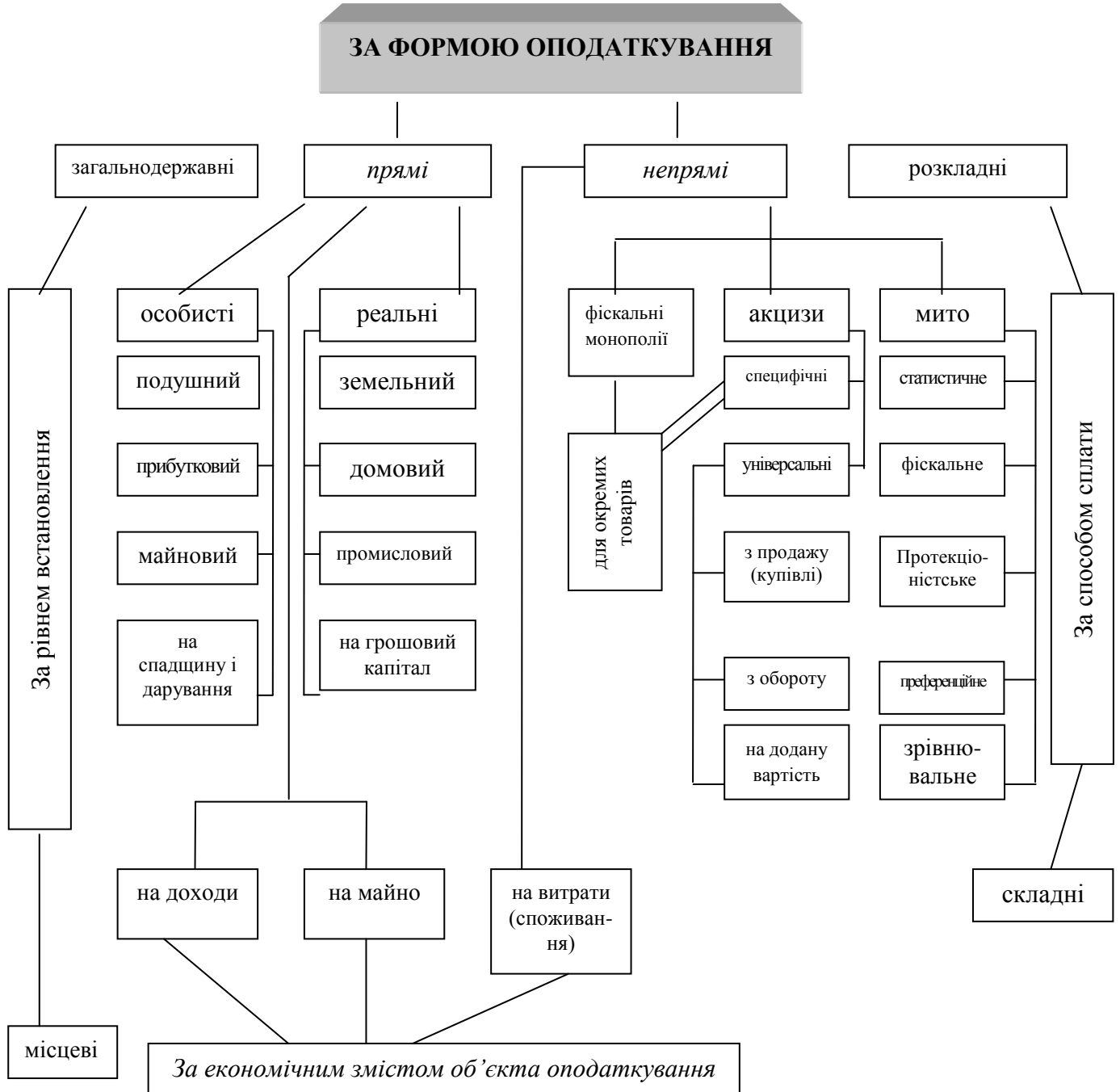

Рис. 8.6. Класифікація податків.

2. За системою ціноутворення:

2.1) податки, що сплачуються з доходів;

2.2) податки, що відносяться на валові витрати.

3. За способом сплати:
  - 3.1) прями податки – сплачуються з доходу (прибутку) при його нарахуванні чи отриманні;
  - 3.2) непрямі (опосередковані) податки – включаються в ціну товарів (робіт, послуг) і перекладаються на наступного покупця.
4. Залежно від розміру податкової ставки:
  - 4.1) пропорційні;
  - 4.2) прогресивні;
  - 4.3) регресивні.
5. У розрізі об'єктів оподаткування:
  - 5.1) податки на споживання;
  - 5.2) доходно-прибуткові податки;
  - 5.3) податки на майно, ресурси, капітал.
6. Залежно від платників податку:
  - 6.1) податки з юридичних осіб;
  - 6.2) податки з фізичних осіб.

Податкова політика – діяльність держави у сфері встановлення і справляння податків. Податкова політика України ґрунтується на певних принципах, визначених податковим законодавством стимулювання підприємницької, інвестиційної активності, сприяння впровадженню у виробництво досягнень науки і техніки; обов'язковість; рівнозначність і пропорційність; рівність, недопущення проявів податкової дискримінації; соціальна справедливість; стабільність; економічна обґрунтованість; рівномірність сплати; компетенція; єдиний підхід; доступність.

Податкова реформа, що відбувається в Україні вимагає пошуку адекватних ринковим умовам засад здійснення податкової політики. Характерні особливості податкової політики як форми реалізації податкового механізму та їх зміст окреслені в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Характеристика податкової політики в Україні

Особливості	Зміст
Відсутність цілеспрямованості	Суперечливі цілі та вимоги, нечіткість соціально-економічної доктрини країни, неузгодженість складових економічної політики
Переважно фіскальний характер	Ускладнює реалізацію інших функцій податків, особливо регулюючої та стимулюючої, що не забезпечує реалізацію економічної політики держави
Неефективна структура податкової системи	Переважна частина податків сплачується юридичними особами. Основними є непрямі податки, а прямі мають допоміжний характер
Невідпрацьованість механізмів стягнення певних податків	Значна частина доходів певних категорій (наприклад, від грошового капіталу та ін.) перебуває поза системою податкового обліку та не декларується
Переважання непрямих податків	Непрямі податки надійніші, легко контрольовані та мають вищу еластичність; є ціноутворюючим фактором, тому перекладаються на кінцевих споживачів. Виступають чинником зростання внутрішніх цін, звуження внутрішнього ринку, обмеження попиту та інших негативних наслідків
Надмірно лібералізована імпортна політика	Надлишкове ввезення продукції некритичного імпорту, що може вироблятися і виробляється вітчизняними виробниками, протягом останніх років, що призводить до значних витрат потенційних податків
Слабко розвинуті ресурсні платежі і податки на власність	Нерозвинутість ринкової оцінки засобів виробництва, землі, корисних копалин, майна, робочої сили призводить до втрати податків на ресурси, на фактори виробництва
Неефективні екологічні податки	Платежі за забруднення навколишнього середовища не відповідають рентному доходу, який можна було б забезпечити, враховуючи потенціал екосистеми
Широке розповсюдження податкових пільг	Втрати податкових надходжень у зв'язку з безсистемним наданням пільг, відсутністю чітких критеріїв їх надання і методів контролю за цільовим використанням коштів, що зкономлені в результаті надання пільг; втрати надходжень у зв'язку із незаконним одержанням пільг, а також у разі псевдоблагодійницької діяльності, що є способом ухилення від сплати податків
Високий рівень податкового тягаря і нерівномірність його розподілу	Не стимулює до розвитку підприємницької та іншої діяльності, сприяє зростанню недоїмки по податкових платежах у бюджет; сприяє тінізації доходів, прихованню їх від сплати податків тощо

4. Види податків в Україні та порядок їх нарахування

Види податків в Україні визначені Законом „Про систему оподаткування” від 18.02.1998 року із наступними змінами і доповненнями (рис. 8.7).

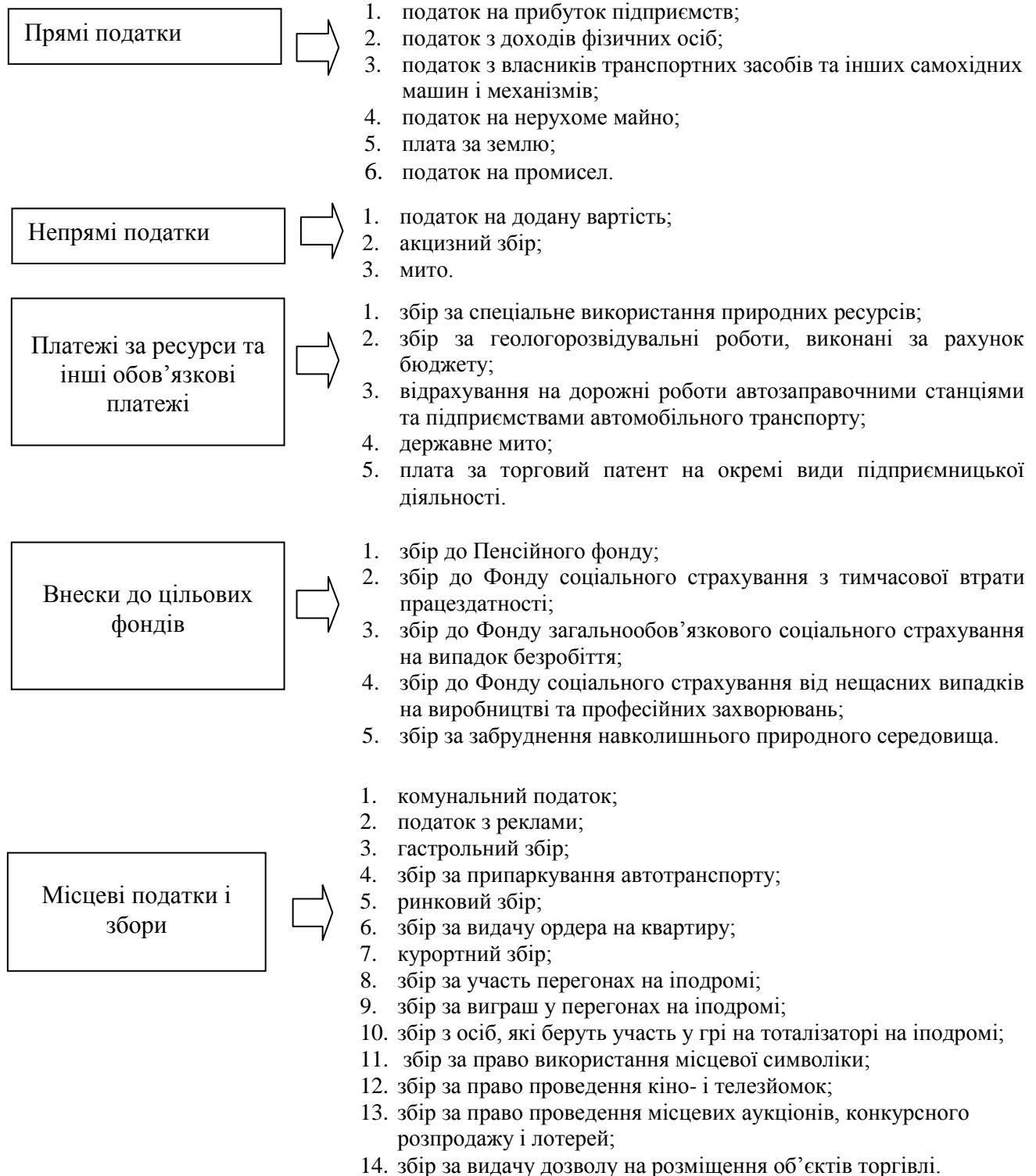

Рис. 8.7. Види податків в Україні.

Механізм справляння прямих податків з прибутку юридичних осіб наведено на рис. 8.8, а з доходів громадян - на рис. 8.9.

Рис. 8.8. Структурно–логічна схема податку на прибуток підприємств.

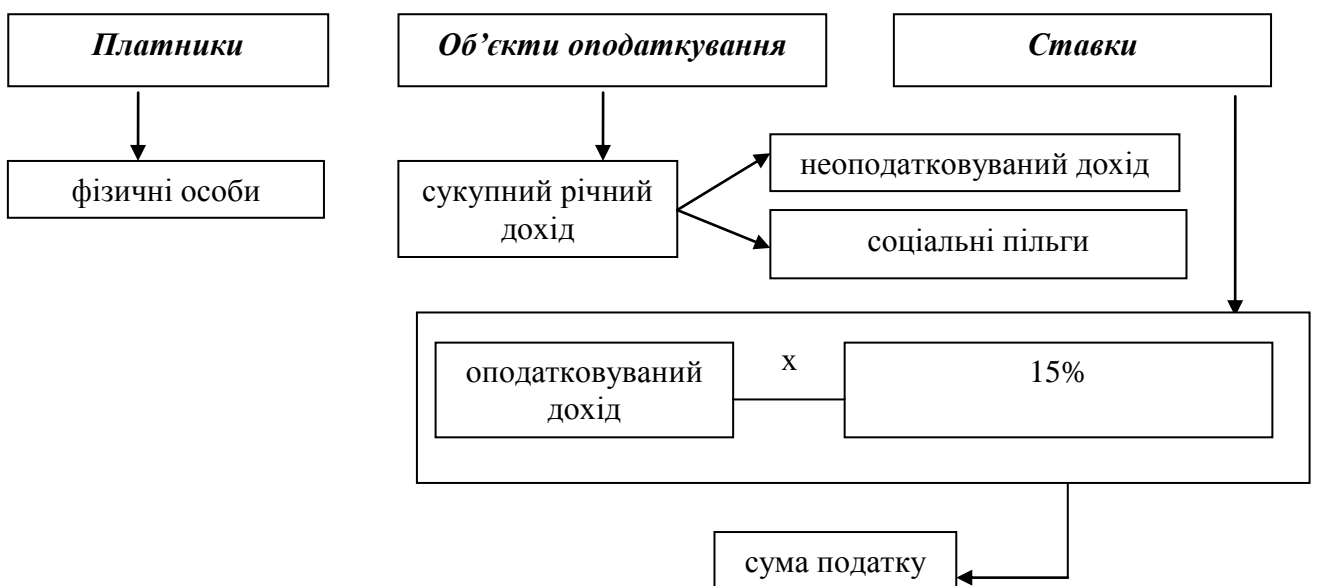

Рис. 8.9. Структурно – логічна схема податку на доходи фізичних осіб.

В структурі непрямих податків провідне місце посідає ПДВ – універсальний акциз. Порядок його справляння наведено на рис.8.10.

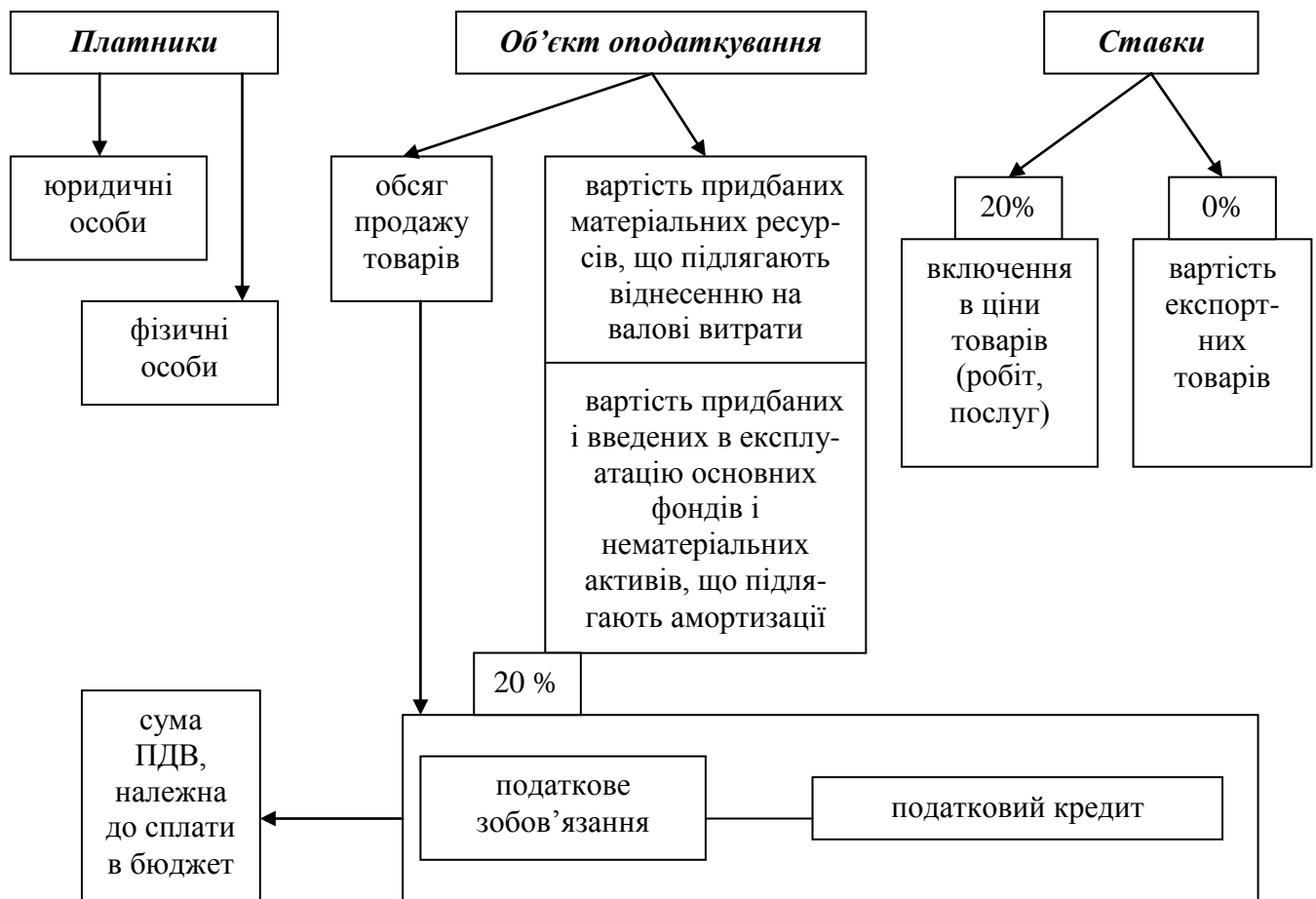

Рис. 8.10. Структурно – логічна схема ПДВ.

Різновидом непрямих податків на високорентабельні й монополні товари є акцизний збір. Призначення цього податку – обмеження кількісних параметрів споживання окремих товарів: алкогольних напоїв, тютюнових виробів, автомобілів, нафтопродуктів. Структурно – логічна схема акцизного збору наведена на рис. 8.11.

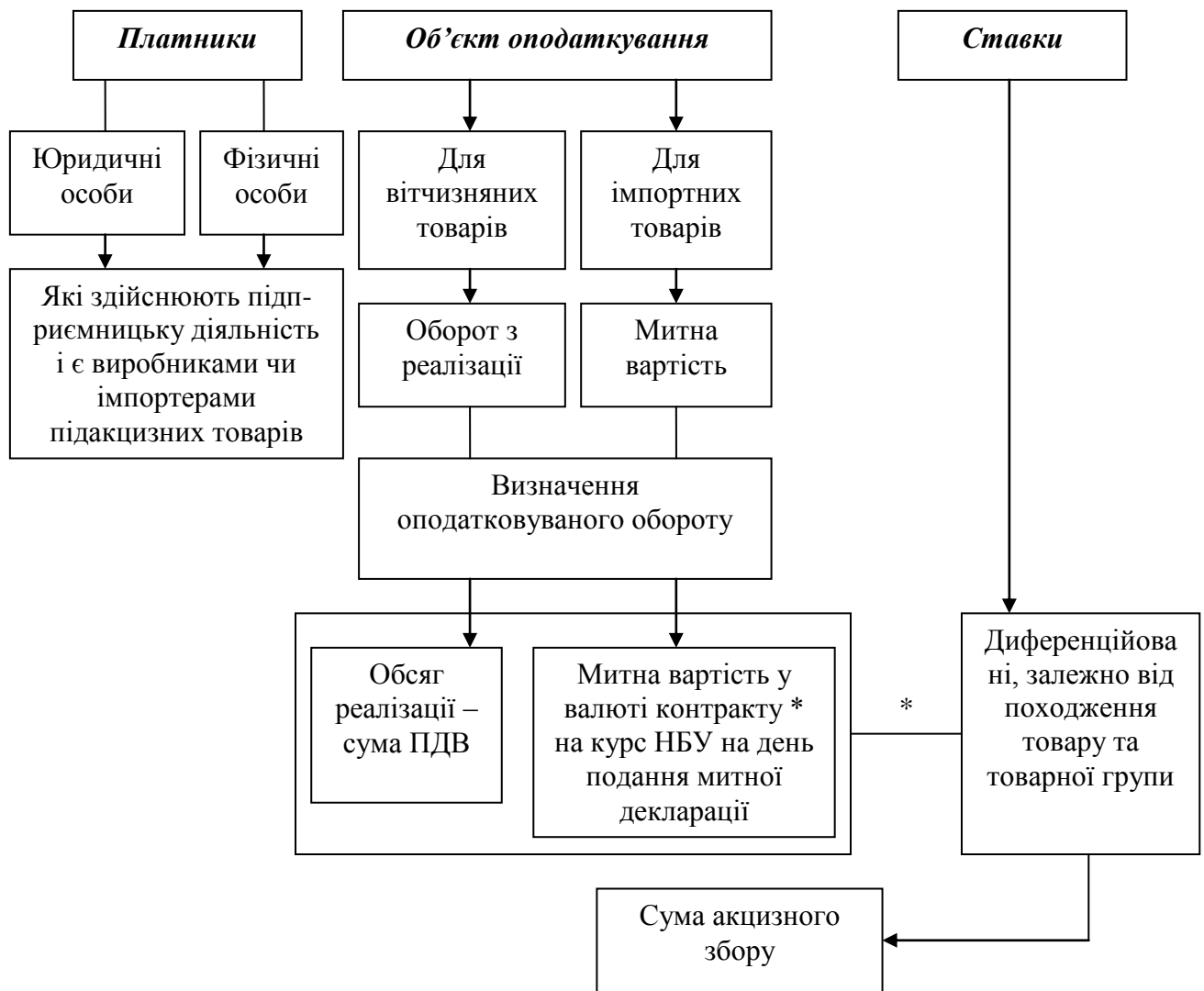

Рис. 8.11. Структурно-логічна схема акцизного збору.

Плани практичних занять

Заняття 10 (с). Податкова система і податкова політика України

1. Соціально-економічна природа та функції податків.
2. Елементи системи оподаткування.
3. Види податків та їх класифікація.
4. Податкова політика: суть і принципи здійснення.

Заняття 11 (п). Види податків і механізм їх справляння

1. Порядок нарахування й сплати ПДВ.
2. Порядок утримання акцизного збору.
3. Механізм оподаткування прибутку підприємств.

4. Оподаткування доходів громадян.

Питання для самостійного опрацювання

1. Соціальне призначення податків.
2. Прямі і непрямі податки та проблеми їх співвідношення.
3. Організація податкового менеджменту в Україні.
4. Податкова політика в умовах проведення ринкових реформ

Тестові завдання

1. Податки характеризуються як:

- 1) збори, відрахування, платежі підприємств в міністерства;
- 2) форма фінансових відносин між державою і підприємствами, побудована на основі еквівалентності;
- 3) обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними і фізичними особами до бюджету в розмірі і терміни, встановлені законодавством;
- 4) дохід (прибуток) підприємства, що перераховується до бюджету.

2. Податки виконують функції:

- 1) фіскальну, контрольну;
- 2) розподільчу, регулюючу, стимулюючу;
- 3) розподільчу, стимулюючу, фіскальну;
- 4) фіскальну, регулюючу, контрольну.

3. Податкова система характеризується як:

- 1) сукупність податків, які встановлює держава;
- 2) сукупність зборів, які встановлює держава;
- 3) сукупність податків і зборів, які встановлює держава;
- 4) сукупність обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів.

4. Податкова ставка характеризується як:

- 1) сума податку, визначена до сплати в бюджет;
- 2) законодавчо встановлений розмір податку на одиницю об'єкта оподаткування;
- 3) сума, фактично сплачена до бюджету;
- 4) процентна ставка, за якою визначається сума відрахувань до сплати в місцевий бюджет.

5. До прямих податків відносяться:

- 1) ПДВ, податок на прибуток підприємств, мито, плата за землю, прибутковий податок з громадян;
- 2) податок на прибуток підприємств, рентні платежі, плата за землю, податок з власників транспортних засобів, прибутковий податок з громадян;
- 3) податок на прибуток підприємств, акцизний збір, плата за землю, ввізне (імпортне) мито, податок з власників транспортних засобів;
- 4) податок на прибуток підприємств, прибутковий податок з громадян, податок з власників транспортних засобів, акцизний збір, ПДВ.

6. До непрямих податків відносяться:

- 1) ПДВ, акцизний збір, ввізне (імпортне) мито;
- 2) ПДВ, акцизний збір, рентні платежі;
- 3) акцизний збір, державне мито, податок з власників транспортних засобів;
- 4) плата за землю, податок з власників транспортних засобів, прибутковий податок з громадян.

7. До загальнодержавних податків і зборів належать:

- 1) податок на додану вартість, збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- 2) ПДВ, акцизний збір, податок на прибуток з підприємств;
- 3) комунальний податок;

4) податок з реклами.

8. До місцевих податків належать:

- 1) податок на додану вартість;
- 2) акцизний збір;
- 3) комунальний податок, податок з реклами;
- 4) податок з реклами, податок на прибуток комунальних підприємств, комунальний податок.

9. Об'єктом оподаткування при справлянні ПДВ є:

- 1) прибуток від реалізації продукції;
- 2) собівартість продукції;
- 3) операції з продажу товарів (робіт, послуг) та експортно-імпортні операції;
- 4) вартість продукції в оптових цінах.

10. Базою оподаткування ПДВ при імпорті товарів (робіт, послуг) є:

- 1) купівельна вартість товарів (робіт, послуг);
- 2) митна вартість, митний збір;
- 3) митна вартість, ввізне (імпортне) мито;
- 4) митна вартість, ввізне (імпортне) мито, митний збір.

11. До бюджету сплачується:

- 1) сума ПДВ, отримана від покупців;
- 2) сума податкового зобов'язання з ПДВ;
- 3) сума податкового кредиту з ПДВ;
- 4) різниця між податковим зобов'язанням і податковим кредитом.

12. Джерела відшкодування ПДВ сплаченого підприємством у складі ціни придбаних товарів, робіт, послуг:

- 1) кошти державного бюджету;

- 2) ПДВ, отриманий від реалізації продукції, робіт, послуг;
- 3) амортизаційні відрахування;
- 4) чистий прибуток підприємства.

13. Акцизний збір характеризується як:

- 1) прямий податок, що включається до ціни товарів;
- 2) податок з високорентабельних та імпортованих товарів;
- 3) непрямий податок на високорентабельні та монопольні товари, що включається до ціни цих товарів;
- 4) прямий податок з підакцизних товарів.

14. Об'єктом оподаткування при справлянні акцизного збору є:

- 1) собівартість продукції;
- 2) обсяги виробництва підакцизних товарів;
- 3) оборот з реалізації, обміну, передачі вироблених в Україні та митна вартість імпортованих підакцизних товарів;
- 4) оборот з експортно-імпортованих операцій підакцизних товарів.

15. Акцизний збір обчислюється в:

- 1) доларах США та EUR з одиниці реалізованих, переданих, обмінаних, ввезених в Україну товарів;
- 2) EUR з одиниці реалізованих, переданих, обмінаних, імпортованих товарів або за ставками у процентах до обороту з реалізації підакцизних товарів;
- 3) в гривнях, EUR з одиниці реалізованих товарів або за ставками у процентах до обороту з реалізації підакцизних товарів;
- 4) гривнях, доларах США, EUR з одиниці реалізованих, переданих, обмінаних, імпортованих товарів або за ставками у процентах до обороту з реалізації підакцизних товарів.

16. Об'єктом оподаткування при справлянні податку на прибуток підприємств є:

- 1) балансовий прибуток;
- 2) різниця між валовими доходами і валовими витратами;
- 3) валовий прибуток як різниця між валовими доходами і валовими витратами та амортизаційними відрахуваннями;
- 4) різниця між скорегованими валовими доходами і валовими витратами та амортизаційними відрахуваннями.

17. Назвіть об'єкти оподаткування, що використовуються для обчислення єдиного податку для суб'єктів господарювання (юридичних осіб):

- 1) отриманий балансовий прибуток підприємства;
- 2) сума виплаченої заробітної плати;
- 3) середньооблікова чисельність працівників за рік;
- 4) обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

18. Джерелом сплати податку на прибуток є:

- 1) дохід від реалізації продукції;
- 2) балансовий прибуток;
- 3) чистий прибуток;
- 4) собівартість продукції.

19. Які фактори впливають на розмір податку з власників транспортних засобів?

- 1) вантажопідйомність автомобіля;
- 2) пробіг автомобіля;
- 3) потужність двигуна автомобіля;
- 4) рік випуску автомобіля.

ТЕМА 9. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

1. Суть та основи організації місцевих фінансів
2. Функції місцевих фінансів
3. Інституційна структура місцевих фінансів

Базові поняття: місцеві фінанси, функції місцевих фінансів, теорії місцевого самоврядування, місцеві бюджети, цільові фонди місцевого самоврядування, комунальний кредит, фінанси комунальних підприємств, місцеві податки і збори.

1. Суть та основи організації місцевих фінансів

В основі визначення місцевих фінансів лежить чіткий розподіл повноважень між державною владою та місцевим самоврядуванням. Розподіл вказаних повноважень визначається теоріями місцевого самоврядування:

1. *Теорія природних прав общини* – існують природні права общини на зразок природних прав людини і громадянина. Община, як самоврядний територіальний колектив, є таким же утворенням, що й держава. Місцеве самоврядування має власну компетенцію, а держава може впливати на діяльність територіального колективу через законодавство.

2. *Державна теорія місцевого самоврядування* – органи місцевого самоврядування є органами державного управління, перебувають у структурі державної влади та їй підпорядковані. Функції та завдання місцевого самоврядування визначаються державною владою.

3. *Теорія муніципального дуалізму* – органи місцевого самоврядування мають власну компетенцію у сфері громадсько-господарських відносин. У сфері політичних відносин місцеві органи перебувають у структурі державної влади та є її представниками на місцевому рівні. Дана теорія набула особливої актуальності з підписанням у 1985 році Європейської хартії про місцеве самоврядування. Характерна для України.

Отже, *місцеві фінанси* – система формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевим органам влади виконання покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих державною владою.

В основі розмежування повноважень між державною та місцевою владою лежать принципи:

- 1) доцільність;
- 2) ефективність;
- 3) субсидіарність.

За чинним законодавством до сфери компетенції місцевого самоврядування належать:

- 1) соціальне обслуговування;
- 2) початкова і середня освіта;
- 3) охорона здоров'я;
- 4) дорожнє господарство;
- 5) благоустрій;
- 6) житлово-комунальне господарство;
- 7) працевлаштування безробітних;
- 8) економічна інфраструктура;
- 9) екологічні проблеми;
- 10) організація землекористування.

Необхідність існування місцевих фінансів визначається певними причинами:

- 1) товарно-грошові відносини;
- 2) наявність територіальних колективів;
- 3) відокремлення функцій і завдань місцевого самоврядування.

Характерними особливостями місцевих фінансів є:

- 1) виступають підсистемою економічних відносин щодо розподілу та перерозподілу вартості ВВП;

- 2) наслідком реалізації таких відносин є формування та використання фінансових ресурсів;
- 3) цільовий характер – фінансування функцій і завдань як закріплених, так і делегованих місцевому самоврядуванню.

2. Функції місцевих фінансів

Місцеві фінанси виконують низку функцій:

1. Розподільча. Здійснюється шляхом формування та використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування. В складі розподільчої функції можна виділити окремі напрями її реалізації:

1.1) фіскальна політика у межах наданою державою компетенції. Полягає у встановленні місцевих податків і зборів у визначеному податковим законодавством форматі та наданні пільг зі сплати податків у частині їх надходження до місцевих бюджетів;

1.2) фінансування громадських послуг – утримання органів місцевого самоврядування, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культура і мистецтво, засоби масової інформації, фізична культура і спорт, житлово-комунальне господарство, послуги, пов'язані з економічною діяльністю;

1.3) стимулювання соціально-економічного розвитку територій. Полягає у створенні таких умов, за яких органи місцевого самоврядування стають зацікавленими у збільшенні доходів місцевих бюджетів, додатковому залученні податкових надходжень, пошуку альтернативних доходів, ефективному використанню фінансових ресурсів. Важелями досягнення цих заходів виступають. По-перше, здійснення бюджетної політики через чинний порядок нормування власних доходів місцевих бюджетів, заохочення перевиконання планових надходжень загальнодержавних податків і зборів, самостійність у використанні додатково залучених коштів. По-друге, реалізація статутних прав, що регламентують особливості природо-, землекористування, порядок користування ресурсами місцевого значення,

фінансові відносини. По-третє, встановлення цін і тарифів у житлово-комунальному секторі. По-четверте, інвестування в місцеве господарство. По-п'яте, діяльність на ринках позичкового капіталу, нерухомості, землі.

2. Контрольна. Спрямована на забезпечення передбачених пропорцій розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, їх раціональне та цільове використання. Сфера дії контрольної функції поширюється на всі фінансові ресурси місцевого самоврядування. Найповніше органи місцевого самоврядування застосовують свої контрольні повноваження в процесі складання, розгляду, затвердження, виконання місцевих бюджетів, складання та затвердження звітів про виконання місцевих бюджетів.

3. Інституційна структура місцевих фінансів

Інституційна структура місцевих фінансів наведена на рис. 9.1.

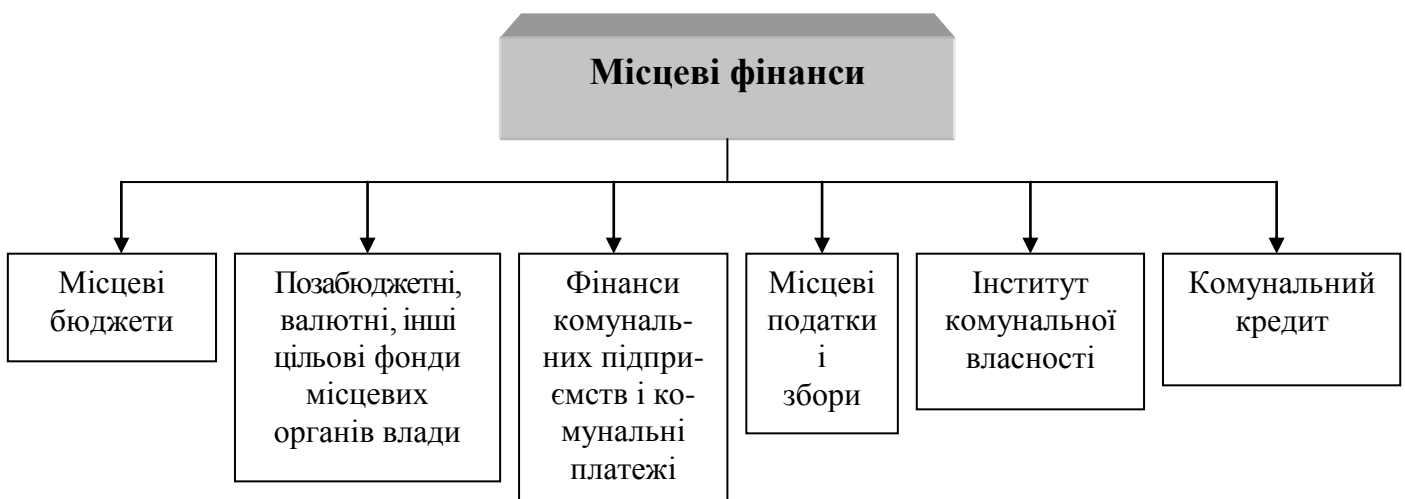

Рис. 9.1. Інституційна структура місцевих фінансів.

Джерелами формування місцевих бюджетів виступають:

1. *Власні доходи* – надходження, що формуються на території, підзвітній місцевому органу влади згідно з його рішенням. Використовуються на фінансування власних повноважень місцевої влади;

2. *Закріплені* – податкові та інші надходження, що зараховуються до відповідного рівня бюджетної системи і використовуються на фінансування як власних, так і делегованих повноважень;

3. *Регульовані податки* – перерозподіляються між державним і місцевими бюджетами за встановленими нормативами.

Склад доходів місцевих бюджетів наведено на рис. 9.2.

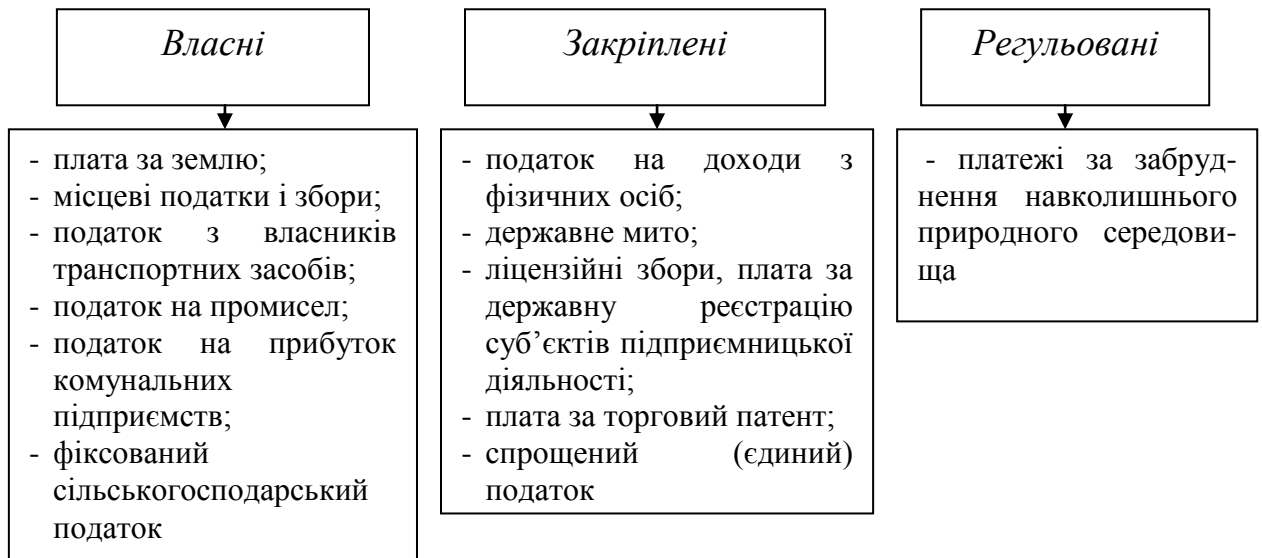

Рис. 9.2. Склад доходів місцевих бюджетів.

До прийняття Бюджетного кодексу органам місцевого самоврядування дозволялося формувати єдиний позабюджетний фонд, кошти якого використовувалися на виконання програм місцевого значення. Джерелами формування фонду виступали:

- 1) додаткові доходи, одержані внаслідок розв'язання соціально-економічних проблем;
- 2) добровільні внески та пожертвування;
- 3) доходи від місцевих позик, аукціонів, грошово-речових лотерей;
- 4) доходи від розпродажу майна ліквідованих комунальних підприємств;
- 5) орендна плата;
- 6) штрафи та фінансові санкції;
- 7) доходи від продажу населенню квартир і будинків;
- 8) інші надходження.

З набуттям чинності Бюджетного кодексу органам місцевого самоврядування надано право формувати цільові фонди місцевого значення у складі спеціального фонду місцевих бюджетів. Законодавством передбачено

створення двох таких фондів - фонду фінансування дорожніх робіт, фонду охорони навколишнього природного середовища. Інші цільові фонди формуються відповідно до потреб територіальних колективів в межах наявних фінансових ресурсів.

В Україні система комунальних платежів одержавлена. Компетенція органів місцевого самоврядування обмежується функціями:

- 1) встановленням цін і тарифів на побутові, комунальні, транспортні послуги в порядку та розмірах, визначених законодавством;
- 2) погодженням вказаних питань з підприємствами та організаціями, що не належать до комунальної власності.

Як наслідок, комунальні платежі є незбалансовані з видатками, а комунальні підприємства – збитковими.

Комунальний кредит – система відносин між органом місцевого самоврядування та юридичними і фізичними особами з приводу поворотного, строкового, платного отримання фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних програм місцевого значення. Форми комунального кредиту:

- 1) облігаційні позики;
- 2) безоблігаційні позики;
- 3) цільові кредити спеціалізованих комерційних банків.

План практичного заняття

Заняття 12 (п). Формування та використання фінансових ресурсів територіальних громад

1. Суть, склад, структура місцевих фінансів.
2. Джерела формування місцевих бюджетів.
3. Склад і напрями фінансування соціально-економічних потреб регіонального значення.
4. Позабюджетні та цільові фонди органів місцевого самоврядування

Питання для самостійного опрацювання

1. Роль місцевих фінансів у забезпеченні соціально-економічної політики адміністративно-територіальних одиниць.
2. Неподаткові надходження місцевих бюджетів.
3. Механізм фінансування адміністративного апарату місцевих органів влади.
4. Місце і значення валютних фондів у формуванні доходів місцевих органів влади.

Тестові завдання

1. Дайте визначення терміну місцеві фінанси:

- 1) сукупність місцевих бюджетів, які складаються, затверджуються і виконуються відповідними місцевими органами влади;
- 2) обов'язкові платежі, які повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів;
- 3) кошти, які утворюються в складі місцевих бюджетів для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні;
- 4) система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що покладаються на місцеві органи влади.

2. Під місцевими бюджетами розуміють:

- 1) бюджет, який складається, затверджується і виконується органом місцевого самоврядування;
- 2) сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються і виконуються відповідними місцевими органами влади і самоврядування;
- 3) обов'язкові платежі, які повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів;
- 4) прогноз економічного і соціального розвитку суспільства.

3. Бюджет області являє собою:

- 1) грошові відносини з приводу передачі у тимчасове користування грошових коштів на умовах повернення, платності, строковості і забезпечення;
- 2) інструмент забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання;
- 3) сукупність доходів і видатків обласного бюджету, а також бюджетів районів і міст обласного підпорядкування;
- 4) кошти, що утворюються в процесі виконання бюджету і не затверджуються в складі його доходів і видатків.

4. Бюджетна позичка – це:

- 1) кошти, що надаються на принципах строковості і поворотності з державного бюджету України місцевим бюджетом, а також з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні;
- 2) кошти, що надаються у тимчасове користування на умовах платності і забезпеченості;
- 3) спосіб забезпечення доходної частини бюджету за рахунок власних доходів відповідної території;
- 4) кошти, що утворюються в процесі виконання бюджету і не затверджуються в складі його доходів і видатків.

5. До доходів місцевих бюджетів відносять:

- 1) державні цільові фонди, позички МВФ, неподаткові надходження, закріплені доходи;
- 2) власні доходи, відрахування від регульованих доходів, дотації, субсидії, субвенції та інші трансферти;
- 3) позички МВФ, податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом;
- 4) дотації, субсидії, неподаткові надходження, державні цільові фонди, доходи від зовнішньо-економічної діяльності.

6. Кошти, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно для збалансування їхніх доходів і видатків – це:

- 1) субвенція;
- 2) дотація;
- 3) бюджетна позичка;
- 4) місцеві фінанси.

7. Касове виконання місцевого бюджету передбачає:

- 1) утворення в складі місцевих бюджетів коштів для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні;
- 2) визначення обов'язкових платежів, які повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів;
- 3) організацію та здійснення прийому, зберігання й видачі бюджетних коштів, ведення обміну і звітності в процесі виконання місцевого бюджету;
- 4) групування доходів і видатків бюджетів за однорідними ознаками.

8. Кошти, які надаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня до місцевих бюджетів нижчого рівня на фінансування цільових видатків – це:

- 1) бюджетні асигнування;
- 2) субсидії;
- 3) субвенції;
- 4) дотації.

9. До місцевих бюджетів відносять:

- 1) районні, міські, селищні бюджети, зведений бюджет України;
- 2) державний бюджет, бюджет АР Крим, обласні та районні бюджети;

- 3) обласні, районні бюджети, міські, селищні та сільські бюджети та бюджет АР Крим;
- 4) зведений бюджет України, бюджетні дотації, зведений бюджет АР Крим та бюджети місцевого самоврядування.

10. Самостійність місцевих бюджетів забезпечується:

- 1) закріпленням за ними відповідних джерел доходів та правом визначити напрями використання коштів;
- 2) наявністю єдиної класифікації доходів і видатків місцевих бюджетів;
- 3) визначенням місцевими органами влади порядку здійснення видатків та визначенням джерел фінансування державного бюджету України;
- 4) розподілом доходів на закріплені і регульовані та визначення джерел фінансування відповідних місцевих бюджетів.

11. Причиною виникнення місцевих фінансів є:

- 1) поява держави і товарно-грошових відносин;
- 2) поява місцевих органів влади, які виконують певні функції та завдання;
- 3) потреба розширеного відтворення;
- 4) необхідність збалансування місцевих бюджетів.

12. Резервні фонди місцевих виконавчих органів влади створюються:

- 1) в розмірі до 1% видатків відповідних місцевих бюджетів;
- 2) в розмірі до 2% видатків відповідних місцевих бюджетів;
- 3) в розмірі до 1 % від суми закріплених доходів;
- 4) в розмірі до 1 % від суми регульованих доходів.

13. Видатки місцевих бюджетів за джерелами фінансування класифікуються на:

- 1) поточні і капітальні;
- 2) власні і делеговані;
- 3) споживання і розвитку;

4) закріплені і регульовані.

14. До власних доходів місцевих бюджетів належать:

- 1) податок з доходів фізичних осіб;
- 2) ліцензійні збори;
- 3) плата за землю;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

15. До закріплених доходів місцевих бюджетів належать:

- 1) податок з доходів фізичних осіб;
- 2) ліцензійні збори;
- 3) плата за землю;
- 4) правильні відповіді 1 і 2.

16. Власні доходи місцевих бюджетів використовуються на фінансування:

- 1) власних видаткових повноважень;
- 2) закріплених видаткових повноважень;
- 3) делегованих видаткових повноважень;
- 4) всі відповіді правильні.

17. Закріплені доходи місцевих бюджетів використовуються на фінансування:

- 1) власних видаткових повноважень;
- 2) закріплених видаткових повноважень;
- 3) делегованих видаткових повноважень;
- 4) всі відповіді правильні.

ТЕМА 10. ЦІЛЬОВІ ДЕРЖАВНІ ФОНДИ

1. Соціально-економічна суть цільових державних фондів
2. Пенсійний фонд України
3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності
4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття
5. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

Базові поняття: цільові державні фонди, соціальне страхування, Пенсійний фонд, фонди соціального страхування

1. Соціально-економічна суть цільових державних фондів

Цільові державні фонди - це сукупність фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави або місцевих органів управління та мають цільове призначення.

Цільові фонди виступають одним із методів перерозподілу національного доходу і виконують два важливих завдання:

- 1) забезпечують додатковими коштами пріоритетні сфери економіки;
- 2) розширюють коло соціальних послуг населенню.

Необхідність функціонування цільових державних фондів обумовлюється такими причинами:

- 1) бюджет, через незакріпленість більшої частини доходів, зумовлює дефіцитне фінансування окремих статей видатків. Цільові фонди забезпечують цільове спрямування та використання коштів;
- 2) швидкі зміни в економічному житті зумовлюють необхідність прийняття оперативних рішень у сфері перерозподілу фінансових ресурсів. Таку оперативність забезпечити через бюджет досить важко, оскільки останній приймається у формі Закону і підлягає парламентському контролю.

Цільові фонди формуються виконавчими органами і є більш прийнятними для виконання вказаних завдань;

- 3) наявність дефіциту бюджету. За умови активного сальдо кошти того чи іншого цільового фонду можуть використовуватися на фінансування бюджетного дефіциту;
- 4) багатогранність форм власності й господарювання, що передбачає використання в суспільстві не лише бюджетного механізму розподілу національного доходу, а й інших його форм.

Цільові державні фонди класифікуються за певними ознаками (рис 10.1):

Рис. 10.1. Класифікація цільових державних фондів.

В Україні застосовувалися в різні часи такі цільові фонди (рис.10.2).

Рис. 10.2. Види цільових державних фондів.

2. Пенсійний фонд України

Пенсійний фонд відображає страхування на випадок постійної втрати працездатності. Формою страхового відшкодування є пенсії. Механізм формування та використання коштів фонду наведено на рис. 10.3.

Рис. 10.3. Механізм формування та використання Пенсійного фонду України.

Найбільшу частину в бюджеті Пенсійного фонду займають обов'язкові платежі на державне пенсійне страхування (табл. 10.1).

Безпосередньо до Пенсійного фонду зараховуються платежі, вказані пп. 1-5 табл. 10.1. Інші обов'язкові відрахування зараховуються до

спеціального фонду бюджету і використовуються на виплату спеціальних видів пенсій.

Таблиця 10.1

Види обов'язкових страхових внесків на державне пенсійне страхування

№ з/п	Платники	Ставка, %	Об'єкт нарахування збору
1.	Юридичні особи (включаючи бюджетні установи); громадяни-підприємці, що використовують працю найманих працівників	33,2	Фактичні витрати на оплату праці
2.	Громадяни-підприємці, що не використовують найманої праці, адвокати, приватні нотаріуси	33,2	Розмір оподаткованого податком на доходи з фізичних осіб доходу
3.	Підприємства, де працюють інваліди	4 33,2	Фактичні витрати на оплату праці інвалідів Фактичні витрати на оплату праці інших працівників
4.	Підприємства всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де їх кількість перевищує 50% загальної чисельності працюючих	4	Фактичні витрати на оплату праці всіх працівників
5.	Фізичні особи, що працюють на умовах трудового договору	0,5 (із доходу, що не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних); 2 (із суми доходу, що перевищує прожитковий мінімум для працездатних)	Сукупний оподатковуваний податком на доходи з фізичних осіб дохід
6.	Юридичні та фізичні особи, що здійснюють купівлю-продаж валюти (крім готівкових операцій)	1	Сума операцій з купівлі продажу валюти
7.	Суб'єкти підприємництва, що здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота, платини, дорогоцінного каміння	5	Вартість реалізованих ювелірних виробів
8.	Юридичні та фізичні особи, що купують легкові автомобілі	3	Вартість легкового автомобіля
9.	Юридичні та фізичні особи, що купують нерухоме майно	1	Вартість нерухомого майна, зазначеного в договорі купівлі-продажу
10.	Юридичні та фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку	7,5	Вартість послуг стільникового рухомого зв'язку

Пенсійні та платежі до інших фондів соціального страхування не нараховуються на суми, які входять до фонду оплати праці:

- 1) вихідна допомога при звільненні;
- 2) компенсаційні виплати в межах законодавчо встановлених норм (наприклад, добові за відрядження);
- 3) вартість виданого спецодягу, спецвзуття, миючих засобів, лікувально-профілактичного харчування передбачених умовами трудового договору;
- 4) стипендії, що виплачуються підприємствами слухачам, які навчаються з відривом від виробництва;
- 5) заробітна плата за дні роботи без винагороди, перерахована до бюджету або на благодійні цілі;
- 6) отримані дивіденди;
- 7) державні соціальні допомоги на дітей;
- 8) виплати із фондів загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування. Виняток складають виплати з тимчасової втрати працездатності, які включаються в базу для нарахування пенсійних внесків і не враховуються при визначенні платежів до інших фондів соціального страхування.

Крім того, пенсійні та соціальні внески не нараховуються на виплати, які не включаються до оподаткованого податком з доходів фізичних осіб доходу.

Внески до Пенсійного фонду сплачуються у такі терміни:

- 1) юридичні особи та громадяни-підприємці, що використовують найману працю – одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати в банку;
- 2) фізичні особи, що працюють на умовах трудового договору, з отриманого доходу – не пізніше 20 календарних днів після закінчення місяця, в якому проводилося нарахування доходів;
- 3) юридичні та фізичні особи, що купують легкові автомобілі – до моменту

реєстрації останніх в ДАІ;

- 4) юридичні та фізичні особи, що купують нерухоме майно – до моменту нотаріального посвідчення або реєстрації на біржі договорів купівлі-продажу;
- 5) юридичні та фізичні особи, що користуються послугами стільникового рухомого зв'язку – при оплаті таких послуг.

3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності характеризує страхування на випадок тимчасової непрацездатності. Формою страхового відшкодування виступають допомоги на період втрати працездатності та на відшкодування частини витрат на відновлення працездатності (рис. 10.4).

Рис. 10.4. Механізм формування та використання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Найбільшу питому вагу в бюджеті Фонду займають обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб на соціальне страхування (табл. 10.2).

Таблиця 10.2

Види обов'язкових страхових внесків на державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності

№ з/п	Платники	Ставка, %	Об'єкт нарахування збору
1.	Юридичні особи (включаючи бюджетні установи); громадяни-підприємці, що використовують працю найманих працівників	1,5	Фактичні витрати на оплату праці
2.	Підприємства всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де їх кількість перевищує 50% загальної чисельності працюючих і фонд оплати праці інвалідів не менше 25% витрат на оплату праці	0,7 1,5	Фактичні витрати на оплату праці інвалідів. Фактичні витрати на оплату праці інших працівників.
3.	Фізичні особи, що працюють на умовах трудового договору	0,5 1	Оподатковуваний податком з доходів фізичних осіб дохід, що не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оподатковуваний податком з доходів фізичних осіб дохід, що перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб.
4.	Добровільно застраховані особи (громадяни-підприємці за себе, приватні нотаріуси, адвокати, інші самозайняті особи)	2,0	Оподатковуваний податком з доходів фізичних осіб дохід

Терміни сплати обов'язкових внесків на соціальне страхування з тимчасової непрацездатності встановлюється одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати в установі банку.

4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття забезпечує страхування на випадок втрати місця роботи. Формою страхового відшкодування виступають допомоги на безробіття, на

перекваліфікацію, на працевлаштування. Порядок формування та використання фонду окреслено на рис. 10.5.

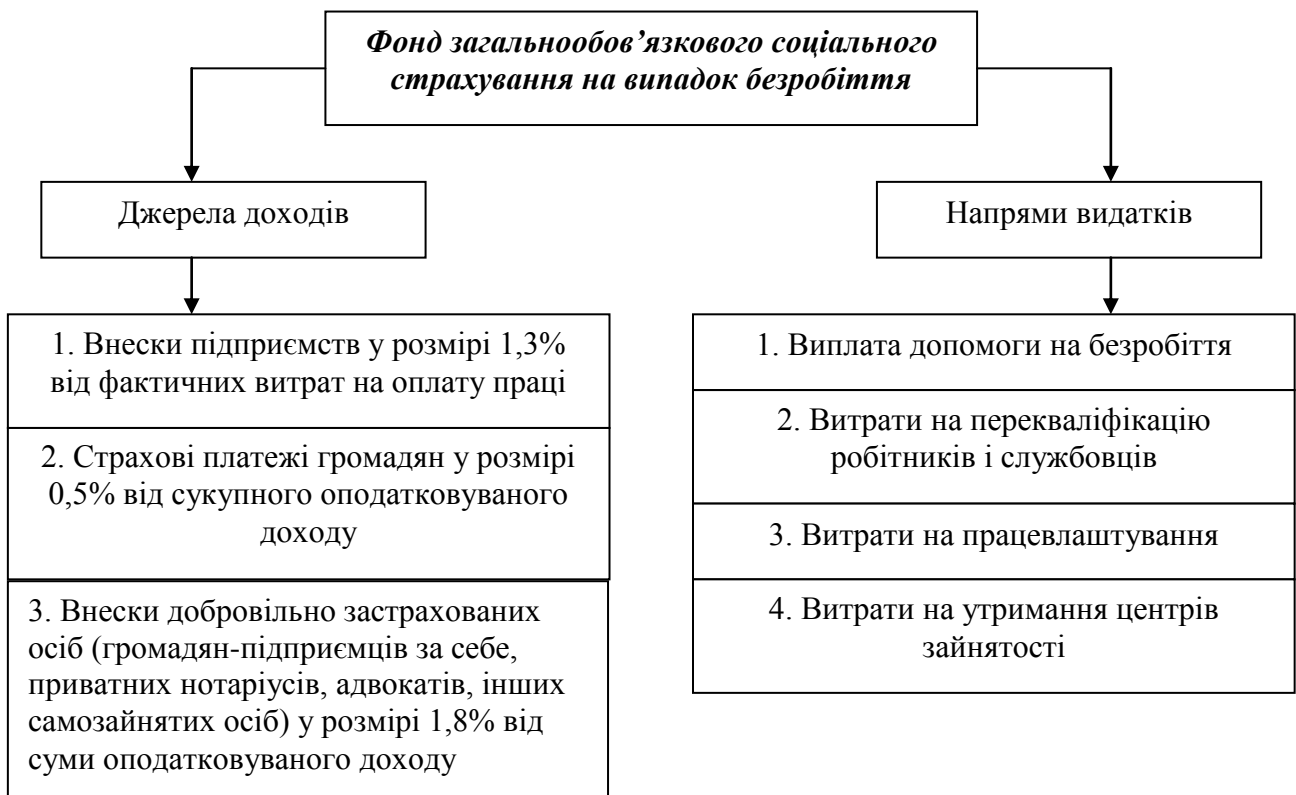

Рис. 10.5. Механізм формування та використання Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття.

5. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є різновидом соціального страхування громадян. Формами відшкодування є допомоги у зв'язку з інвалідністю, тимчасовою непрацездатністю, іншими видами захворювань внаслідок професійних ризиків та виробничих травм.

Джерелами формування Фонду виступають обов'язкові та добровільні надходження:

- 1) обов'язкові платежі юридичних осіб та громадян-підприємців, що використовують найману працю в розмірі страхового тарифу від

фактичних витрат на оплату праці. Страховий тариф диференціюється залежно від класу професійного ризику галузі господарювання в межах 0,66 – 13,6%, а для бюджетних установ складає 0,2%;

- 2) штрафні санкції за порушення законодавства з охорони безпеки праці;
- 3) добровільні внески самозайнятих осіб, включаючи громадян-підприємців, приватних нотаріусів, адвокатів за себе, у розмірі мінімальної заробітної плати;
- 4) надходження від розміщення тимчасово вільних коштів фонду;
- 5) бюджетні асигнування в порядку перерозподілу;
- 6) добровільні внески і пожертвування.

Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань використовуються за наступними напрямками:

- 1) виплата пенсій по інвалідності, при втраті годувальника;
- 2) компенсація втраченого заробітку;
- 3) виплата допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
- 4) виплата одноразової допомоги в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;
- 5) інші види медичної та соціальної допомог потерпілим або членам їх сімей;
- 6) витрати на утримання органів управління Фондом.

План практичного заняття

Заняття 13 (п). Система соціального страхування в Україні

1. Соціально-економічна суть, призначення та класифікація цільових державних фондів.
2. Джерела формування та напрями використання Фонду соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності.

3. Призначення, механізм формування та використання Фонду соціального страхування на випадок безробіття.

Заняття 14 (п). Система пенсійного страхування в Україні

1. Пенсійне страхування в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.
2. Джерела формування Пенсійного фонду.
3. Пільги і терміни сплати пенсійних внесків.
4. Види пенсій та порядок їх нарахування.

Питання для самостійного опрацювання

1. Об'єктивні передумови функціонування цільових державних фондів.
2. Види та порядок формування цільових державних фондів економічного призначення.
3. Порядок формування та використання солідарної частини Пенсійного фонду.
4. Порядок формування та використання накопичувальної частини Пенсійного фонду.
5. Система недержавного пенсійного страхування.

Тестові завдання

1. За цільовим призначенням державні цільові фонди поділяються на:

- 1) державні і регіональні;
- 2) централізовані і децентралізовані,
- 3) економічні і соціальні;
- 4) соціальні і страхові.

2. Які із наведених груп позабюджетних фондів мають соціальне спрямування?

- 1) фонд охорони праці, Державний інноваційний фонд;
- 2) пенсійний фонд України, фонд соціального страхування, фонд сприяння зайнятості населення;

- 3) фонд ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту населення, державні дорожні фонди;
- 4) фонди охорони навколишнього середовища, Державний фонд сприяння конверсій.

3. Об'єктом нарахування до соціальних фондів держави є:

- 1) прибуток;
- 2) виторг;
- 3) фактичні витрати на оплату праці;
- 4) собівартість.

4. За рівнем управління цільові державні фонди поділяються на:

- 1) постійні і тимчасові;
- 2) державні та місцеві;
- 3) державні, регіональні, змішані;
- 4) бюджетні, позабюджетні.

5. За джерелами фінансування цільові державні фонди поділяються на:

- 1) бюджетні, позабюджетні;
- 2) державні, регіональні;
- 3) інвестиційні, позичкові;
- 4) постійні, тимчасові.

6. За періодом функціонування цільові державні фонди поділяються на:

- 1) довічні, строкові;
- 2) постійні, довічні;
- 3) солідарні, тимчасові;
- 4) постійні, тимчасові.

7. Джерелом формування солідарної частини Пенсійного фонду виступає:

- 1) утримання із заробітної плати працівників, що працюють на умовах трудового договору;
- 2) нарахування на фонд оплати праці;
- 3) платежі за безготівкову купівлю валюти, придбання легкових автомобілів, нерухомого майна, ювелірних виробів;
- 4) надходження від платежів за регресними вимогами.

8. Джерелом формування накопичувальної частини виступає:

- 1) плата за користування послугами стільникового рухомого зв'язку;
- 2) нарахування на фонд оплати праці;
- 3) утримання із заробітної плати працівників, що працюють на умовах трудового договору;
- 4) нарахування на фонд оплати праці інвалідів.

9. Юридичні та фізичні особи, що здійснюють безготівкову купівлю валюти сплачують пенсійні внески до:

- 1) солідарної частини Пенсійного фонду;
- 2) накопичувальної частини Пенсійного фонду;
- 3) спеціального фонду державного бюджету;
- 4) всі відповіді невірні.

10. Громадяни, що купують легкові автомобілі сплачують пенсійні внески до:

- 1) спеціального фонду державного бюджету;
- 2) загального фонду державного бюджету;
- 3) накопичувальної частини Пенсійного фонду;
- 4) солідарної частини Пенсійного фонду;

11. Пенсійні збори не нараховуються на:

- 1) суми, що включаються до фонду оплати праці;

- 2) суми, що включаються до оподаткованого податком на доходи з фізичних осіб сукупного оподаткованого доходу;
- 3) суми, що не включаються до оподаткованого податком на доходи з фізичних осіб сукупного оподаткованого доходу;
- 4) суми, на які зменшується податок на доходи з фізичних осіб.

12. Громадяни, що купують легкові автомобілі сплачують пенсійні збори:

- 1) за ставкою 3 % від товарообороту;
- 2) за ставкою 3 % від вартості легкового автомобіля;
- 3) за ставкою 3 % від вартості вантажного автомобіля;
- 4) за ставкою 3 % від собівартості автомобіля.

13. Юридичні та фізичні особи, що користуються послугами стільникового рухомого зв'язку сплачують пенсійні збори:

- 1) за ставкою 7,5 % від вартості послуг рухомого стільникового зв'язку;
- 2) за ставкою 7,5 % від вартості послуг мобільного телефону;
- 3) за ставкою 7,5 % від вартості послуг фактично здійснених розмов;
- 4) за ставкою 7,5 % від вартості послуг фактично здійснених вихідних дзвінків.

14. Суб'єкти підприємництва, що купують нерухоме майно сплачують пенсійні збори:

- 1) за ставкою 1 % від вартості рухомого і нерухомого майна;
- 2) за ставкою 1 % від вартості нерухомого майна;
- 3) за ставкою 1 % від вартості земельної ділянки;
- 4) всі відповіді правильні.

15. Підприємства, де працює більше 50 % інвалідів сплачують до солідарної частини Пенсійного фонду нарахування:

- 1) за ставками 4 % від фактичних витрат на оплату праці інвалідів та 32 % від фактичних витрат на оплату праці інших працівників;
- 2) за ставками 4 % від заробітної плати до 150 грн. та 2 % від заробітної плати більше 150 грн.;
- 3) за ставкою 4 % від фактичних витрат на оплату праці;
- 4) за ставкою 4 % від сукупного оподаткованого доходу.

16. Юридичні та фізичні особи, що здійснюють купівлю-продаж ювелірних виробів сплачують пенсійні збори:

- 1) за ставкою 6 % від вартості реалізованих ювелірних виробів;
- 2) за ставкою 5 % від вартості реалізованих ювелірних виробів;
- 3) за ставкою 5 % від вартості реалізованих товарів і послуг;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

17. Нарахування на фонд оплати праці сплачуються до Пенсійного фонду у термін:

- 1) одночасно з поданням звітності до Пенсійного фонду;
- 2) одночасно з отримання коштів на виплату заробітної плати в установі банку;
- 3) одночасно за другу половину звітного місяця;
- 4) протягом десяти днів з дня виплати заробітної плати.

18. Джерелами формування фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності виступають:

- 1) фонд оплати праці в розмірі 0,7 %;
- 2) утримання із заробітної плати найманих працівників у розмірі 0,5 % від суми доходу в межах прожиткового мінімуму і 1 % від суми доходу, що перевищує прожитковий мінімум;
- 3) нарахування на заробітну плату в розмірі 1,5 %;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

19. *Платежі до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності сплачуються в термін:*

- 1) одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати за другу половину місяця;
- 2) одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати;
- 3) одночасно з поданням звітності до Фонду соціального страхування;
- 4) всі відповіді не правильні.

20. *За рахунок коштів Фонду соціального страхування здійснюється виплата:*

- 1) допомог з тимчасової непрацездатності, пенсій за інвалідністю;
- 2) пенсій, стипендій, інших соціальних допомог;
- 3) допомог з тимчасової втрати працездатності, на дітей, на поховання;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

21. *Джерелами формування Фонду соціального страхування на випадок безробіття виступають:*

- 1) нарахування на фонд оплати праці в розмірі 1,3 %;
- 2) утримання із заробітної плати працівників – 0,5 %;
- 3) надходження від розміщення тимчасово вільних коштів Фонду;
- 4) правильні відповіді 1, 2, 3.

22. *Напрями використання коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття:*

- 1) виплата допомоги на безробіття;
- 2) виплата трудових пенсій;
- 3) утримання профспілкових організацій;
- 4) правильні відповіді 1 і 3.

23. *Платежі до Фонду соціального страхування на випадок безробіття сплачуються в термін:*

- 1) одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати за другу половину місяця;
- 2) одночасно з отриманням коштів на виплату заробітної плати;
- 3) у десятиденний термін з дня виплати заробітної плати;
- 4) всі відповіді неправильні.

24. Розмір внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань залежить від:

- 1) розміру прибутку;
- 2) величини мінімальної заробітної плати;
- 3) рівня страхового ризику;
- 4) правильні відповіді 2 і 3.

25. Добровільні внески до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань обчислюються від:

- 1) величини прожиткового мінімуму;
- 2) розміру мінімальної заробітної плати;
- 3) фонду оплати праці;
- 4) неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

ТЕМА 11. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

1. Суть, поняття та форми державного кредиту
2. Суть і класифікація державних позик
3. Державний борг і способи коригування позикової політики

Базові поняття: державний кредит, державні позики, державний борг, позикова політика.

1. Суть, поняття та форми державного кредиту

Державний кредит – сукупність відносин, в яких держава виступає в ролі позичальника коштів, кредитора та гаранта. З допомогою державного кредиту залучаються вільні фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, які використовуються для задоволення державних потреб. За своєю економічною суттю державний кредит – форма вторинного перерозподілу ВВП.

Причини існування державного кредиту:

- 1) потреби у виконанні державою своїх функцій;
- 2) постійно зростаючі потреби держави;
- 3) бюджетний дефіцит.

Як фінансова категорія державний кредит виконує такі функції:

- 1) формування централізованих грошових фондів держави – виступаючи в ролі позичальника держава забезпечує додаткові кошти для фінансування власних витрат;
- 2) використання залучених коштів на фінансування бюджетного дефіциту та інших загальнодержавних програм;
- 3) контрольна – контроль з боку держави за формами залучення державних позик та за погашенням державного боргу.

Крім того, державний кредит виступає регулятором пропорцій суспільного відтворення в країні. Свідомо використовуючи державний

кредит як інструмент регулювання економіки, держава може впроваджувати ту чи іншу фінансову політику (наприклад, мобілізуючи кошти фізичних осіб держава зменшує їх платоспроможний попит).

Державний кредит має певні спільні риси з банківським кредитом:

- 1) поверненість;
- 2) строковість;
- 3) платність.

Відмінність банківського та державного кредиту – перший призначений для задоволення виробничих потреб суб'єктів господарювання; другий – для задоволення потреб державних органів влади та управління.

Форми державного кредиту:

- 1) державні позики;
- 2) використання частини вкладів населення в ощадних установах. Ощадна справа належить до державного кредиту, якщо залучені кошти спрямовуються до бюджету. Однак, комерційні банки, як правило, діють на комерційних засадах і мобілізовані кошти формують їхні кредитні ресурси. Частина цих коштів може спрямовуватися на придбання державних цінних паперів і таким чином належати до державного кредиту;
- 3) грошово-речові лотереї;
- 4) використання коштів державного позикового фонду. Це означає заміщення грошових ресурсів кредитними. Наслідок – загострення фінансової кризи та посилення інфляції.

2. Суть і класифікація державних позик

Державні позики виступають основною формою державного кредиту.

Передумовами їх випуску є:

- 1) наявність кредиторів, що мають тимчасово вільні кошти;
- 2) довіра кредиторів до держави;
- 3) зацікавленість кредиторів у наданні позик державі;
- 4) можливість держави своєчасно і повністю повернути борг і виплатити дохід.

Державні позики класифікують за такими ознаками:

1. За правовим оформленням:

1.1) *на підставі угод*. Угодами оформляються кредити від інших держав, міжнародних організацій і фінансових інститутів;

1.2) *цінними паперами*. З їх допомогою мобілізуються кошти на фінансовому ринку. Види цінних паперів, якими оформляються позики:

1.2.1) *облігації*. Можуть бути знеусобленими – на покриття дефіциту бюджету; цільовими – під конкретні програми. Облігація має такі види оцінки:

- *номінальна* – зазначена сума боргу;
- *курсова* – ціна, за якою вона продається залежно від доходності, надійності, ліквідності.

1.2.2) *казначейські зобов'язання*. Казначейськими зобов'язаннями оформляються, як правило, короткострокові позики.

Відмінності між облігаціями та казначейськими зобов'язаннями:

- облігації випускаються з метою поповнення бюджету, цільових державних фондів, на спеціальні цілі; казначейські зобов'язання – лише на поповнення бюджету;
- за облігаціями фінансовий дохід виплачується у фіксованих відсотках, у вигляді вигравів; за казначейськими зобов'язаннями – у фіксованих відсотках;
- облігації обертаються вільно або обмежено серед населення і юридичних осіб; казначейські зобов'язання – реалізуються лише серед населення.

2. За місцем розміщення:

2.1) *внутрішні* – на внутрішньому фінансовому ринку, тобто надаються юридичним особам, фізичними особами, нерезидентами;

2.2) *зовнішні* – надходять ззовні від урядів, юридичних осіб, фізичних осіб інших країн, міжнародних організацій і фінансових інститутів.

3. За правом емісії:

- 3.1) *державні*. Випускаються центральними органами управління і надходження від них спрямовуються до державного бюджету;
  - 3.2) *місцеві*. Випускаються місцевими органами управління і надходження від них спрямовуються до місцевих бюджетів.
4. За характером використання цінних паперів:
- 4.1) *ринкові*. Вільно купуються, продаються і перепродуються на ринку цінних паперів;
  - 4.2) *не ринкові*. Власники не можуть продати такі цінні папери, крім того вони не допускаються на ринок цінних паперів.
5. За забезпеченістю:
- 5.1) *заставні*. Забезпечуються державним майном чи конкретними доходами;
  - 5.2) *беззаставні*. Не мають конкретного матеріального забезпечення і їх надійність визначається авторитетом держави.
6. За терміном погашення:
- 6.1) *короткострокові* (до 1 року);
  - 6.2) *середньострокові* (1-5 рр.);
  - 6.3) *довгострокові* (більше 5рр.).
7. За виплатою доходу:
- 7.1) *процентні*. Дохід встановлюється у вигляді позичкового відсотка. Може встановлюватися як тверда фіксована ставка, так і плаваюча (змінюється під впливом попиту і пропозиції на кредитному ринку);
  - 7.2) *виграшні*. Виплата доходу здійснюється на підставі проведених тиражів виграшів. Дохід отримують ті кредитори, чії облігації виграли;
  - 7.3) *дисконтні*. Державні цінні папери купуються з певною знижкою, а погашаються за номінальною вартістю.
8. За характером погашення:
- 8.1) *одноразова виплата*;
  - 8.2) *виплата частинами*:
    - позика погашається рівними частинами протягом кількох років;

- позика погашається щоразу наростаючими сумами;
- щоразу сума зменшується.

9. За характером зобов'язань:

9.1) з правом дострокового погашення.

9.2) без права дострокового погашення.

Джерела погашення державних позик:

- 1) доходи від інвестування позичених коштів у високо ефективні проекти;
- 2) додаткові надходження від податків;
- 3) економія коштів від зменшення видатків;
- 4) емісія грошей;
- 5) рефінансований борг – залучені від нових позик кошти.

3. Державний борг і способи коригування позикової політики

Державний борг – сума заборгованості держави своїм кредиторам.

Розрізняють такі види боргу:

- 1) *поточний* – сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році, а також сума відсотків з усіх випущених позик;
- 2) *капітальний* – загальна сума заборгованості та відсотки, що мають бути сплачені за позики;
- 3) *внутрішній* – заборгованість кредиторам держави в даній країні;
- 4) *зовнішній* – заборгованість кредиторам за межами даної країни.

Бюджетним кодексом визначається граничний розмір державного боргу – не більше 60% фактичного річного обсягу ВВП.

Управління державним боргом складається з трьох стадій:

- 1) залучення державних запозичень;
- 2) використання коштів;
- 3) погашення та обслуговування боргу.

Основне завдання управління державним боргом полягає у забезпеченні платоспроможності держави, тобто можливості погашення боргів.

За умови неспроможності держави через певні причини забезпечити погашення позик і виплат за ними відсотків можуть прийматися рішення щодо коригування позикової політики, яка може здійснюватися такими способами:

- 1) *конверсія* – зміна доходності позик. Проводиться внаслідок зміни на фінансовому ринку;
- 2) *консолідація* – передача зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову позику з метою продовження терміну позики. Проводиться у формі обміну облігацій попередньої позики на нові;
- 3) *уніфікація* – об'єднання кількох позик в одну;
- 4) *обмін за регресивним співвідношенням облігацій попередніх позик на нові*. По суті це часткова відмова держави від своїх боргів;
- 5) *відтермінування* – перенесення термінів виплати заборгованості;
- 6) *анулювання* – повна відмова держави від своєї заборгованості.

План практичного заняття

Заняття 15 (с). Державний кредит і державний борг

1. Суть та соціально-економічні передумови виникнення державного кредиту.
2. Форми державного кредиту.
3. Види державного боргу і методи його фінансування.
4. Управління державним боргом країни.

Питання для самостійного опрацювання

1. Взаємозв'язок та відмінність між державним та банківським кредитом.
2. Класифікація державних позик.
3. Правове оформлення державних позик.
4. Способи коригування державної позикової політики.

Тестові завдання

1. Державний кредит – це:

- 1) позика, яка надається від імені держави фізичним особам;
- 2) сукупність відносин, у яких держава виступає у ролі позичальника коштів, кредитора та гаранта;
- 3) грошові відносини між державою та фізичними і юридичними особами з приводу сплати податків;
- 4) заборгованість державних підприємств перед постачальниками.

2. Які основні причини існування державного кредиту:

- 1) потреба держави у нарощуванні прибутків;
- 2) виплата додаткових пенсій;
- 3) бюджетний дефіцит;
- 4) бюджетний дефіцит, постійно зростаючі потреби держави.

3. Розрізняють такі форми державного кредиту:

- 1) акцій і облігацій;
- 2) товарна і грошова;
- 3) готівкова і безготівкова;
- 4) строкова і безстрокова.

4. Державний кредит включає такі елементи:

- 1) державні позики, кошти населення в ощадних банках, грошово-речові лотереї;
- 2) валюту даної країни та вільноконвертовану валюту;
- 3) державні резерви;
- 4) резерви НБУ та комерційних банків.

5. У яких випадках ощадна справа відноситься до державного кредиту:

- 1) при виплаті пенсій населенню;

- 2) у випадку, якщо залучені кошти населення спрямовуються до бюджету і на придбання державних цінних паперів;
- 3) при реалізації лотерей;
- 4) при здійсненні будь-яких операцій ощадним банком.

6. Що розуміють під міжнародним кредитом:

- 1) валютні резерви НБУ;
- 2) відносини між державами з приводу передачі валютних цінностей чи товарних кредитних ресурсів на умовах їх поверненості та платності;
- 3) вільноконвертовані валюти при їх використанні при розрахункових операціях;
- 4) дотації, гранти та донорські внески міжнародних фінансових інституцій.

7. Відповідно до правового оформлення державні позики поділяють на:

- 1) позики на підставі угод і цінні папери;
- 2) готівкові і безготівкові;
- 3) товарні і грошові;
- 4) фонди і резерви.

8. За місцем розміщення державні позики класифікують як:

- 1) готівкові і безготівкові;
- 2) внутрішні і зовнішні;
- 3) державні і місцеві;
- 4) ринкові і неринкові;

9. За правом емісії державні позики – це ті, що:

- 1) випускаються місцевими органами влади;
- 2) емітуються центральними органами управління;
- 3) емітуються комерційними банками у формі ощадних сертифікатів;
- 4) емітуються державними підприємствами у формі облігацій.

10. За терміном погашення державні позики бувають:

- 1) строкові і безстрокові;
- 2) фіксовані і плаваючі;
- 3) коротко-, середньо- і довгострокові;
- 4) витратні і дисконтні.

11. За характером виплати доходу виділяють такі державні позики:

- 1) з одноразовою виплатою;
- 2) з виплатою частинами;
- 3) процентні, виграшні і дисконтні;
- 4) заставні і беззаставні.

12. Залежно від забезпеченості державні позики можуть бути:

- 1) рефінансовані і емісійні;
- 2) заставні і беззаставні;
- 3) виграшні і процентні;
- 4) внутрішні і зовнішні.

13. За характером зобов'язань державні позики поділяють на :

- 1) з правом або без права дострокового погашення;
- 2) довгострокові і короткострокові;
- 3) з фіксованим або плаваючим процентним доходом;
- 4) боргові і ринкові.

14. Основними джерелами погашення державних позик виступають:

- 1) доходи від інвестування, емісія грошей, економія коштів від зменшення видатків;
- 2) тільки емісія грошей;
- 3) нові позики, що надаються державним підприємствам;
- 4) зменшення надходжень податкових платежів.

15. Якими видами цінних паперів можуть оформлятися державні позики:

- 1) векселями і ощадними сертифікатами;
- 2) тільки акціями;
- 3) тільки облігаціями;
- 4) акціями, облігаціями, казначейськими зобов'язаннями.

16. Внутрішні державні позики – це:

- 1) розміщення цінних паперів серед вітчизняних юридичних і фізичних осіб;
- 2) надходження від урядів інших держав;
- 3) надходження від міжнародних фінансових організацій;
- 4) емісія цінних паперів комерційними банками.

17. Що розуміють під зовнішніми державними позиками:

- 1) розміщення грошово-речових лотерей серед населення;
- 2) надходження коштів від розміщення цінних паперів серед фізичних і юридичних осіб інших держав, а також від міжнародних фінансових організацій;
- 3) гранти міжнародних фінансових організацій;
- 4) прями фінансові інвестиції.

18. Що розуміють під державним боргом:

- 1) фінансові ресурси держави;
- 2) зобов'язання держави своїм кредиторам;
- 3) резервні бюджетні фонди;
- 4) розмір державного дефіциту.

19. Що означає обслуговування державного боргу:

- 1) розробка кредитного механізму для державних позик;

- 2) техніко-економічні обґрунтування доцільності випуску державних цінних паперів;
- 3) комплекс заходів держави щодо погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення та зміни умов погашення позик;
- 4) визначення умов додаткової емісії грошей.

20. Який державний орган регулює внутрішній борг України:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Міністерство фінансів України;
- 3) Національний банк України;
- 4) Державне казначейство.

21. Яку мету переслідує управління державним боргом:

- 1) забезпечення зростання надходжень до бюджету;
- 2) розробку державної кредитної політики;
- 3) забезпечення платоспроможності держави щодо погашення боргів;
- 4) розробку щодо недопущення дефіциту бюджету.

22. Розрізняють такі види державного боргу:

- 1) внутрішні і зовнішні;
- 2) емісійний і кредитний;
- 3) забезпечений і незабезпечений;
- 4) стандартний і нестандартний.

23. Що розуміють під внутрішнім державним боргом:

- 1) суму заборгованості кредиторам держави в даній країні;
- 2) заборгованість кредиторам за межами країни;
- 3) сума заборгованості, що підлягає погашенню у поточному році;
- 4) суму державних кредитів від міжнародних фінансових організацій.

24. Зовнішній державний борг – це:

- 1) загальна сума заборгованості всім кредиторам держави;
- 2) сума процентів, що мають бути сплачені за позики;
- 3) сума заборгованості кредиторам за межами країни;
- 4) заборгованість кредиторам держави в даній країні.

25. Що розуміють під конверсією державного боргу:

- 1) передача зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову;
- 2) зміна дохідності позик внаслідок змін на фінансовому ринку;
- 3) об'єднання кількох позик в одну;
- 4) перенесення строків виплати заборгованості.

26. Акумуляція державного боргу – це:

- 1) об'єднання кількох позик в одну;
- 2) повна відмова держави від своїх зобов'язань;
- 3) зміна дохідності позик;
- 4) перенесення строків виплати заборгованості.

27. Консолідація як спосіб управління державним боргом означає:

- 1) об'єднання кількох позик в одну;
- 2) продовження терміну погашення позик;
- 3) передача зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову з метою продовження терміну позики;
- 4) обмін облігацій за регресивним співвідношенням облігацій попередніх позик на нові.

28. У якому документі вказується розмір видатків на обслуговування державного боргу:

- 1) у Законі України “Про державний бюджет на поточний рік”;
- 2) у постановах Кабінету Міністрів України;
- 3) у фінансових планах підприємств;
- 4) у державній програмі економічного і соціального розвитку країни.

29. Як впливає розмір державного боргу на економіку країни?

- 1) позитивно сприяючи піднесенню економіки;
- 2) сприяє збільшенню прямих інвестицій в економіку;
- 3) спричинює збільшення видаткової частини державного бюджету, тим самим знижує фінансові можливості держави;
- 4) забезпечує зростання ВВП.

30. Джерелом покриття державного боргу є:

- 1) державний кредит;
- 2) доходи бюджету;
- 3) кошти міжнародних фінансових установ;
- 4) резервні фонди уряду.

ТЕМА 12. СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

1. Необхідність страхового захисту. Суть страхування.
2. Функції та принципи страхування.
3. Класифікація страхування.
4. Поняття страхового ринку та його структура.
5. Особливості фінансово-економічної діяльності страхових організацій.

Базові поняття: страхування, страховий захист, страхові фонди, принципи страхування, класифікація страхування, форми страхування, страховий ринок, страховик, страхувальник, страхова послуга, страхові агенти, страхові брокери, страховий договір.

1. Необхідність страхового захисту. Суть страхування

Страхування виникло у суспільстві у процесі його історичного розвитку. Необхідність його існування зумовлена прагненням людства захистити себе, своє майно, результати своєї праці від різного роду непередбачуваних обставин, які призводили до майнових збитків, загибелі людей або завдання шкоди їх здоров'ю.

Згадані обставини можуть бути зумовлені стихійними лихами, неврожаями, війнами, соціальними потрясіннями, а в сучасних умовах настання подій із негативними наслідками посилюють науково-технічний прогрес, дорожньо-транспортні пригоди, терористичні акти, розповсюдження різних хвороб тощо. Такі обставини призводять до того, що результати діяльності людей за тривалий період часу можуть бути зведені нанівець. Тому за умов ризикового характеру функціонування всього суспільства існує потреба попередження, усунення і відшкодування збитків внаслідок настання несприятливих подій чи ризиків, а відповідні відносини, які складаються з цього приводу становлять зміст категорії страховий захист.

Основними ознаками категорії страховий захист є:

- випадковий характер виникнення страхових подій;

- вираження втрат у натуральній або грошовій формі;
- об'єктивна необхідність компенсації втрат;
- необхідність подолання наслідків страхових подій і відшкодування збитків.

Матеріальним втіленням страхового захисту є страховий фонд, тобто певний резерв матеріальних або грошових коштів для покриття збитків, спричинених несприятливими подіями.

Виділяють три основні форми організації страхового фонду:

1) централізовані страхові резерви — утворюються за рахунок загальнодержавних ресурсів, як в натуральній (Державний матеріальний резерв при Кабінеті Міністрів України), так і в грошовій формі (Резервний фонд Кабінету Міністрів). Основне призначення – відшкодування збитків і усунення наслідків стихійних лих і аварій, що спричинили великі розрухи і призвели до значних людських жертв. Слід відмітити, що страхова відповідальність держави обмежена надзвичайними подіями, тому страховий захист поточної діяльності юридичних і фізичних осіб не може бути повністю перекладений на державу.

2) фонди самострахування — створюються у децентралізованому порядку самостійно кожним господарюючим суб'єктом з метою оперативного подолання тимчасових ускладнень в процесі господарювання. Існує як в натуральній (насінневий, фуражний фонди в сільському господарстві), так і в грошовій (резервний капітал, фонд уцінки товарно-матеріальних цінностей) формах.

Недолік — досить дорога і нераціональна форма захисту, яка передбачає вилучення з обігу значних фінансових ресурсів, що зменшує фінансові можливості підприємства щодо операційної діяльності.

3) фонд страховика, який є найбільш універсальною формою страхового захисту і створюється в децентралізованому порядку за рахунок великої кількості його учасників страхувальників. Даний фонд має тільки грошову форму вираження.

Витрачання коштів фонду відбувається на конкретні цілі - на відшкодування збитків та виплату страхових сум тим страхувальникам, які постраждали. У рамках фонду страховика досягається висока ефективність використання коштів на покриття збитків; у даному випадку збитки розподіляються серед усіх учасників страхування, відбувається значний перерозподіл коштів як в просторі, так і в часі, що в кінцевому підсумку приводить до високої маневреності, оборотності коштів. Страхові відносини між учасниками страхового фонду організуються через спеціалізовані страхові організації – страхові компанії або страхові товариства (узагальнена назва – страховики).

Страхування як економічна категорія — це система економічних, замкнутих, перерозподільчих відносин, що охоплює, по-перше, утворення за рахунок внесків фізичних і юридичних осіб спеціального фонду коштів, а по-друге, його використання для відшкодування майнових збитків внаслідок несприятливих обставин.

Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування”” (від 04.10.2001р.) визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Характеристика змісту страхування як системи перерозподільчих відносин ґрунтується на виділенні таких *його специфічних ознак*:

- платежі у фонди страхування пов’язані, як правило, з вартістю майна, а не з розмірами доходів, вартості товарів, як при бюджетних відносинах;
- страхування породжує грошові перерозподільчі відносини, специфікою яких є те, що вони виникають між учасниками, котрі пов’язані з солідарним розподілом величини збитку одного із них на всіх. Саме замкнутий розподіл збитку є відмінною ознакою категорії страхування, її

- особливістю щодо інших фінансових категорій;
- страхування передбачає розподіл збитку від настання страхових подій як за територіальною (просторовою), так і за часовою ознаками;
  - страхування передбачає поверненість страхових платежів, внесених до страхового фонду та цільове використання страхових резервів (фондів) виключно на покриття наперед визначених збитків, які можуть відбутися в тих чи інших випадках.

2. Функції та принципи страхування

Найбільш повно суть страхування як економічної категорії проявляється в його функціях (табл. 12.1). Вони виражають суспільне призначення даної категорії і є зовнішніми факторами, що дозволяють виявити особливості даної категорії та розкрити її зміст.

Таблиця 12.1

Характеристика функцій страхування

Функція	Визначення суті функції
Ризикова	Полягає у передаванні страховику за певну плату матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого страховими подіями. Завдяки цій функції реалізуються об'єктивний характер економічної необхідності страхового захисту. Страхування, по суті є своєрідним механізмом передачі ризику від страхувальників до страховиків за відповідну плату.
Превентивна або попередження	Полягає у здійсненні заходів для запобігання або мінімізації збитків в результаті настання несприятливих подій (обладнання протипожежним устаткуванням, придбання медикаментів, правовий вплив на страхувальника, який закріплений в умовах договору страхування).
Ощадна	Полягає у накопиченні коштів страхувальника його внесками і у випадку відсутності страхових подій передбачає повернення заощаджених коштів страхувальнику. Перш за все це стосується особистого страхування і в першу чергу страхування життя.
Функція створення і використання страхових резервів (фінансова функція)	Полягає у накопиченні страховиком певного капіталу, достатнього для забезпечення покриття збитків, що виникли у страхувальника внаслідок несприятливих подій. Формування страхових резервів — це основа діяльності страховика, який концентрує кошти страхувальників, а потім використовує їх для покриття збитків, розподіляючи таким чином між усіма страхувальниками наслідки події, яка сталася з одним із них.
Інвестиційна	Внаслідок неспівпадання у часі між надходженням страхових платежів та виплатою страхового відшкодування у страховика формуються інвестиційні ресурси, які він продає на грошовому ринку, що, відповідно, покращує стан грошового обігу, збільшує інвестиційні можливості країни тощо.
Контрольна	Витікає із вказаних попередніх і проявляється одночасно з ними в конкретних страхових відносинах. Відповідно до неї здійснюється страховий контроль за правильним проведенням страхових операцій.

Страховання ґрунтується на таких *специфічних принципах* (див. табл. 12.2).

Таблиця 12.2

Сутність принципів страхування

Принцип	Визначення принципу
Демократизм	Вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком – виду страхування
Страховий ризик	Ймовірна подія, на випадок якої здійснюється страхування
Страховий інтерес	Пов'язаний із зацікавленістю юридичних і фізичних осіб у збереженні об'єктів, у які вкладені гроші, життя та здоров'я при настанні несприятливих подій
Відшкодування в межах реально завданих збитків	Страхові виплати не повинні приносити страхувальнику прибутку
Франшиза	Визначена договором страхування частина збитків, яка в разі страхового випадку не підлягає відшкодуванню
Суброгація	Передавання страхувальником страховику права на стягнення заподіяної шкоди з третіх (винних) осіб у межах виплаченої суми
Контрибуція	Право страховика на звернення до інших страховиків, які за проданими полісами несуть відповідальність перед одним і тим самим страхувальником з пропозицією розділити витрати з відшкодування збитків
Співстрахування	Страховання об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками.
Перестрахування	Страховання страховиком ризиків з використанням своїх зобов'язань перед страхувальником у іншого страховика
Диверсифікація	Поширення активності страховиків за рамки основного бізнесу
Максимальна сумлінність	Висока довіра між сторонами

3. Класифікація страхування

Багатогранність та різноманітність об'єктів страхування, наявність різних категорій страхувальників, а також широкий спектр страхових відносин передбачають необхідність класифікації страхування.

Класифікація страхування – це система поділу страхування на сфери діяльності, галузі, підгалузі, види і форми.

У страховій справі виділяють *три сфери діяльності*:

- 1) страхування;
- 2) співстрахування;
- 3) перестрахування.

Співстрахування означає, що об'єкт страхування може бути застрахований за одним договором кількома страховиками. У договорі вказується права і обов'язки кожного страховика. Один із страховиків може представляти інтереси інших представників, все одно залишаючись відповідним у розмірі своєї частки.

Перестрахування означає страхування одним страховиком (цедентом або перестраховальником) ризику виконання всіх або частини своїх зобов'язань перед страхувальником у іншого страховика (цесіонара або перестраховика). При цьому страховик (цедент) залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі взятих на себе зобов'язань, а перестраховик укладає договір перестрахування тільки із страховиком (цедентом).

Залежно від *спеціалізації страховика* виділяють:

- страхування життя;
- загальні (ризикові) види страхування.

Класифікація за *формами проведення* передбачає поділ страхування на обов'язкове і добровільне.

Обов'язкове страхування встановлює суспільство в особі держави. Воно означає обов'язковість внесення відповідним колом страхувальників фінансових страхових платежів і поширюється на випадки, коли відшкодування збитку зачіпає інтереси не тільки конкретної особи, але і суспільні інтереси. В Україні обов'язкові види страхування визначені в статті 7 Закону України "Про страхування", якою передбачено 34 види обов'язкового страхування (медичне страхування, страхування спортсменів вищої категорії; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, авіаційне страхування цивільної авіації тощо).

Добровільне страхування проводиться на основі договору між страховиком і страхувальником. Рекомендований перелік добровільних видів страхування визначений в статті 6 Закону України “Про страхування”, якою передбачено 22 види добровільного страхування.

Обов’язкове і добровільне страхування ґрунтується на таких принципах (табл. 12.3).

Таблиця 12.3

Принципи обов’язкового і добровільного страхування

Обов’язкове	Добровільне
1. Встановлюється законом або витікає із міжнародних угод або норм.	1. Встановлюється на договірній основі за згодою страховика і страхувальника.
2. Суцільне охоплення об’єктів страхування зазначених у законі.	2. Вибіркове охоплення об’єктів.
3. Безстроковість дій страховика.	3. Термін страхування обмежується в часі відповідно до договору.
4. Автоматичність дії страхування	4. Тільки на основі заяви страхувальника (усної або письмової)
5. Діє незалежно від сплати страхових платежів	5. Діє тільки при внесенні страхових платежів
6. Нормоване страхове забезпечення	6. Ненормоване страхове забезпечення, а за згодою сторін.

Класифікація за об’єктами передбачає виділення *галузей, підгалузей і видів страхування* і є найбільш повною. Всі ланки такої класифікації розташовані так, що кожна наступна ланка є частиною попередньої. Вища ланка – галузь; середня – підгалузь; нижча – вид страхування. При цьому всі ланки охоплюють обов’язкову і добровільну форму проведення страхування. В основі розподілу страхування на галузі лежать принципові розходження об’єкта страхування. Відповідно до цього критерію всю сукупність страхових відносин поділяють на 4 галузі (див. табл. 12.4):

- 1) Майнове страхування — галузь страхування, об’єктом якої є майно юридичних і фізичних осіб.
- 2) Особисте — галузь страхування, в якій об’єктом страхових відносин є життя, здоров’я, працездатність людини. Його особливість — об’єкти особистого страхування вартості (грошової оцінки) не мають, тому тут

страховик не відшкодовує матеріального збитку, а надає громадянам чи їх сім'ям грошову допомогу.

- 3) Страхування відповідальності — галузь страхування, в якій об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, котрі можуть зазнати збитків внаслідок певної дії чи бездіяльності страхувальника.
- 4) Страхування підприємницьких ризиків полягає у відшкодуванні втрат, що виникли внаслідок непередбачених умов у здійсненні підприємницької діяльності.

Таблиця 12.4

Класифікація страхування за об'єктами

Галузь	Підгалузі	Види	
1. Майнове страхування	1.1. страхування майна юридичних осіб	страхування нерухомого майна та обладнання; страхування наземного транспорту; страхування багажу і вантажу; страхування авіатранспорту; страхування урожаю	
	1.2. страхування майна фізичних осіб	страхування будівель; страхування транспорту; страхування тварин; страхування на випадок ремонту	
2. Особисте страхування	2.1. страхування життя	страхування на дожиття; страхування дітей; страхування пенсій;	
	2.2. страхування від нещасних випадків	страхування індивідуальне; страхування колективне (туристів; спортсменів; студентських груп)	
	2.3. медичне страхування	страхування на випадок хвороби; страхування здоров'я; страхування вагітних жінок;	
3. Страхування відповідальності	3.1. страхування цивільної відповідальності	страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів; екологічне страхування; страхування професійної відповідальності;	
	3.2. страхування заборгованості	страхування кредитних ризиків; страхування біржових операцій; страхування експортно-імпортних операцій;	
4. Страхування підприємницьких ризиків	4.1. страхування комерційних ризиків	страхування переривів у виробництві; страхування невиконання договірних зобов'язань; страхування недопоставок продукції; страхування на випадок простоїв; страхування на випадок введення нової техніки;	
		4.2. страхування фінансових ризиків	страхування недоотриманого прибутку; страхування валютних ризиків; страхування інвестицій; страхування депозитних вкладень; страхування обумовленого рівня рентабельності.

4. Поняття страхового ринку та його структура

Перехід до ринкової економіки об'єктивно зумовлює зростання потреби у страховому захисті усіх суб'єктів ринку, а таку потребу, у свою чергу, може забезпечити ефективне функціонування страхового ринку.

Страховий ринок – це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга – страховий захист і на якому формуються попит і пропозиція на цю послугу. Об'єктивними умовами його існування є суспільна потреба у страхових послугах та наявність страховика, здатного її задовольнити. Об'єктами страхового ринку є страхові продукти — спеціальні послуги, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування, ціна на які відображається у страховому тарифі. Купівля-продаж оформляється страховим договором (страхове свідоцтво або поліс).

Головною функцією страхового ринку є акумуляція і розподіл страхового фонду для забезпечення страхового захисту суспільства.

Елементну структуру страхового ринку визначає характеристика його суб'єктів, до яких відносять:

- страховиків — фінансові установи, які одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності;
- страхувальників — особи, які уклали із страховиками договори страхування;
- страхових посередників — страхові брокери або агенти, через яких укладається договір страхування і вирішуються окремі питання щодо врегулювання претензій;
- об'єднання страховиків;
- перестраховиків;
- органи державного нагляду за страховою діяльністю;
- професійні оцінювачі ризиків (андеррайтери, сюрвейєри);
- професійні оцінювачі збитків (аджастери, диспашери, аварійні комісари).

Головне місце серед них займають страховики та страхувальники.

Відповідно до чинного законодавства страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України “Про господарські товариства” з урахуванням особливостей страхового законодавства, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Учасників страховика повинно бути не менше трьох. В окремих випадках страховиками визнаються державні організації, які створені і діють відповідно до чинного страхового законодавства, а також товариства взаємного страхування.

З метою координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю. В Україні вже створені і провадять свою діяльність такі об'єднання як Ліга страхових організацій України, Моторне (транспортне) страхове бюро, Авіаційне страхове бюро, Морське страхове бюро, Національний ядерний страховий пул та інші.

Важливим суб'єктом страхового ринку є страхувальники. Ними визнають юридичних осіб та дієздатних громадян, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Страхувальники мають певні права та обов'язки під час дії договору страхування.

Страховими посередниками можуть бути:

1) страхові агенти діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності (укладання договорів страхування, одержання страхових платежів);

2) страхові брокери здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник.

Водночас, незважаючи на те, що основною загальною функцією страхових агентів і страхових брокерів є сприяння продажу страхових

послуг, їм притаманні свої, специфічні функції (табл. 12.5).

Таблиця 12.5

Функції посередників

Страховий агент	Страховий брокер
Від імені та за дорученням страховика укладає договори страхування та продає страхові поліси	Визначає об'єкт страхування та страхові ризики, які необхідно застрахувати клієнту.
Оформляє страхову документацію	Проводить порівняльний аналіз послуг і фінансовий стан страховиків
Має право проводити страхові виплати	Підбирає клієнту кращого, зі своєї точки зору, страховика
Виконує представницькі функції	Оформляє договір страхування
Забезпечує своєчасне перерахування страхових внесків страховику	Здійснює контроль за своєчасним надходженням внесків

Страхувальники через мережу посередників можуть довідатися про ту чи іншу страхову компанію та скористатися її послугами. Посередники, як правило, оперативно реагують на зміни ринкової кон'юнктури страхових послуг, що дозволяє страховику пропонувати такі види страхування, які користуються найбільшим успіхом на ринку. З метою створення відповідних умов та розвитку брокерської та агентської діяльності в Україні створено Асоціацію професійних страхових посередників.

Страховий ринок є об'єктом державного регулювання і контролю, яке спрямоване на забезпечення формування і розвитку ефективно функціонуючого ринку страхових послуг, створення в Україні необхідних умов для діяльності страховиків різноманітних організаційно-правових форм, недопущення на страховий ринок спекулятивних та фіктивних компаній, що можуть заподіяти шкоду як страховій справі, так і майновим інтересам страхувальників.

Головна проблема державного регулювання страхової діяльності, яку здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України – забезпечити наявність у страховика достатнього обсягу коштів, за рахунок яких він був би здатний виконати свої зобов'язання перед страхувальниками за будь-яких обставин, тобто забезпечити платоспроможність кожного конкретного страховика.

5. Особливості фінансово-економічної діяльності страхових організацій

Мінімальний розмір страхування фонду страховика, який займається страхуванням, крім страхування життя, встановлюється у сумі еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя — 1,5 млн. євро. Статутний фонд має бути сплачений виключно у грошовій формі.

Доходи страховика формуються:

1) від страхової (основної) діяльності — страхові премії за договорами страхування і перестраховання, комісійні винагороди за перестраховання, повернуті суми з централізованих страхових фондів;

2) від інвестування — відсотки, сплачені страховикам за довгостроковим кредитуванням житлового будівництва, % за облігаціями, дивіденди за акціями, % за депозитами;

3) інші доходи — доходи від здавання майна в оренду, курсові різниці, доходи від надання консультаційних послуг, отримані штрафи, пені.

Витрати страховика пов'язані із двоїтим характером його діяльності, яка передбачає проведення власне страхування і витрати на виконання страховиком ролі активного інвестора.

Найбільш загальним показником результативності діяльності страховика є його валовий прибуток, який визначається як різниця між сумою прибутку від страхової діяльності, прибутку від страхування життя, прибутку від фінансових операцій та сумою виплати страхового відшкодування і страхових сум, відрахувань у централізовані страхові резервні фонди.

Прибуток страховика є об'єктом оподаткування, яке здійснюється за такими ставками:

1) валові доходи від страхової діяльності (крім доходу від страхування життя) — 3 %;

2) валові доходи від страхової діяльності зі страхування життя, у разі, коли договір страхування достроково розірваний — 3 %;

3) прибуток отриманий з інших джерел — 25 %.

План практичного заняття

Заняття 16 (с). Страхування і страховий ринок

1. Необхідність, суть та форми страхового захисту.
2. Специфічні ознаки страхування як економічної категорії.
3. Функції страхування та їх економічний зміст.
4. Класифікація страхування: галузі, підгалузі, види та форми страхування.
5. Поняття страхового ринку та його структура.

Питання для самостійного опрацювання

1. Історія виникнення та розвитку страхування.
2. Принципи страхування та їх характеристика.
3. Порівняльна характеристика форм організації страхового фонду суспільства.
4. Специфічні поняття і терміни, які використовуються в страхуванні.
5. Міжнародні страхові терміни.
6. Реалізація страхових продуктів і укладання договорів страхування.
7. Роль посередників на страховому ринку України.
8. Права і обов'язки сторін за договором страхування.

Тестові завдання

1. *Які причини виникнення та існування страхування?*
  - 1) захист майнових інтересів суб'єктів виробничих відносин і людського суспільства від несприятливих подій (ризиків);
  - 2) створення сезонних запасів у харчовій промисловості;
  - 3) збільшення обсягів виробництва;
  - 4) здійснення запобіжних заходів, спрямованих на зменшення страхового ризику.

2. *Що з наведеного далі складає зміст категорії страхового захисту?*
  - 1) спосіб локалізації небезпечних об'єктів;

- 2) економічні відносини щодо попередження усунення локалізації та відшкодування збитків внаслідок несприятливих подій;
- 3) механізм забезпечення підприємств фінансовими ресурсами;
- 4) збільшення товарних запасів у зв'язку з впливом чинника сезонності.

3. *У яких формах існує сукупний фонд страхового захисту?*

- 1) резервів страхових організацій, централізованих резервів держави, фондів самострахування підприємств;
- 2) резервних фондів підприємств, фуражного фонду підприємств, статутного фонду;
- 3) кредитів банку, власних коштів, залучених ресурсів;
- 4) статутного фонду, резервного фонду, прибутку.

4. *Найбільш універсальною формою страхового захисту є:*

- 1) фонд страховика;
- 2) фонди самострахування;
- 3) централізовані страхові резерви;
- 4) всі відповіді правильні.

5. *Що з наведеного далі розкриває суть ризикової функції страхування?*

- 1) створення системи страхових резервів;
- 2) передача за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено договором страхування або чинним законодавством;
- 3) зменшення наслідків страхових подій;
- 4) перерозподіл коштів між страхувальниками.

6. *Страхування будується на таких принципах:*

- 1) страховий інтерес, суброгація, франшиза, сумлінність сторін;
- 2) часткове покриття збитку;

- 3) непропорційна відповідальність;
- 4) обов'язковість настання страхової події.

7. *Оберіть варіант відповіді, у якому найповніше розкривається зміст категорії страхового захисту:*

- 1) нагромадження та розподіл фінансових ресурсів для здійснення заходів щодо зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування збитків;
- 2) здійснення запобіжних заходів щодо зменшення страхового ризику;
- 3) фінансова допомога потерпілим при настанні страхової події;
- 4) розподільчий характер відносин.

8. *Категорію «страхового захисту» характеризують такі ознаки:*

- 1) випадковий характер настання страхової події;
- 2) можливість визначення страхової події за часом і в просторі;
- 3) вираження збитку в грошовій і натуральній формах та необхідність запобігання і відшкодування збитків;
- 4) всі відповіді вірні.

9. *Принцип страхування, який передбачає право страховика звернутися до інших страховиків з пропозицією розділити витрати з відшкодування збитків – це:*

- 1) суброгація;
- 2) контрибуція;
- 3) франшиза;
- 4) диверсифікація.

10. *Який із варіантів відповідей не відноситься до функцій страхування?*

- 1) ризикова;
- 2) превентивна;

- 3) ощадна;
- 4) перестраховання.

11. Галуззю страхування є:

- 1) добровільне страхування;
- 2) страхування відповідальності;
- 3) страхування життя;
- 4) обов'язкове страхування фінансових ризиків.

12. Які існують форми страхування:

- 1) життя і ризикове;
- 2) добровільне і обов'язкове;
- 3) майнове, особисте, відповідальності;
- 4) медичне і від нещасних випадків.

13. Які з наведених видів відносять до майнового страхування:

- 1) страхування інвестицій;
- 2) страхування наземного транспорту;
- 3) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- 4) страхування кредитів.

14. Які з наведених видів відносять до особистого страхування:

- 1) страхування професійної відповідальності;
- 2) страхування життя і від нещасних випадків;
- 3) страхування вантажів і багажу;
- 4) страхування будівель громадян.

15. Які з наведених видів страхування є обов'язковими:

- 1) страхування життя;
- 2) страхування майна;
- 3) особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;

4) страхування інвестицій.

16. Які з наведених видів страхування є добровільними:

- 1) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- 2) страхування наземного транспорту, вантажів та багажу;
- 3) медичне страхування;
- 4) страхування спортсменів вищої категорії.

17. Визначена договором страхування частина збитків, яка в разі страхового випадку не підлягає відшкодуванню страховиком – це:

- 1) суброгація;
- 2) перестраховання;
- 3) франшиза;
- 4) страховий інтерес.

18. Що розуміють під страховим ринком?

- 1) інструмент перерозподілу грошових коштів між суб'єктами господарювання;
- 2) сферу обігу цінних паперів;
- 3) особливу сферу грошових економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічний товар – страхова послуга;
- 4) механізм забезпечення попиту і пропозиції на фінансові ресурси.

19. У яких організаційно-правових формах підприємств можуть створюватись страховики в Україні?

- 1) юридичні особи у формі акціонерних, повних, командитних товариств і товариств з додатковою відповідальністю;
- 2) юридичні особи у формі товариств з обмеженою відповідальністю і приватних підприємств;
- 3) фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності;

4) іноземні юридичні особи.

20. *Хто є страховим посередником?*

- 1) фондові біржі;
- 2) банки і інші фінансово-кредитні установи;
- 3) страхові агенти і страхові брокери;
- 4) інвестиційні фонди і компанії.

21. *Що з названого далі належить до елементів страхового ринку?*

- 1) промислові і торгові підприємства;
- 2) страховики, страхувальники і страхові посередники;
- 3) банки і кредитні спілки;
- 4) державний бюджет і позабюджетні фонди.

22. *Діяльність страхових брокерів може бути визначена як:*

- 1) професійна діяльність осіб, зареєстрованих як суб'єкти підприємництва, пов'язана із посередництвом у сфері страхування;
- 2) діяльність, яка обслуговує "життєвий цикл" страхового поліса на різних його стадіях;
- 3) професійна діяльність осіб, уповноважених діяти від імені та за дорученням однієї чи більше страхових компаній, з укладання договорів;
- 4) фінансова діяльність у сфері страхування.

23. *Віднайдіть визначення страхового продукту:*

- 1) специфічне оформлення страхової послуги, яке включає пакет документів, що отримало назву правил страхування;
- 2) страхові тарифи з окремих видів страхування;
- 3) сукупність нормативних документів, що регулюють страхову діяльність;
- 4) страхові поліси з окремих видів страхування.

24. *Страховий поліс - це:*

- 1) документ, який видається страховиком страхувальнику і засвідчує факт укладання договору страхування;
- 2) договір страхування майна;
- 3) документ, що регламентує взаємовідносини сторін у страхуванні життя;
- 4) документ, що визначає розмір збитків страхувальника.

25. *Правила страхування - це:*

- 1) документ, який визначає умови проведення кожного виду страхування;
- 2) договір страхування;
- 3) перелік претензій страхувальника до страховика;
- 4) аварійний сертифікат.

26. *Об'єднання (асоціації) страховиків створюється з метою:*

- 1) захисту інтересів страховиків – своїх членів, надання їм консультативної і методологічної допомоги, експертизам нормативних активів;
- 2) надання страхових послуг, укладення договорів страхування;
- 3) здійснення перестраховальних операцій;
- 4) організація реклами страхових продуктів і їх реалізація.

27. *Хто з боку держави здійснює контроль за страховою діяльністю в Україні?*

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
- 3) Міністерство фінансів України;
- 4) наглядова рада страховика.

28. *Доходи страховика формуються від таких видів діяльності:*

- 1) страхових операцій;

- 2) виробництва продукції;
- 3) страхової діяльності та від інвестування коштів;
- 4) правильна відповідь відсутня.

29. Основною статтею витрат страховика є:

- 1) витрати на обслуговування процесу страхування;
- 2) витрати на утримання страховика;
- 3) виплата страхових сум та страхових відшкодувань;
- 4) аквізиційні витрати.

ТЕМА 13. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

1. Суть, механізм функціонування фінансового ринку
2. Поняття та структура ринку цінних паперів
3. Інструменти ринку цінних паперів та їх загальна характеристика
4. Фондова біржа

Базові поняття: фінансовий ринок, ринок цінних паперів, ринок позичкових капіталів, фінансові посередники, цінні папери, фондова біржа.

1. Суть, механізм функціонування фінансового ринку

Мобілізація й перерозподіл фінансових ресурсів відбувається через фінансовий ринок. *Фінансовий ринок* – особлива форма організації руху грошових коштів в економіці.

Фінансовий ринок – це сфера специфічних обмінно-перерозподільчих відносин, за допомогою яких здійснюється купівля-продаж фінансових ресурсів та формується попит і пропозиція на них.

Об’єктивна передумова функціонування фінансового ринку – неспівпадання потреби в фінансових ресурсах у того чи іншого суб’єкта ринку з їх наявністю. В одних власників є надлишок коштів, в інших, навпаки, виникає потреба в інвестуванні.

Головне завдання фінансового ринку - забезпечення найбільш повного і швидкого переливу заощаджень в інвестиції за ціною, яка б задовільняла як інвестора, так і позичальника капіталу.

Суб’єктами фінансового ринку є:

- 1) суб’єкти економіки, що мають надлишок коштів;
- 2) суб’єкти економіки, що мають недостатні заощадження;
- 3) фінансові посередники (банки, кредитні спілки, страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди).

Об’єктами фінансового ринку є фінансові ресурси, представлені у формі готівкових коштів, банківських кредитів, цінних паперів.

Функціональне призначення фінансового ринку – посередництво в русі грошових коштів від інвесторів до емітентів; від кредиторів до позичальників і назад.

Фінансовий ринок складається з багатьох різних каналів, через які гроші переливаються від власників заощаджень до позичальників (рис. 13.1).

Канали прямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються безпосередньо від власників до позичальників.

Канали непрямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються від власників до позичальників через фінансових посередників (банки, інвестиційні та страхові компанії, пенсійні фонди тощо).

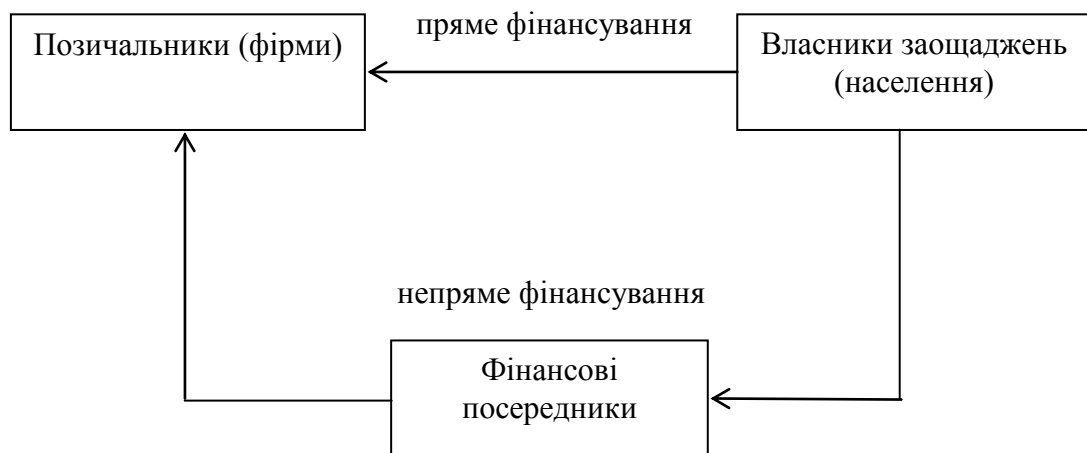

Рис. 13.1. Види фінансування інвестицій.

Суть фінансового ринку найбільш повно виявляється у функціях, які він виконує:

- забезпечення фінансування суб'єктів фінансових відносин, що забезпечується через перелив заощаджень в інвестиції;
- визначення найефективніших напрямів використання акумульованого капіталу щодо забезпечення високого рівня його доходності;
- створення умов для мінімізації фінансових ризиків;
- формування ринкових цін на окремі фінансові інструменти шляхом зрівноваження попиту і пропозиції на фінансові ресурси;
- соціальна функція. Суть цієї функції має два прояви: по-перше, за рахунок володіння цінними паперами їх власники одержують

додатковий дохід у вигляді процентів і дивідендів. По-друге, акціонери реалізують себе як співвласники акціонерного товариства і мають право управляти ним.

Класифікація фінансового ринку:

1) за видами фінансових інструментів:

- кредитний ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є вільні кредитні ресурси;
- ринок цінних паперів, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають стандартизовані документи – цінні папери.

2) за терміном обігу фінансових інструментів:

- ринок грошей – термін обігу фінансових активів не перевищує одного року;
- ринок капіталів - термін обігу фінансових активів перевищує один рік.

2. Поняття та структура ринку цінних паперів

Ринок цінних паперів (РЦП) являє собою систему економічних відносин, пов'язаних з випуском, розміщенням та перепродажем цінних паперів.

Предметом обігу на РЦП є особливий грошовий документ, титул власності, що підтверджує право його власника на дохід або майно.

РЦП є багатофункціональною системою, яка сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій у виробничу і соціальну сфери, підвищенню доходів громадян за рахунок володіння і вільного розпорядження цінними паперами.

Ринок цінних паперів можна класифікувати за наступними ознаками:

- за емітентами;
- за економічною природою цінних паперів;
- за територіями, на яких обертаються цінні папери;
- за тривалістю залучення тимчасово вільних коштів;
- за роллю в економіці країни;
- за принципами організації.

За зазначеними ознаками РЦП розпадається на такі частини. Залежно від виду емітента в складі РЦП виділяють:

- сектор державних цінних паперів;
- сектор приватних цінних паперів;
- сектор цінних паперів іноземних емітентів.

Відповідно до економічної природи цінних паперів в складі РЦП виділяють:

- ринок акцій;
- ринок боргових цінних паперів;
- ринок похідних цінних паперів;
- ринок векселів.

Залежно від територій, на яких обертаються цінні папери РЦП поділяється на:

- світовий (міжнародний) ринок;
- національні ринки;
- регіональні ринки.

За тривалістю залучення тимчасово вільних грошових коштів в складі РЦП виділяють ринок короткотермінових фінансових вкладень (ринок грошей) і ринок довготермінових фінансових вкладень (ринок капіталу). На ринку грошей тимчасово вільні грошові кошти залучаються на термін, що не перевищує одного року. На ринку капіталів обертаються середньо- і довогострокові цінні папери.

За роллю в економіці країни РЦП розпадається на первинний і вторинний. Первинний ринок забезпечує випуск і розміщення цінних паперів, вторинний їх подальший обіг.

Призначення первинного ринку полягає в забезпеченні держави, підприємств, господарських товариств необхідними фінансовими ресурсами. Це забезпечення відбувається за рахунок випуску і розміщення серед інвесторів цінних паперів.

Основними учасниками первинного ринку є емітенти і інвестори.

Вторинний ринок цінних паперів створює механізм негайного і необмеженого продажу цінних паперів, і таким чином, формує ліквідність цінних паперів. Завдяки функціонуванню вторинного ринку інвестори мають можливість повернути кошти, вкладені в цінні папери, а також змінити об'єкти фінансових інвестицій. Учасниками вторинного ринку є інвестори і фінансові посередники. Форми організації їх взаємодії можуть бути різними, але всі вони в кінцевому рахунку покликані збалансувати попит і пропозицію на цінні папери.

З точки зору принципів організації РЦП поділяється на централізований і децентралізований.

Формою централізованого ринку виступає фондова біржа. Децентралізований ринок представлений торговцями цінними паперами, що здійснюють торгівлю між собою за допомогою телефонно-телеграфної або комп'ютерної мереж.

3. Інструменти фінансового ринку

Предметом обігу на ринку цінних паперів виступає особливий грошовий документ - цінний папір.

Цінні папери - грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають відносини між особою, яка їх випустила та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що виникають з цих документів, іншим особам.

Цінні папери можуть бути використані для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів та кредитів.

Цінні папери в процесі ринкової взаємодії виконують наступні функції:

- 1) підтверджують участь в майні організації-емітента. Цю функцію виконують пайові цінні папери та інвестиційні сертифікати;
- 2) виступають борговими зобов'язаннями емітентів. Зазначену функцію

- виконують боргові цінні папери. Вони свідчать про наявність дебіторсько-кредиторських відносин між інвестором та емітентом цінних паперів;
- 3) виконують функцію засобу платежу. Суть цієї функції полягає в тому, що цінними паперами можна оплатити вартість товарів, послуг або інших цінних паперів;
  - 4) виконують роль забезпечення зобов'язань. В зв'язку з високою ліквідністю цінних паперів їх використовують як заставу при укладанні майнових угод.

Привабливість цінних паперів для інвестора обумовлюється їх інвестиційними властивостями.

До інвестиційних властивостей цінних паперів належать надійність, доходність, ліквідність, термін обігу і ціна.

Під *надійністю* цінного паперу розуміють ступінь ризику, який виникає внаслідок володіння ним. За ознакою надійності цінні папери поділяються на надійні і спекулятивні.

Доходність цінного паперу – це його здатність приносити дохід від вкладення капіталу. Власник цінного паперу одержує дохід від володіння і розпорядження цінним папером. Дохід від володіння формується за рахунок процентів і дивідендів, що передбачені на цінний папір. Дохід від розпорядження може виникнути при продажі цінного паперу за вищою ціною, ніж ціна його придбання.

Ліквідність цінного паперу являє собою здатність цінного паперу обернутись в гроші за ринковою ціною.

Термін обігу цінного паперу є важливою характеристикою, що впливає на його вартість і доходність. За цією ознакою цінні папери поділяються на такі, що мають обмежений термін обігу і безтермінові цінні папери.

Ціна цінного паперу являє собою грошовий вираз його вартості. Цінні папери мають декілька видів цін. Серед них номінальна, емісійна та балансова ціни. За номінальною ціною емітент здійснює випуск цінних паперів. Емісійна ціна являє собою таку, за якою цінні папери розміщуються

на первинному ринку. Ринкова ціна цінного паперу формується в наслідок врівноваження попиту і пропозиції на нього на ринку.

Поєднання вищезазначених характеристик визначає інвестиційну привабливість цінного паперу.

В Україні можуть випускатися такі види цінних паперів:

- акції;
- облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик;
- облігації місцевих позик;
- облігації підприємств;
- казначейські зобов'язання;
- ощадні сертифікати;
- інвестиційні сертифікати;
- векселі;
- приватизаційні цінні папери.

Перераховані види цінних паперів можуть бути згруповані в 4 групи (рис. 13.2).

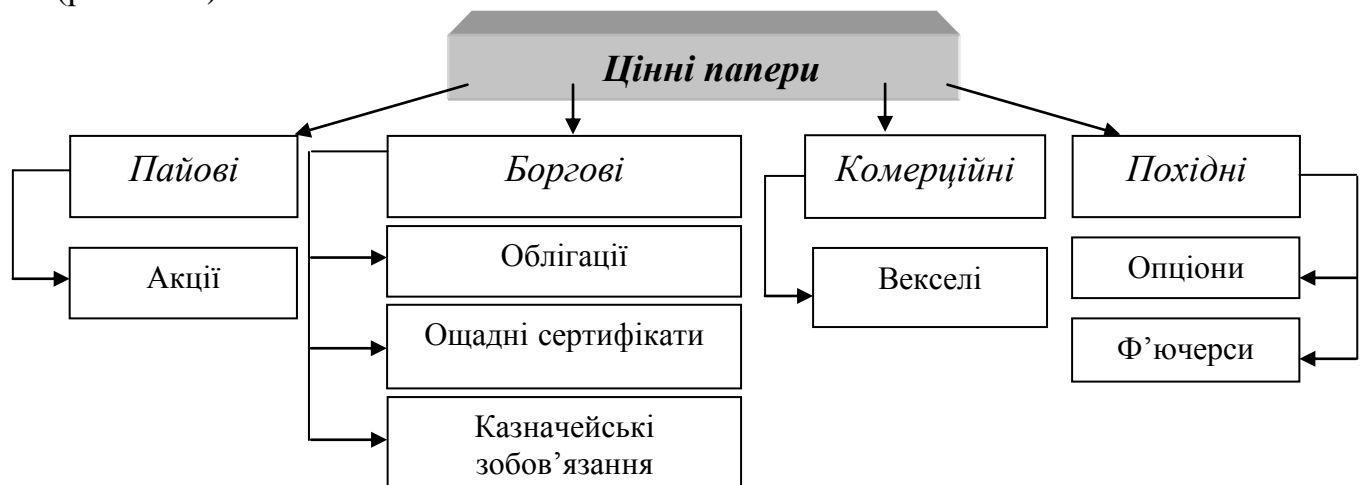

Рис. 13.2. Класифікація цінних паперів.

Пайові цінні папери засвідчують відносини співвласності або пайової участі у формуванні статутного капіталу і розподіленні прибутку.

Акція – цінний папір, що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства; дає право на участь в управлінні товариством;

право на отримання частини прибутку у вигляді дивіденду; право на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Основні види акцій охарактеризовано на рис.13.3.

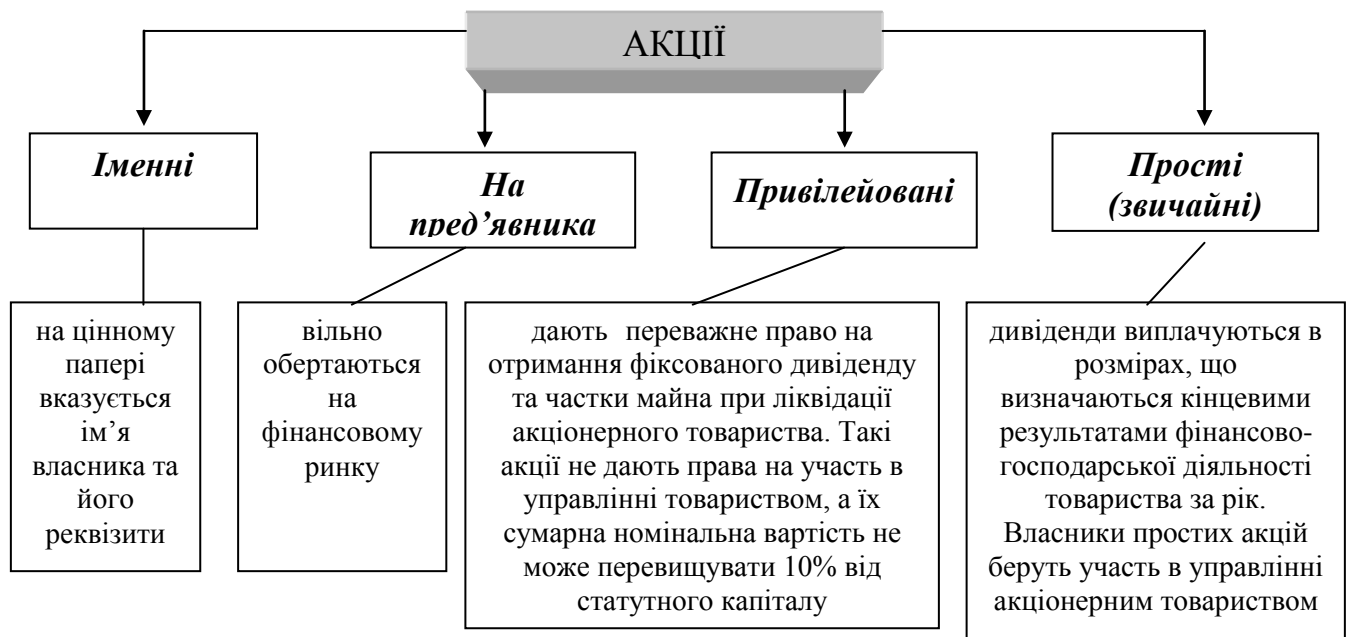

Рис. 13.3. Види акцій та їх характеристика.

Боргові цінні папери являють собою зобов'язання, згідно з якими позичальник гарантує кредитору виплату певної суми через визначений термін часу і виплату доходу, передбаченого умовами позики. Група боргових цінних паперів є найбільш поширеною на ринку.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу у передбачений термін з виплатою фіксованого процента. Облігації можуть випускатися:

- 1) державою;
- 2) місцевими органами влади;
- 3) підприємствами.

Розмір облігаційної позики акціонерного товариства не може перевищувати 25 % статутного фонду. Облігації мають обмежений термін обігу і не дають права на участь в управлінні товариством.

Ощадний сертифікат – письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого терміну суми депозиту і відсотків на нього.

Казначейські зобов'язання – різновид боргових цінних паперів, що розміщується на добровільних засадах серед населення; засвідчує внесення його власником грошових коштів до бюджету; дає право на одержання фінансового доходу.

Комерційними називаються такі цінні папери, що обслуговують процес господарського обороту і певні майнові угоди.

Їх виникнення пов'язано з необхідністю обслуговування комерційного кредиту, суть якого полягає у відстрочці платежів, що надають один одному суб'єкти господарського обороту.

В практиці розвинутого фондового ринку до комерційних цінних паперів відносять векселі, чеки, коносаменти, комерційні варанти, заставні свідоцтва, але згідно українського законодавства до них належить лише вексель.

Вексель - цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Емітентами векселів на території України можуть бути юридичні та фізичні особи.

Емісія векселів здійснюється для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства.

Вексель поділяється на два види:

1. Простий (соло-вексель) – просте зобов'язання боржника (векседавця) сплатити власнику векселя у вказаний строк визначену суму. Простий вексель виписує і підписує боржник.;

2. Переказний (тратта-вексель) – письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платнику (трасату) сплатити третій особі (ремітенту) певну суму грошей у певний термін. Переказний вексель виписує і підписує кредитор.

Похідними називаються такі цінні папери, які за бажанням їх власників в певний період можуть бути погашені або обміняні на інші цінні папери або надають право на купівлю (продаж) певних цінних паперів.

Особливість похідних цінних паперів полягає в тому, що вони не дають ні права власності, ні права на отримання доходу, але засвідчують право на купівлю або продаж цінних паперів у майбутньому за фіксованою ціною. При угоді їх купівлі-продажу купляється не титул власності (акції, облігації), а право на їх придбання.

Опціон- це стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

Ф'ючерс засвідчує зобов'язання продати (придбати) відповідну кількість базового активу у визначений час у майбутньому з фіксацією ціни базового активу під час укладання контракту.

4. Фондова біржа

У відповідності із законодавством України “ фондова біржа “ — це організаційно-оформлений і постійно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Фондова біржа — це державна, акціонерна або інша організація, організовує обертання цінних паперів, надає приміщення, гарантії, розрахункові та інформаційні послуги для угод з ними. За допомогою фондової біржі володарі цінних паперів через посередників укладають угоди з цінними паперами.

Значення фондової біржі в економіці країни полягає в тому, що вона виступає основним інститутом, що забезпечує перерозподіл капіталів в країні, завдяки чому підвищується ефективність економіки (за рахунок більшого доходу на цінні папери і більшого приросту капіталовкладень).

Фондову біржу реєструє ДКЦПФР. Вона набуває права юридичної особи з моменту її реєстрації.

Функції фондової біржі:

1. *Посередницька* – створення достатніх і всебічних умов для торгівлі цінними паперами емітентам, інвесторам, фінансовим посередникам. Торгові угоди на біржі укладають брокери, які діють від імені своїх клієнтів. Дохід брокера формується у вигляді комісійних. Крім того на біржах діють дилери. Вони купують через брокерів цінні папери з метою подальшого перепродажу. Дохід дилера – різниця в цінах продажу і покупки;
2. *Індикативна* – оцінка вартості й привабливості цінних паперів. Така оцінка проводиться через систему котирування;
3. *Регулююча* – знаходить свій вираз в організації торгівлі цінними паперами. Біржа встановлює вимоги до емітентів, правила укладення і виконання угод, механізм контролю.

До обороту на фондових біржах допускаються лише достатньо якісні та високоліквідні цінні папери, що пройшли процедуру лістингу на підставі експертної оцінки. Крім цінних паперів на фондових біржах може здійснюватись купівля-продаж валютних цінностей, експортних квот та інших фінансових інструментів.

Процедура лістингу є складною процедурою. На кожній фондовій біржі є свої критерії лістингу (до них слід віднести розмір статутного фонду емітента, мінімальну кількість випущених акцій та реєстрація акцій в установленому порядку). Державні цінні папери заносяться до списку без проведення оцінки.

Критерії лістингу використовуються біржею при прийомі заявок від емітентів (крім заявки емітент подає свій статут, звітні документи, бланк цінного паперу).

Види операцій на фондовій біржі:

- 1) *касові* – угоди, що передбачають доставку цінних паперів і розрахунки за ними у визначений біржею (обмежений) термін часу (для акцій 5 робочих днів, для облігацій— один робочий день).
- 2) *строкові* – укладання угоди (фіксація курсу цінних паперів) відбувається на даний час, а її виконання через наперед передбачений проміжок часу;
- 3) *арбітражні* – різновид спекулятивних операцій, пов'язаних із різницею в курсах цінних паперів на різних фондових біржах.

План практичного заняття

Заняття 17 (с). Основи організації фінансового ринку. Структура фінансового ринку

1. Суть, передумови виникнення та функції фінансового ринку.
2. Механізм функціонування фінансового ринку.
3. Види цінних паперів та їх характеристика.
4. Призначення та основні функції фондової біржі.
5. Види операцій на фондовій біржі.

Питання для самостійного опрацювання

1. Класифікація фінансових ринків.
2. Фінансові посередники на фінансовому ринку.
3. Комісійна і комерційна діяльність на фондовій біржі.
4. Суть, види, призначення приватизаційних цінних паперів.

Тестові завдання

1. *Фінансовий ринок – це:*

- 1) купівля-продаж основних фондів на товарних біржах;
- 2) система кругообігу та перерозподілу фінансових активів між постачальниками та споживачами капіталу;
- 3) механізм страхового захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб;
- 4) система розподілу ВВП.

2. Фінансові ринки виконують такі функції:

- 1) трансформація вільних накопичених коштів у позиковий капітал;
- 2) об'єднання (консолідація) дрібних розрізаних грошових заощаджень;
- 3) фінансування держави, населення та інших суб'єктів економіки;
- 4) правильні відповіді 1, 2, і 3.

3. За видами цінних паперів у складі фондового ринку виділяють:

- 1) світовий ринок;
- 2) регіональні ринки;
- 3) ринок акцій;
- 4) валютний ринок.

4. За принципами організації в складі ринку цінних паперів виділяють:

- 1) первинний ринок;
- 2) вторинний ринок;
- 3) організований ринок;
- 4) регіональний ринок.

5. Емітент - це особа, яка:

- 1) вкладає свої заощадження в цінні папери з метою одержання доходу;
- 2) випускає цінні папери з метою залучення заощаджень;
- 3) займається розміщенням цінних паперів на первинному ринку;
- 4) здійснює посередницьку діяльність на фондовому ринку.

6. Ліквідність цінного паперу означає його здатність:

- 1) обернутись в гроші за будь-якою ціною;
- 2) обернутись в гроші за ринковою ціною;
- 3) обернутись в інші цінні папери;
- 4) забезпечити безпеку фінансових інвестицій.

7. *За ознакою належності прав власника цінних паперів розрізняють:*

- 1) іменні і на пред'явника;
- 2) приватизаційні папери;
- 3) строкові і безстрокові;
- 4) бездокументарні і документарні.

8. *Розміщення цінних паперів на первинному ринку здійснюється за:*

- 1) ринковою ціною;
- 2) емісійною ціною;
- 3) продажною ціною;
- 4) ліквідаційною ціною.

9. *Цінні папери — це:*

- 1) грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики та взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником;
- 2) документи, що засвідчують передачу прав на володіння нерухомим майном;
- 3) облікові реєстри з ведення рахунків цінних паперів;
- 4) розрахункові документи, що використовуються для здійснення платежів між юридичними особами.

10. *Ринок цінних паперів є складовою частиною:*

- 1) фінансового ринку;
- 2) кредитного ринку;
- 3) ринку засобів виробництва;

4) ринку товарів і послуг.

11. Призначення первинного ринку цінних паперів полягає у:

- 1) забезпеченні обороту цінних паперів;
- 2) залученні фінансових ресурсів емітентами;
- 3) зміні власника цінного паперу;
- 4) забезпеченні ліквідності цінних паперів.

12. Завдання вторинного ринку цінних паперів полягає у:

- 1) забезпеченні обороту цінних паперів;
- 2) розміщенні цінних паперів;
- 3) залученні фінансових ресурсів емітентами;
- 4) забезпеченні випуску цінних паперів.

13. Акціонерне товариство здійснює випуск акцій з метою:

- 1) залучення позичкового капіталу;
- 2) покриття господарських збитків;
- 3) формування статутного фонду;
- 4) оформлення комерційного кредиту.

14. На яку суму акціонерне товариство може здійснити випуск акцій:

- 1) на суму статутного фонду;
- 2) на 50 відсотків статутного фонду;
- 3) на 25 відсотків статутного фонду;
- 4) обсяг емісії акцій не обмежується.

15. Підприємство здійснює випуск облігацій з метою:

- 1) накопичення статутного фонду;
- 2) збільшення статутного фонду;
- 3) залучення позичкового капіталу;
- 4) покриття господарських збитків.

16. Які з наведених боргових цінних паперів мають найвищу надійність:

- 1) облігації підприємств;
- 2) облігації внутрішньої державної позики;
- 3) єврооблігації;
- 4) ощадні сертифікати банків.

17. Комерційними цінними паперами є:

- 1) векселі;
- 2) облігації внутрішньої державної позики;
- 3) прості і привілейовані акції;
- 4) ощадні сертифікати банків.

18. Проста акція на відміну від привілейованої надає право на:

- 1) першочергове одержання дивідендів;
- 2) голос під час зборів акціонерів;
- 3) фіксований дивіденд;
- 4) першочергове одержання частки майна товариства під час його ліквідації.

19. Розмір дивіденду на просту акцію залежить від таких факторів:

- 1) номіналу акції;
- 2) суми чистого прибутку акціонерного товариства;
- 3) умов емісії простих акцій;
- 4) суми статутного фонду акціонерного товариства.

20. Акціонерні товариства мають право випустити облігації на суму, що не перевищує:

- 1) 100 % статутного фонду;
- 2) 75 % статутного фонду;
- 3) 50 % статутного фонду;
- 4) 25 % статутного фонду.

21. *Прямий дохід на облігацію являє собою показник, що характеризує:*

- 1) купонну дохідність облігації;
- 2) дохідність облігації у випадку придбання її з дисконтом;
- 3) дохідність облігації у випадку придбання її з премією;
- 4) дохідність облігації у випадку придбання її з дисконтом або премією.

22. *Боргові цінні папери – це:*

- 1) варанти, ф'ючерси;
- 2) облігації, ощадні сертифікати;
- 3) акції;
- 4) вексель.

23. *Юридична особа, яка випустила в обіг цінні папери, є:*

- 1) депозитарієм;
- 2) дилером;
- 3) емітентом;
- 4) інвестором.

24. *Які види векселів використовують на фінансових ринках:*

- 1) комерційні та банківські;
- 2) прості та переказні;
- 3) варанти та чеки;
- 4) дисконтні і процентні.

25. *Що таке вексель як цінний папір:*

- 1) безстрокова позичка юридичним особам з боку держави;
- 2) безумовне зобов'язання виплатити певній особі визначену суму грошей в певний строк у певному місці;
- 3) новий фінансовий інструмент, введений вперше в період приватизації;
- 4) свідоцтво, що підтверджує право особи на володіння акціями компанії.

26. *Індосамент – це:*

- 1) вексельна записка;
- 2) згода про оплату переказного векселя;
- 3) процедура погашення переказного векселя;
- 4) передавальний напис на векселі.

27. *Беззаперечність векселя являє собою:*

- 1) відсутність будь-яких пояснень з приводу виникнення боргу за векселем;
- 2) обов'язковість оплати векселя у точній відповідності з його реквізитами;
- 3) обов'язковість обміну векселя на гроші;
- 4) необмежений термін обігу векселя.

28. *Як поділяється фінансовий ринок за способами організації торгівлі фінансовими ресурсами:*

- 1) первинний і вторинний;
- 2) біржовий і позабіржовий;
- 3) державних і корпоративних фінансових ресурсів;
- 4) ринок грошей і ринок цінних паперів.

29. *Фондова біржа виступає частиною:*

- 1) централізованого фондового ринку;
- 2) децентралізованого ринку цінних паперів;
- 3) стихійного фондового ринку;
- 4) первинного ринку цінних паперів.

30. *Учасниками ринку цінних паперів виступають:*

- 1) брокери і дилери;
- 2) емітенти, інвестори, фінансові посередники;

- 3) торгові і виробничі підприємства;
- 4) тільки фізичні особи.

31. *Лістинг - це:*

- 1) метод продажу цінних паперів на фондовій біржі;
- 2) процедура допуску цінних паперів до обороту на фондовій біржі;
- 3) система розрахунків за цінними паперами, що базується на заліку взаємних вимог;
- 4) купівля цінних паперів у кредит.

32. *Касова угода з цінними паперами передбачає:*

- 1) проведення розрахунків за цінними паперами в обмежені терміни;
- 2) проведення розрахунків за цінними паперами у майбутньому за твердою ціною;
- 3) проведення розрахунків за цінними паперами у майбутньому за ринковою ціною;
- 4) розрахунок за цінними паперами через касу біржі.

33. *Портфель цінних паперів формують з метою:*

- 1) залучення фінансових ресурсів;
- 2) забезпечення ліквідності цінних паперів;
- 3) диверсифікації інвестицій за видами цінних паперів;
- 4) збільшення доходності фінансових інвестицій.

34. *Які з наведених цінних паперів є найбільш надійними для інвестора?*

- 1) прості акції;
- 2) привілейовані акції;
- 3) державні облігації;
- 4) опціони.

35. *Купівля-продаж цінних паперів, що здійснюється торговцем від свого імені і за свій рахунок, є:*

- 1) комісійною діяльністю;
- 2) комерційною діяльністю;
- 3) брокерською діяльністю;
- 4) діяльністю з випуску цінних паперів.

36. *За терміном обігу фінансових інструментів фінансовий ринок поділяється на:*

- 1) ринок капіталів і депозитів;
- 2) ринок основних і похідних цінних паперів;
- 3) ринок грошей і капіталів;
- 4) кредитний ринок і ринок цінних паперів.

37. *Фондова біржа виконує такі основні функції:*

- 1) посередницьку, превентивну, контрольну;
- 2) індикативну, регулюючу, контрольну;
- 3) посередницьку, індикативну, регулюючу;
- 4) вторинну, регулятивну, посередницьку.

38. *Вид боргових цінних паперів, які розміщуються на добровільних засадах виключно серед населення – це:*

- 1) облігація;
- 2) ощадний сертифікат;
- 3) вексель;
- 4) казначейське зобов'язання.

39. *Інвестиційна властивість цінного паперу, під якою розуміють ступінь ризику, який виникає внаслідок володіння ним – це:*

- 1) надійність цінного паперу;
- 2) доходність цінного паперу;

- 3) ліквідність цінного паперу;
- 4) ціна цінного паперу.

40. До похідних цінних паперів відносять:

- 1) акції;
- 2) векселі;
- 3) облігації;
- 4) опціони.

ТЕМА 14. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

1. Суть і характерні ознаки валюти. Міжнародні валютні відносини і валютні системи
2. Валютний курс
3. Валютний ринок
4. Валютні операції

Базові поняття: валюта, валютна система, валютний паритет, валютний курс, валютні ринки, касові валютні операції, строкові валютні операції.

1. Суть і характерні ознаки валюти. Міжнародні валютні відносини і валютні системи

Валюта – грошові кошти, формування та використання яких прямо або опосередковано пов'язане із зовнішньоекономічною діяльністю.

Валютні цінності можна класифікувати за певними ознаками (рис. 14.1).

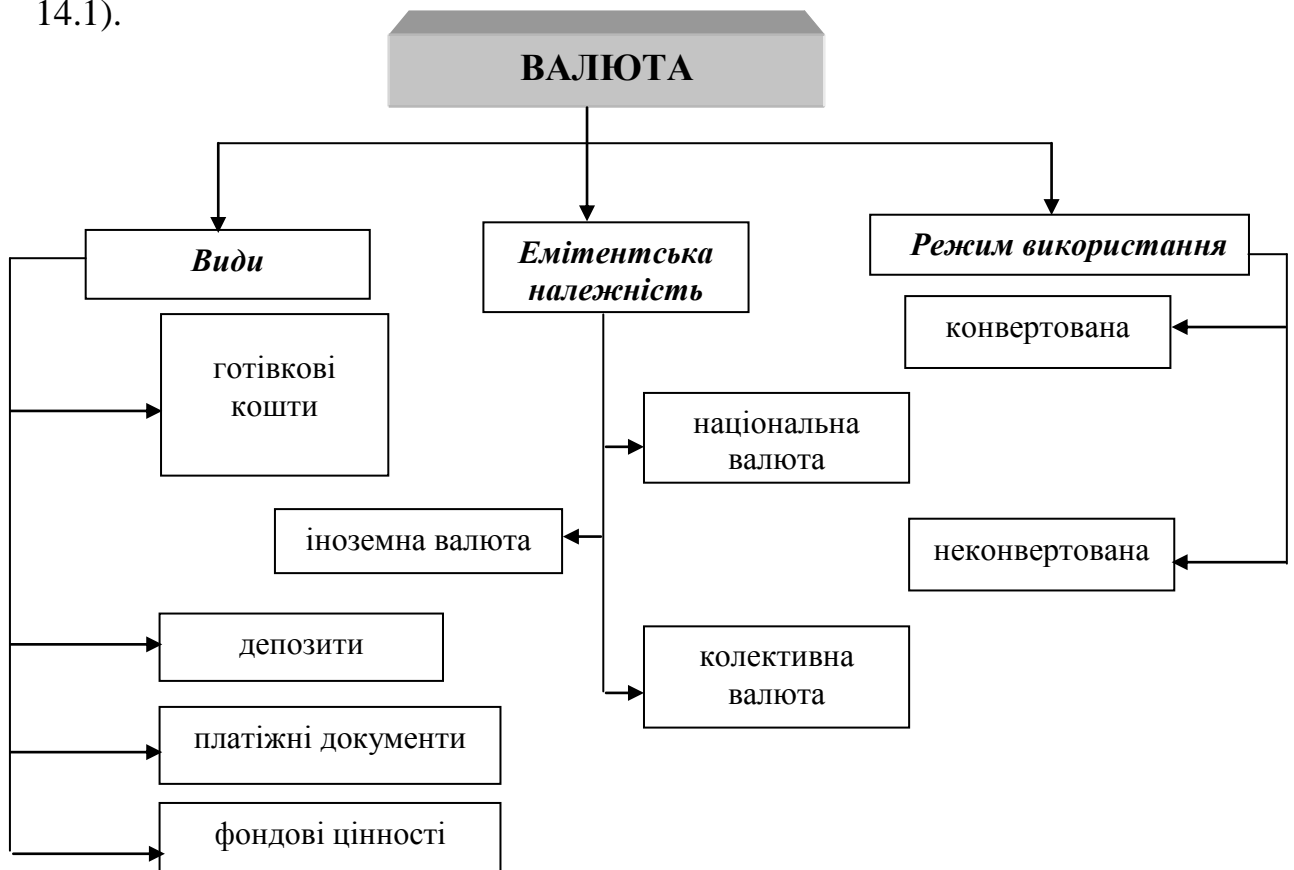

Рис. 14.1. Класифікація валюти.

З допомогою валюти обслуговується комплекс міжнародних валютних відносин, який включає: зовнішню торгівлю, вивіз капіталу, надання кредитів, науково-технічний обмін, розвиток туризму тощо.

Валютні відносини – сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств. Визначальний вплив на їх поглиблення справляє формування на світовому ринку інтернаціональної вартості товарів та послуг і розвиток інтеграційних процесів. У мірі розвитку міжнародних зв'язків формується валютна система. Під валютною системою розуміють спільно розроблені державами та закріплені в міжнародних угодах форми реалізації валютних відносин. Розрізняють такі типи валютних систем:

- 1) національна;
- 2) міжнародна (регіональна);
- 3) світова.

Національна валютна система – форма організації економічних відносин країни, при допомозі яких здійснюються міжнародні розрахунки, формуються та використовуються валютні фонди країни. Історично вона виникла раніше за інші типи валютних систем. Національна валютна система включає такі елементи:

- 1) національна валюта;
- 2) склад, режим формування та використання золотовалютних резервів;
- 3) валютний паритет та режим курсу національної валюти;
- 4) характер конвертованості національної валюти та валютні обмеження;
- 5) форми та організація міжнародних розрахунків;
- 6) статус національних установ, які регулюють валютні відносини.

Міжнародна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин між групою країн. Прикладом такої системи є Європейська валютна система. Основними елементами регіональної валютної системи можуть бути:

- 1) міжнародна розрахункова одиниця (євро);

- 2) міжнародні валютні фонди;
- 3) узгоджений режим регулювання валютних курсів;
- 4) міжнародні кредитно-розрахункові установи.

Світова валютна система – це спеціально розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма організації валютних відносин між всіма чи значною кількістю країн світу. Вона включає низку елементів:

- 1) форми міжнародних засобів обігу та платежу;
- 2) склад і структура міжнародної валютної ліквідності;
- 3) узаконений режим валютних паритетів та курсів;
- 4) уніфіковані форми і правила міжнародних розрахунків;
- 5) умови взаємної конвертованості валют;
- 6) статус міжнародних валютно-кредитних організацій.

У своєму розвитку світова валютна система пройшла декілька етапів:

1. Система золотого стандарту (Паризька). Сформувалася на початку XIX століття і функціонувала до 20-30-х років XX століття. Основні ознаки системи золотого стандарту:

- функціонування золота в якості світових грошей;
- фіксація золотого вмісту національних валют;
- безпосередня конвертованість національних валют у золото;
- наявність фіксованих валютних курсів.

Системі золотого стандарту притаманні такі переваги:

- повна конвертованість валют;
- стійкість купівельної спроможності і валютних курсів;
- автоматичне врівноження платіжних балансів;
- стабільність світових цін.

Водночас серед недоліків Паризької валютної системи слід виділити:

- недостатня еластичність;
- дороговизна валютних операцій;
- повна залежність від рівня видобутку золота;

- неможливість проведення окремими державами власної валютної політики.

2. Система золотодевізного стандарту (Генуезька). Суть даної системи полягає у використанні поряд із золотом міжнародних платіжних засобів у вигляді валют провідних країн та валютних цінностей.

Поштовхом до остаточного відходу від систем золотого та золотодевізного стандартів стала світова економічна криза 1929-1933 рр. Основна причина відміни золотого стандарту – необхідність втручання держави у регулювання економічних процесів.

3. Бреттон-Вудська валютна система. У роки Другої Світової війни відбувся повний крах валютних відносин. З огляду на це у 1944 р. в м. Бреттон-Вудс (США) відбулася валютна конференція, на якій прийняті наступні рішення:

- зберігалася роль золота як загального еквівалента. Однак, лише американський долар зберігав зовнішню конвертованість у золото. Зв'язок з монетарним товаром здійснювався за формулою: золото – долар – національні гроші;
- встановлено офіційну ринкову ціну золота в доларах. Вмісткість одного долара – 0,888 грама золота; ціна 1 тройської унції (близько 31,1 грама золота) склала 35 доларів;
- додержання фіксованих валютних курсів. Офіційні валютні курси встановлювалися шляхом визначення золотого вмісту і твердо фіксувалися відносно долара. Вони не могли відхилятися більше як на 1% в той чи інший бік;
- заборонено вільну торгівлю золотом. Купівлю-продаж золота можна було здійснювати лише на рівні центральних банків за офіційною ціною;
- створено Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції і розвитку.

Втрата долларом у 60-70-х роках ХХ століття стабільності викликала крах Бреттон-Вудської системи.

4. Ямайська валютна система. Діє з 1978 року. Основні положення Ямайської валютної системи:

- повна демонетизація золота, яка полягала у відміні офіційного золотого паритету, офіційної ціни на золото, фіксації масштабу цін;
- SDR перетворено в міжнародну розрахункову одиницю;
- запровадження плаваючих валютних курсів;
- розвиток Ямайської валютної системи здійснюється на основі принципів поліцентризму: з одного боку, вона підпорядкована центральним регулюючим діям, а з іншого – має розвинену мережу автономних валютних структур.

2. Валютний курс

Валютний курс – ціна однієї валюти виражена в іншій. Валютний курс визначається на основі котирування. В основі валютного курсу лежить валютний паритет.

Історично валютний паритет існував у таких видах:

- золотий;
- золотодевізний;
- купівельної спроможності.

В даний час валютний паритет визначається на основі купівельної спроможності валют. Основними методами її визначення є:

- метод споживчого кошика;
- метод порівняння “ефективних” витрат – заробітної плати, ренти, позичкового процента тощо.

Валютний курс, як правило, відхиляється від валютного паритету. Це зумовлено впливом низки факторів:

- 4) станом платіжного балансу;
- 5) рівнем інфляції;
- 6) різницю в рівні процентних ставок;
- 7) політичними чинниками.

Форми і види валютних курсів приведені на рис. 14.2.

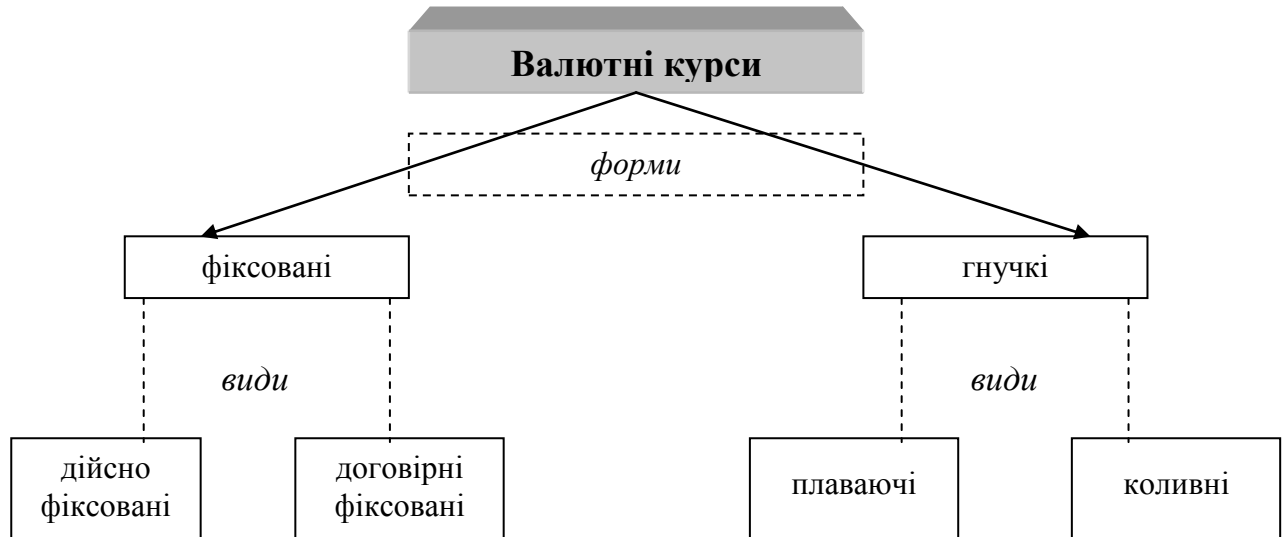

Рис. 12.2. Форми і види валютних курсів.

3. Валютний ринок

Валютні ринки є найбільш повною формою ринкових відносин у порівнянні з валютними біржами та аукціонами.

На валютних ринках проходить обмін однієї валюти на іншу шляхом купівлі-продажу. Це обумовлено відсутністю єдиного платіжного засобу при міжнародних розрахунках. Тобто, валютні ринки – це офіційні центри, де здійснюється купівля-продаж валют. Попит і пропозиція на іноземну валюту виходять від:

- експортерів;
- імпортерів;
- транснаціональних компаній;
- банків;
- страхових організацій;
- фізичних і юридичних осіб, що мають зобов'язання щодо сплати дивідендів, погашення позик, кредитів і відсотків за ними.

Отже, основою для проведення валютних операцій на валютних ринках є міжнародна торгівля і пов'язані з нею послуги - міжнародний рух капіталів і кредитів.

Основними учасниками валютних ринків є:

- 1) банки;
- 2) брокерські фірми;
- 3) транснаціональні корпорації.

Всіх учасників ринку можна поділити на:

- пасивних – тих, у кого час від часу виникає необхідність у проведенні валютних операцій, які проводяться за цінами інших банків;
- активних – тих, що встановлюють ціни тим банкам, які звертаються до них за котируванням.

Валютні ринки поділяються на:

- 1) міжнародні;
- 2) регіональні;
- 3) місцеві.

Міжнародні валютні ринки зосереджені у найкрупніших світових фінансових центрах. На таких ринках здійснюються операції з валютами, які широко використовуються в міжнародному платіжному обороті (наприклад, Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Франкфурт-на-Майні). На регіональних валютних ринках проводяться операції з обмеженою кількістю вільноконвертованих валют.

Під *національним валютним ринком* розуміють сукупність валютних операцій на території даної країни.

Інструменти угод на валютному ринку:

1. Кредитні засоби обігу і платежу:
  - 1.1) чеки;
  - 1.2) векселі.
2. Банківські перекази:
  - 2.1) телеграфний;
  - 2.2) поштовий.
3. Готівкова іноземна валюта.
4. Банківські депозити в іноземній валюті.

4. Валютні операції

Під *валютними операціями* розуміють купівлю-продаж валюти. Пропорції обміну валют встановлюються через валютне котирування. Валютне котирування – це визначення і встановлення валютного курсу іноземної валюти до національної.

Методи котирування:

- прямий;
- непрямий (опосередкований).

При прямому за одиницю або кратне число одиниць приймається іноземна валюта, яка співмірюється з національною. Пряме котирування застосовується більшістю країн світу. Непряме котирування застосовується рідко, воно зворотне прямому. Перевага непрямого котирування – без всяких обчислень можна визначити різницю між курсами національної валюти на різних валютних ринках. Вид валютного котирування не впливає на рівень валютного курсу. В даному випадку змінюється лише форма його вираження.

Валютні операції поділяються на:

- касові (spot);
- строкові (forvard).

План практичного заняття

Заняття 18 (с). Основи організації міжнародних фінансових відносин

1. Суть, види, фінансово-правові форми організації зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
2. Організація міжнародних валютно-фінансових відносин. Види валюти і валютний курс.
3. Поняття та види валютних ринків. Валютні операції.
4. Види і форми міжнародних розрахунково-кредитних відносин.

Питання для самостійного опрацювання

1. Правове регулювання валютно-фінансової діяльності в Україні.

2. Валютне регулювання. Види валютних обмежень.
3. Методика встановлення валютного курсу в Україні.
4. Організація і порядок роботи біржового валютного ринку.
5. Форми і види валютного котирування.

Тестові завдання

1. В чому полягає суть поняття “валюта”:

- 1) грошові одиниці іноземних держав;
- 2) грошова одиниця країни;
- 3) грошові одиниці як власні, так і іноземні, а також кредитні і платіжні документи, вартість яких виражена в іноземній валюті, які застосовуються в міжнародних розрахунках;
- 4) векселі, чеки, кредитні картки.

2. Яка валюта називається конвертованою:

- 1) валюта, яка має постійний офіційний курс;
- 2) валюта, яка вільно обмінюється на гроші інших країн;
- 3) валюта, яка діє на території групи країн;
- 4) грошова одиниця, яку можна обміняти на іноземну валюту при виїзді за кордон.

3. Що таке “замкнута” валюта:

- 1) валюта, яка вільно обмінюється на гроші інших країн;
- 2) валюта, у якої відсутній золотий еквівалент;
- 3) валюта, яка діє на території однієї країни або групи країн;
- 4) валюта, операції з якою є обмеженими на території певної країни.

4. Що таке “валютна інтервенція”:

- 1) виключне право держави на операції з іноземною валютою;
- 2) порушення правил здійснення валютних операцій, спекуляція валютними цінностями;

- 3) пряме втручання держави в операції на валютному ринку шляхом продажу або купівлі іноземної валюти з метою підвищення або пониження курсу національної або іноземної валюти;
- 4) продаж державою національної валюти на світовому (міжнародному) валютному ринку.

5. *Що таке “валютна монополія”:*

- 1) виключне право держави на операції з іноземною валютою;
- 2) державна регламентація порядку зовнішніх розрахунків і операцій з валютою;
- 3) втручання держави в операції на валютному ринку;
- 4) заборона здійснення операцій в іноземній валюті на внутрішньому ринку країни.

6. *Що таке “валютне регулювання”:*

- 1) виключне право держави на операції з іноземною валютою;
- 2) державна регламентація порядку зовнішніх розрахунків і операцій з валютою;
- 3) втручання держави в операції на валютному ринку;
- 4) регламентація купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому ринку.

7. *Що таке “валютний курс”:*

- 1) ціна грошової одиниці однієї країни, що виражається в грошовій одиниці іншої країни;
- 2) офіційний обмінний курс валюти;
- 3) можливість вільного обміну валюти на гроші іншої країни;
- 4) рівновелике співвідношення двох грошових одиниць.

8. *Що таке “валютні блоки”:*

- 1) угруповання держав, в яких здійснюється певна координація валютної політики;
- 2) угруповання держав, в яких валюта країн учасниць прив'язується до валюти країни-гегемона;
- 3) національні і міжнародні банки, через які здійснюється купівля, продаж і обмін валюти;
- 4) угруповання держав, що здійснюють колективну валютну інтервенцію.

9. Що таке “валютні зони”:

- 1) угруповання країн, в яких здійснюється координація валютної політики і системи зовнішніх розрахунків;
- 2) національні і міжнародні банки, через які здійснюються валютні операції;
- 3) прив'язка країни-учасниці до країни-гегемона в здійсненні валютної політики;
- 4) угруповання країн, що здійснюють розрахунки в єдиній валюті.

10. Що називається “валютним ринком”:

- 1) національні і міжнародні банки, а також біржі, через які здійснюється купівля, продаж і обмін іноземної валюти;
- 2) узгоджена, координована валютна політика і система зовнішніх розрахунків;
- 3) сукупність держав, що склалися на базі валютних блоків;
- 4) міжбанківський ринок з купівлі-продажу валюти.

11. Що таке “валютний демпінг”:

- 1) відсутність обмежень на валютні операції;
- 2) експорт товарів за цінами нижчими за світові із країн з обезціненою валютою в країни з більш стабільною валютою;
- 3) реалізація товарів за цінами нижчими за світові;
- 4) значне, тривале заниження валютного курсу грошової одиниці.

12. Що таке “валютний кліринг”:

- 1) вид довгострокового лізингу;
- 2) система розрахунків, яка заснована на взаємному зарахуванні зобов'язань;
- 3) операції з обміну товарів, які не супроводжуються грошовими переказами;
- 4) система розрахунків між учасниками.

13. Як визначається вартість вільно конвертованої валюти:

- 1) за офіційним курсом;
- 2) за купівельною спроможністю;
- 3) за товарним наповненням;
- 4) за попитом та пропозицією.

14. Що таке “ринок євродоларів”:

- 1) організації-кредитори європейської промисловості в доларах США;
- 2) Європейський валютний банк та його операції в доларах США;
- 3) ринок обміну валюти США в Європі;
- 4) операції кредитно-фінансових закладів європейських країн в доларах США.

15. В чому заключається унікальність американського долара:

- 1) доларова валюта визначає економічну і політичну могутність США;
- 2) маючи доларову готівку можна подорожувати по всьому світу;
- 3) дві третини всіх міжнародних фінансових операцій здійснюється в доларах США;
- 4) долар США є основною світовою резервною валютою.

16. Які валюти мають статус резервних:

- 1) вільно конвертовані валюти;

- 2) долари США;
- 3) швейцарські франки;
- 4) грошові одиниці будь-якої країни.

17. Які методи валютного котирування нині використовуються:

- 1) метод “споживчого кошика”;
- 2) метод золотого паритету;
- 3) метод прямого і зворотного котирування;
- 4) співставлення купівельної спроможності валют.

18. Що являють собою фінансові валютні курси:

- 1) ринкові курси валют;
- 2) офіційно зареєстровані стосовно вмісту золота або іншої валюти курси;
- 3) обмінні готівкові курси;
- 4) курси, що використовуються при здійсненні міжнародних розрахунків.

19. Що являють собою плаваючі валютні курси:

- 1) ринкові курси, що складаються під впливом попиту і пропозиції;
- 2) обмінні готівкові курси;
- 3) курси, що використовуються при здійсненні міжнародних розрахунків;
- 4) офіційно зареєстровані курси.

20. Назвіть найбільший світовий ринок золота:

- 1) Цюрихський;
- 2) Паризький;
- 3) Лондонський;
- 4) Токійський.

21. Назвіть найбільший регіональний валютний ринок:

- 1) Південноамериканський;
- 2) Європейський;
- 3) Азіатський;

4) Тихоокеанський.

22. Що таке ринок євровалют:

- 1) ринок євродоларів;
- 2) ринок валют країн-учасниць ЄВС;
- 3) ринок міжбанківських короткотермінових операцій;
- 4) ринок готівкових обмінних операцій.

23. Що являє собою система СВІФТ:

- 1) електронну систему міжбанківських розрахунків;
- 2) систему довгострокових міжбанківських операцій;
- 3) готівкові міжбанківські операції;
- 4) систему кореспондентських відносин банків.

24. Які основні форми міжнародних розрахунків:

- 1) вексель, чек, готівка;
- 2) банківський переказ, інкасо, акредитив, розрахунки по відкритих рахунках, вексель, чек;
- 3) документарний акредитив;
- 4) поштовий переказ.

25. Що означає валютний арбітраж:

- 1) розрахункові операції в міжнародній торгівлі;
- 2) розрахунки між підприємствами;
- 3) міжбанківські операції;
- 4) валютні операції, що проводяться з ціллю конверсії і отримання зиску.

3. ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Об'єктивна необхідність і суть фінансів.
2. Функції фінансів.
3. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями і відмінності від них в процесі вартісного розподілу.
4. Фінансові ресурси суспільства: суть, класифікація, механізм формування і використання.
5. Фінансові резерви: призначення, класифікація, методи формування.
6. Поняття, структура, принципи побудови фінансової системи.
7. Характеристика сфер і ланок фінансової системи.
8. Завдання, зміст, умови результативності фінансової політики.
9. Поняття фінансового механізму та його складові елементи.
10. Система управління фінансами: суть, об'єкти, функціональні елементи.
11. Повноваження державних фінансових органів у сфері управління фінансами.
12. Суть, принципи, завдання фінансового планування. Види фінансових планів.
13. Етапи і методи фінансового планування.
14. Суть, мета, принципи організації фінансового контролю.
15. Класифікація фінансового контролю.
16. Суть та основи організації фінансів комерційних підприємств.
17. Методи організації фінансової діяльності підприємств.
18. Суть, джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів підприємств.
19. Соціально-економічна суть бюджету держави.
20. Поняття бюджетної системи та її структура.
21. Бюджетний устрій та принципи його побудови.
22. Суть, принципи, методи розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.
23. Форми регулювання міжбюджетних відносин. Бюджетні резерви.

24. Суть, призначення, розділи бюджетної класифікації.
25. Суть, форми, методи фінансування бюджетного дефіциту.
26. Бюджетний процес та його етапи.
27. Суть, завдання, методи бюджетного планування.
28. Суть, методи, етапи бюджетного прогнозування.
29. Методи і джерела формування доходів бюджету.
30. Механізм формування та використання бюджетного фонду.
31. Види та форми мобілізації неподаткових надходжень до бюджету.
32. Доходи бюджету від операцій з капіталом.
33. Офіційні трансферти: види, механізм зарахування на бюджетні рахунки.
34. Цільові бюджетні фонди: джерела формування та напрями використання.
35. Суть, склад, класифікація видатків бюджету.
36. Суть, принципи, форми, методи бюджетного фінансування.
37. Категорії розпорядників бюджетних коштів та їх повноваження.
38. Кошторис бюджетної установи: суть, порядок складання, види.
39. Поняття бюджетного нормування. Класифікація норм.
40. Суть і характерні ознаки податків.
41. Функції податків.
42. Елементи системи оподаткування.
43. Поняття, структура, принципи побудови податкової системи.
44. Види податків та їх класифікація.
45. Суть та основи організації місцевих фінансів
46. Інституційна структура місцевих фінансів
47. Функції місцевих фінансів.
48. Соціально-економічна суть, призначення, види цільових державних фондів.
49. Джерела формування Пенсійного фонду України.

50. Пільги і терміни сплати обов'язкових страхових внесків на пенсійне страхування.
51. Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності: призначення, джерела формування, напрями використання.
52. Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття: призначення, джерела формування, напрями використання.
53. Фонд загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: призначення, джерела формування, напрями використання.
54. Суть, передумови функціонування, форми державного кредиту.
55. Класифікація, передумови випуску та джерела погашення державних позик.
56. Суть державного боргу та його види. Способи коригування позикової політики держави.
57. Соціально-економічна природа, необхідність і сфери страхової діяльності.
58. Формування ринку страхових послуг і страхова система України.
59. Форми та види страхування, їх зміст і сфера застосування.
60. Суть, передумови виникнення, механізм функціонування фінансового ринку.
61. Види цінних паперів та їх характеристика.
62. Суть, функції фондової біржі. Види операцій на фондовій біржі.
63. Поняття та характерні ознаки валюти. Міжнародні валютні відносини.
64. Еволюція міжнародних валютно-фінансових відносин і валютних систем.
65. Суть, види, значення конвертованості валют в організації міжнародних фінансових відносин.
66. Суть, види, форми валютних паритетів і валютних курсів. Фактори, що впливають на валютний курс.

67.Поняття та види валютних ринків. Інструменти угод на валютних ринках.

68.Поняття і механізм здійснення валютних операцій.

4. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Обчислити показники економічної ефективності використання основних фондів на промисловому підприємстві згідно з такими даними:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Середньорічна вартість основних фондів	тис.грн.	5200,0
2. Випуск продукції за рік	-//-	2600,0
3. Середньоспискова чисельність працюючих	осіб	250

Завдання 2. Обчислити показники руху та якісного стану основних фондів промислового підприємства виходячи з таких даних:

(тис.грн.)

Показники	Значення показника
1. Основні фонди на початок періоду	18100,0
2. Введено в дію основних фондів	480,0
3. Вибуло основних фондів	590,0
4. Знос основних фондів:	
- на початок року	2900,0
- на кінець року	3010,0

Завдання 3. Обчислити показники ефективності використання оборотних коштів згідно з такими даними:

(тис.грн.)

Показники	Значення показника
Обсяг товарної продукції	4000,0
Середні залишки оборотних коштів	1500,0
Чистий прибуток	800,0

Завдання 4. Обчислити показники ефективності використання оборотних коштів згідно з такими даними:

(тис.грн.)

Показники	Значення показника
1	2
1. Обсяг товарної продукції	14700,0

1	2
2. Середні залишки оборотних коштів:	
- на 1.01 звітнього року	820,0
- на 1.04	815,0
- на 1.07	825,0
- на 1.10	820,0
- на 1.01 наступного року	815,0
3. Прибуток за рік	520,0

Завдання 5. Обчислити суму амортизаційних відрахувань підприємства за II квартал звітнього року згідно з такими даними:

1. Склад і структура основних фондів:

(тис.грн.)

Найменування основних фондів	Балансова вартість на 1.01. звітнього року	Сума амортизації, нарахованої за I квартал
1. Будівля заводууправління	1200	200
2. Споруда цеху	780	500
3. Електромеханічні прилади	250	50
4. Транспортні засоби	300	125
5. Конвейерна лінія	800	40
6. Устаткування	400	100
7. Комп'ютерна техніка	10	2

2. В I кварталі вводиться в експлуатацію:

- офісне обладнання вартістю 200 тис.грн;
- нові верстати вартістю 250 тис.грн.

3. В I кварталі вибуває з експлуатації устаткування на суму 120 тис.грн.

4. Вартість капітального ремонту конвейерної лінії становить 100 тис.грн.

5. Індекс інфляції становить 11%.

Завдання 6. На підставі наведених даних необхідно:

1. Обчислити суму бюджетних асигнувань на утримання загальноосвітньої школи ;
2. Вказати особливості планування фонду оплати праці вчителів.

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
Середня ставка вчителя в місяць по тарифікації	грн.	150,0
Кількість педагогічних ставок станом на 1 січня: - 1-4 класи - 5-9 класи - 10-11 класи	шт.	115,2 205,3 64,3
Кількість педагогічних ставок станом на 1 вересня: - 1-4 класи - 5-9 класи - 10-11 класи	шт.	114,0 206,3 65,1
Річна планова сума асигнувань по інших статтях кошторису: - нарахування на заробітну плату - канцелярські та господарські видатки - видатки на харчування - капітальний ремонт - інші видатки	тис.грн.	? 75,0 95,0 5,0 2,5

Завдання 7. Обчислити суму бюджетних асигнувань на утримання ВУЗу на основі наступних даних:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Кількість посад професорсько-викладацького складу: - на 1 січня - на 1 вересня	чол.	500 480
2. Середньорічна заробітня плата професорсько-викладацького складу	грн.	500
3. Видатки на відрядження	тис.грн.	5,5
4. Канцелярські і господарські видатки	тис.грн	25,0

Завдання 8. На підставі наведених даних необхідно:

1. Обчислити суму бюджетних асигнувань на утримання утримання ВУЗу;
2. Вказати особливості планування фонду оплати праці професорсько-викладацького складу.

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
5. Кількість посад професорсько-викладацького складу: - на 1 січня - на 1 вересня	чол.	500 498
6. Середньорічна заробітня плата професорсько-викладацького складу	грн.	210
7. Річний фонд оплати праці керівного і адміністративно-господарського персоналу	тис.грн.	250,0
8. Річний розмір стипендії на одного студента	грн.	150,0
9. Середньорічне число студентів денної форми навчання	чол.	1800
10. Відсоток студентів, які отримують стипендію	%	65
7. Річна сума асигнувань за іншими статтями кошторису: - канцелярські та господарські видатки - придбання обладнання та інвентар - інші видатки	тис.грн.	55,0 68,0 10,0

Завдання 9. Обчислити суму бюджетних асигнувань на утримання клінічної лікарні на основі наступних даних:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника	
1. Кількість ліжок на початок планового року	шт.	200	
2. Число днів функціонування ліжка в році	днів	295	
3. Число посад: - лікарів - середнього медичного персоналу	осіб	на поч. року	на кін. року
		30 60	36 72
4. Середньомісячна ставка заробітної плати - лікарів - середнього медичного персоналу	грн.	220,0 175,0	
5. Норма видатків на харчування на одне ліжко за день	грн.	3,5	
6. Норма видатків на медикаменти та перев'язувальні засоби на одне ліжко в день	грн.	4,0	

Завдання 10. На підставі наведених даних необхідно:

1. Обчислити суму бюджетних асигнувань на утримання утримання клінічної лікарні;
2. Вказати особливості планування витрат на харчування та медикаменти в установах охорони здоров'я.

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Кількість ліжок на початок планового року	шт.	200
2. Введено в дію у плановому році ліжок з 1 квітня	шт.	60
3. Число днів функціонування ліжка в році	дні	295
4. Число посад на початок року: - лікарів - середнього медичного персоналу - молодшого медичного персоналу - адміністративно-господарського та іншого персоналу	осіб	30 60 33 20
5. Число посад на кінець року: - лікарів - середнього медичного персоналу - молодшого медичного персоналу - адміністративно-господарського та іншого персоналу	осіб	36 72 35 20
6. Середньомісячна ставка заробітної плати: - лікарів - середнього медичного персоналу - молодшого медичного персоналу - адміністративно-господарського та іншого персоналу	грн.	220,0 175,0 115,0 120,0
7. Норма видатків на харчування на одне ліжко за день	грн.	3,5
8. Норма видатків на медикаменти та перев'язувальні засоби на одне ліжко в день	грн.	4,0
9. Сума господарських витрат на плановий рік	тис.грн.	90,5
10. Сума витрат на придбання інвентаря і обладнання	тис.грн.	4,5
11. Інші витрати, передбачені у кошторисі	тис.грн.	1,5

Завдання 11. На підставі наведених даних необхідно:

1. скласти кошторис бюджетної установи на плановий рік;

2. вказати особливості формування та використання позабюджетних крштів в бюджетних установах.

(тис.грн.)	
Показники	Значення показника
ДОХОДИ	
Залишок на початок року	20
Бюджетні асигнування згідно лімітної довідки:	
- заробітна плата	500,0
- нарахування на заробітну плату	?
- канцелярські та господарські видатки	120
Прибуток від надання платних послуг	50
ВИДАТКИ	
Заробітна плата	540
Нарахування на заробітну плату	?
Канцелярські та господарські видатки	120
Видатки на відрядження	?
Капітальний ремонт	?
Придбання м'якого обладнання та інвентаря	?
ЗАЛИШОК НА КІНЕЦЬ ПЕРІОДУ	?

Примітка: На збільшення фонду оплати праці та нарахувань на заробітну плату спрямовується залишок доходів на початок року та прибуток від надання платних послуг.

Залишок доходів розподіляється в таких пропорціях:

- видатки на відрядження – 10%;
- видатки на капітальний ремонт – 40%;
- видатки на придбання м'якого обладнання та інвентаря – 10%.

Завдання 12. Провести розподіл податкових надходжень між державним та обласним бюджетами на основі таких даних:

(млн.грн.)	
Найменування податкових надходжень	Значення показника
1	2
1. Податок на додану вартість – всього	20000,0
у тому числі комунальної форми власності (обласного підпорядкування)	1500,0

1	2
2. Акцизний збір	2400,0
3. Податок на прибуток – всього	18000,0
у тому числі підприємств комунальної форми власності (обласного підпорядкування)	500,0
4. Податок на доходи з фізичних осіб	5400,0
5. Платежі за використання лісових і водних ресурсів:	
- державного значення	150,0
- регіонального значення	80,0
із них обласного	30,0
6. Плата за землю	2400,0
7. Податок з власників транспортних засобів	620,0
8. Платежі до фонду охорони навколишнього природного середовища	210,0
9. Єдиний (спрощений) податок для суб'єктів малого підприємництва	2500,0

Завдання 13. Провести розподіл податкових надходжень між обласним і районним бюджетами на основі таких даних:

(млн.грн.)	
Найменування податкових надходжень	Значення показника
Податок на прибуток підприємств комунальної форми власності:	
- обласного підпорядкування	520,0
- районного підпорядкування	260,0
- міського в районах підпорядкування	220,0
Плата за землю	1800,0
Податок з власників транспортних засобів:	
- з юридичних осіб, що знаходяться на території районного центру	220,0
- з громадян, що проживають у районному центрі	400,0
- з громадян, що проживають у містах і селах районного підпорядкування	160,0
Акцизний збір	2300,0
Платежі до фонду охорони навколишнього природного середовища	280,0
Місцеві податки і збори:	
- гастрольний збір	50,0
- інші місцеві податки і збори	920,0

Завдання 14. Провести розподіл податкових надходжень між районним, міськими в районах, сільськими і селищними бюджетами на основі таких даних:

(тис. грн.)	
Найменування податкових надходжень	Значення показника
1. Податок на прибуток підприємств комунальної власності:	
- обласного підпорядкування	900,0
- районного підпорядкування	170,0
- міського в районах підпорядкування	220,0
2. Плата за землю:	
- за землі, що знаходяться на території районного центру	750,0
- за землі, що знаходяться на території міст районного підпорядкування	540,0
- за землі, що знаходяться на території сіл і селищ	350,0
3. Податок з власників транспортних засобів:	
- з юридичних осіб, що знаходяться на території районного центру і міст районного підпорядкування	450,0
- з юридичних осіб, що знаходяться у сільській місцевості	90,0
- з громадян, що проживають у районному центрі та містах районного підпорядкування	520,0
- з громадян, що проживають у сільській місцевості	240,0
4. Місцеві податки і збори:	
- гастрольний збір, утриманий на території міст районного підпорядкування	80,0
- місцеві податки і збори з підприємств, що знаходяться на території районного центру і міст районного підпорядкування	460,0
- місцеві податки і збори з підприємств, що знаходяться у сільській місцевості	120,0
5. Збір до фонду охорони навколишнього природного середовища:	
- з підприємств, що знаходяться на території районного центру і міст районного підпорядкування	180,0
- з підприємств, що розташовані у сільській місцевості	65,0

Завдання 15. Провести розподіл неподаткових надходжень між державним та обласним бюджетами на основі таких даних:

(млн. грн.)

Найменування податкових надходжень	Значення показника
1. Доходи від власності та підприємницької діяльності:	
- перевищення валових доходів НБУ над валовими видатками	900,0
- дивіденди на акції господарських товариств, що перебувають у власності:	
• держави	70,0
• обласного відділення фонду державного майна	45,0
- доходи від приватизації:	
• об'єктів державної власності	130,0
• із них незавершене будівництво	120,0
• об'єктів комунальної власності обласного підпорядкування	150,0
із них незавершене будівництво	100,0
- рентна плата	120,0
2. Адміністративні збори і платежі:	
- державне мито	17,0
із них за видачу закордонного паспорта	2,5
- платежі за послуги органам дозвільної системи внутрішніх справ	4,0
3. Інші неподаткові надходження:	
- продаж військової техніки	12,0
- реалізації конфіскованого майна районними правоохоронними органами	2,0

Завдання 16. Провести розподіл неподаткових надходжень між державним та місцевими бюджетами на основі таких даних:

		(млн. грн.)
Найменування податкових надходжень	1	Значення показника 2
1. Доходи від власності та підприємницької діяльності:		
- доходи від проведення державних грошово-речових лотерей		580,0
- дивіденди на акції господарських товариств, що перебувають у власності:		
• держави		200,0
• регіональних органів управління		310,0
• сільських і селищних рад		15,0
- рентна плата		150,0
- доходи від приватизації об'єктів комунальної власності		70,0
із них незавершене будівництво		25,0
- доходи від приватизації державного майна		90,0

1	2
2. Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу:	
- орендна плата за оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств	25,0
- митні збори	1,5
- платежі за послуги органам дозвільної системи внутрішніх справ	3,0
3. Надходження від штрафів та фінансових санкцій:	
- штрафи за порушення податкового законодавства:	
• з ПДВ	14,0
• з податку на прибуток підприємств	8,0
із них комунальної форми власності	1,5
• з місцевих податків і зборів	1,5
4. Інші неподаткові надходження:	
- прострочена кредиторська і депонентська заборгованість підприємств комунальної власності	1,2
- плата за транзит нафти, газу, аміаку через територію України	4,5
- перевищення розрахункового фонду оплати праці над фактичним	9,0
- додаткові збори на виплату пенсій військовослужбовцям, працівникам системи МВС, інвалідам з дитинства	14,0

Завдання 17. Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет виробничим підприємством на основі таких даних:

1. Виробництво і реалізація товарів:

Назва товару	Обсяг виробництва, шт.	Обсяг продажу, шт.	Ціна за одиницю товару (без ПДВ), грн.
А	5000	4000	10,0
Б	4200	4500	9,5
В	6400	7000	8,0
Г	800	650	10,0
Д	10000	10000	5,0

2. Вартість оплачених транспортних послуг (з ПДВ)	25,0 тис.грн;
3. Вартість придбаних напівфабрикатів (без ПДВ)	54,0 тис.грн
4. Вартість оплачених запасних частин (без ПДВ)	12,0 тис.грн
5. Переплата ПДВ за попередній період	10,0 тис.грн.

Завдання 18. Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет торговельним підприємством на основі придбання й реалізації товарів:

Назва товару	Закупівельна вартість товарів (з ПДВ), тис.грн.	Торговельна націнка, %
А	250,0	10
Б	845,0	20
В	200,0	5
Г	205,0	35
Д	150,0	30

Завдання 19. Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет торговельним підприємством на основі таких даних:

1. Виробництво і реалізація товарів:

Назва товару	Обсяг виробництва (без ПДВ), тис.грн.	Обсяг продажу (без ПДВ), тис.грн.
А	100,0	120,0
Б	200,0	210,0
В	40,0	38,0
Г	50,0	54,0
Д	89,0	90,0

2. Вартість оплачених транспортних послуг (з ПДВ)	95,0
3. Вартість капітального ремонту (без ПДВ)	94,0
4. Вартість оплачених запасних частин (без ПДВ)	15,0
5. Недоїмка ПДВ за попередній період	2,0

Завдання 20. Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет виробничим підприємством на основі таких даних:

Показники	Значення показника
1. Обсяг виробництва товарів (без ПДВ)	380,0 тис.грн.
2. Обсяг реалізованих товарів (з ПДВ)	400,0 тис.грн.
3. Вартість оплачених навантажувально-розвантажувальних послуг (без ПДВ)	8,0 тис.грн.

4. Вартість оплачених товарів, запасних частин, напівфабрикатів (з ПДВ)	250,0
3. Вартість імпортованих товарів	2,0 тис.\$.

Примітка: курс НБУ 1\$=5 грн.

Завдання 21. Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет переробним підприємством на основі таких даних:

Показники	Значення показника
1. Обсяг продажу товарів (без ПДВ)	200,0 тис.грн.
1.1. у тому числі на експорт	50,0 тис.грн.
2. Вартість придбаних товарів (з ПДВ)	90,0 тс.грн.
3. Оплачені транспортні послуги (без ПДВ)	10,0 тис.грн.
4. Переплата ПДВ за попередній період	5,0 тис.грн.

Завдання 22. Визначити суму акцизного збору, що підлягає сплаті в бюджет виробничим підприємством на основі таких даних:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Обсяг виробництва товарів (без ПДВ)	тис.грн.	100,0
2. Обсяг реалізації товарів (з ПДВ)	-//-	84,0
3. Ставка акцизного збору	%	55
4. Сплачено протягом місяця акцизного збору	тис.грн.	14,5

Завдання 23. Визначіть суму податків, що підлягає сплаті в бюджет торговельним підприємством з імпортних товарів на основі таких даних:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Митна вартість імпортних товарів	\$ США	5000
2. Ставка мита	%	15
3. Ставка митного збору	-//-	0,20
4. Ставка акцизного збору	-//-	55
5. Обсяг продажу товарів в Україні (без ПДВ)	тис.грн.	30,0

Примітка: Курс НБУ 1\$ = 5 грн.

Завдання 24. Визначити суму акцизного збору, що підлягає сплаті в бюджет лікєро-горілчанним заводом згідно з такими даними:

Показники	Одиниця виміру	Значення показника
1. Обсяг виробництва алкогольних напоїв: 1.1. зі вмістом спирту 35% 1.2. зі вмістом спирту 40%	літри	600 700
2. Обсяг реалізованих алкогольних напоїв: 2.1. зі вмістом спирту 35% 2.2. зі вмістом спирту 40%	літри	550 680
3. Ставка акцизного збору з 1 літра 100% спирту	грн.	7
4. Сплачено протягом місяця акцизного збору	тис.грн.	1,5

Завдання 25. Визначити суму податку на прибуток, що підлягає сплаті в бюджет виробничим підприємством за I півріччя на основі таких даних:

Показники	Значення показника, тис.грн.
1. Валовий дохід (без ПДВ)	3500,0
2. Валові витрати: 2.1. придбання матеріальних цінностей 2.2. сплачена орендна плата 2.3. заробітна плата 2.4. нарахування на зарплату 2.5. інші обов'язкові платежі	450,0 60,0 300,0 119,0 12,0
3. Амортизаційні відрахування	400,0
4. Авансові платежі з податку на прибуток	340,0

Завдання 26. Визначити суму податку на прибуток, що підлягає сплаті в бюджет торговельним підприємством за I квартал на основі таких даних:

Показники	Значення показника, тис.грн.
Валовий дохід (з ПДВ)	2500,0
Валові витрати: 2.1. матеріальні витрати 2.2. витрати на оплату праці 2.3. нарахування на заробітну плату 2.4. безповоротна фінансова допомога школі-інтернату 2.5. інші витрати	1500,0 420,0 ? 25,0 10,0
Авансові платежі з податку на прибуток	150,0

Примітка: Прибуток до оподаткування за 4 квартал попереднього року склав 190,0 тис.грн.

Завдання 27. Обчислити суму податку з доходів фізичних осіб, яку необхідно утримати з працівників підприємства за звітній місяць на основі даних про нараховану зарплату:

Прізвище та ініціали	Нарахована зарплата, грн
1. Іванов І.І (директор)	1200,0
2. Петров А.Я (головний бухгалтер)	800,0
3. Миколаїв І.П (касир, працює по сумісництву)	380,0
4. Степанюк О.Є (продавець І категорії)	620,0
5. Романюк Т.С (продавець І категорії, має на утриманні 2-х дітей)	250,0
6. Долюк А.Г. (вантажник, працює по сумісництву)	380,0
7. Василик К.О. (прибаральниця)	190,0

Завдання 28. Обчислити суму податку з доходів фізичних осіб, яку необхідно утримати з працівника підприємства Опаріна І.О на основі грошових виплат за звітній квартал:

(грн.)

Назва грошових виплат	Січень	Лютий	Березень
1. Основна заробітна плата	370	400	292
2. Додаткова заробітна плата	25	-	32
3. Премія	40	16	-
4. Добові за відрядження	18	15	12
5. Матеріальна допомога від стихійного лиха	120	-	-

Завдання 29. Обчислити суму прибуткового податку, яку необхідно утримати з працівника підприємства Мирончук І.О.* на основі нарахованої за рік заробітної плати:

Місяць	Зарплата за основним місцем праці, грн.	Зарплата за сумісництвом, грн.
1	2	3
Січень	200	50
Лютий	155	30

1	2	3
Березень	180	60
Квітень	220	-
Травень	220	80
Червень	190	20
Липень	180	-
Серпень	250	-
Вересень	240	30
Жовтень	230	25
Листопад	250	40
Грудень	300	-

* Примітка: працівниця має на утриманні одну дитину віком до 16 років.

Завдання 30. Розрахувати суму ПДВ та податку з реклами, що необхідно оплатити громадянином за розміщення рекламного оголошення згідно з такими даними:

Показники	Значення показника
1. Вартість одноразового рекламного оголошення (без ПДВ)	60 грн.
2. Кількість повторних публікацій	5
3. Знижка за розміщення багаторазової реклами	5%
4. Ставка податку з реклами за розміщення одноразової реклами	0,1 %
5. Ставка податку з реклами за розміщення реклами на тривалий час	0,5 %

Завдання 31. Визначити суму страхових внесків до соціальних фондів на основі нарахованого за місяць заробітку працівників підприємства:

Прізвище та ініціали	Нараховано заробітку (грн.)
1. Іваненко І.І	120
2. Петренко П.П	1200
3. Сидоренко С.С	2000
4. Степаненко С.О.	400
5. Титаренко А.І.	1800
6. Кузьменко Я.О.	1600

Завдання 32. Обчислити суму обов'язкових пенсійних і страхових внесків підприємства до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування на основі даних про нараховану заробітну плату за звітний місяць.

Дані для розрахунку:

(грн.)

Прізвище та ініціали працівників підприємства	Види оплати праці:				
	основна заробітна плата	додаткова заробітна плата	премії	добові за відрядження	оплачені лікарняні
1. Іваненко П.П.	1250,00	500,00	-	120,00	180,0
2. Петренко І.І.	2300,00	450,00	200,00	-	70,00
3. Сидоренко В.І.	920,00	200,00	150,00	120,00	40,00
4. Симоненко В.С.	400,00	-	100,00	-	55,00
5. Степаненко М.Д.	100,00	25,00	25,00	-	-
6. Василенко Ю.Г.	95,00	-	100,00	75,00	-

Примітка: За даними фінансової звітності підприємство має заборгованість за розрахунками з пенсійним фондом у розмірі 600,00 грн. та переплату до фонду соціального страхування на випадок безробіття в сумі 500,00 грн.

Завдання 33. Обчислити суму нарахувань на заробітну плату до фондів пенсійного й соціального страхування на основі таких даних:

(тис.грн.)

Нараховано виплат за звітний місяць	Значення
1. Основна заробітна плата	280,0
2. Додаткова заробітна плата	15,0
3. Премії	14,0
4. Виплати на забезпечення спецодягом та дієтичним харчуванням	1,0
5. Оплата відрядних	3,0
у тому числі в межах законодавчо встановлених норм	2,0
6. Компенсації за невикористану відпустку	2,5
7. Отримані дивіденди	2,5
8. Матеріальна допомога в межах сум, що не оподатковуються податком на доходи з фізичних осіб	0,4
9. Виплати з фондів соціального страхування	4,5
у тому числі допомога з тимчасової втрати працездатності	4,0

Завдання 34. Обчислити суму внесків до спеціального фонду Державного бюджету на виплату спеціальних видів пенсій на основі таких даних:

Категорії платників	Об'єкт нарахування збору	Одиниця виміру	Значення показника
Громадянин Іваненко В.В.	Сума готівково придбаної валюти	EURO	350,0
Громадянин Петренко І.І.	Вартість придбаної квартири	тис.грн.	40,0
Ювелірний завод	Вартість реалізованих ювелірних виробів з ПДВ і пенсійним збором	тис.грн.	10,0
Гуртова база райспоживспілки	Вартість реалізованих сигарет з фільтром без ПДВ та акцизного збору	тис.грн.	18,0
ТзОВ "Мрія"	Абонентська плата за мобільний телефонний зв'язок без ПДВ та Пенсійного збору	тис.грн.	3,5
ВАТ "Рубікон"	Вартість безготівково придбаної іноземної валюти	\$	5,0
ПП "Пилипчук"	Вартість придбаного вантажного автомобіля з ПДВ	тис.грн.	20,0
Підприємець Щукін В.С.	Вартість придбаної будівлі для виробничих цілей	тис.грн.	85,0
ДП "Каменярь"	Вартість придбаного легкового автомобіля	тис.грн.	45,0

Примітка: курс НБУ: 1\$ = 5 грн., 1 EURO = 6,5 грн.

Завдання 35. Обчислити суму внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування на основі таких даних:

(тис. грн.)

Платники	Вид діяльності	Рівень страхового ризику, %	Фактичні витрати на оплату праці
1. ПП "Мрія"	виробництво	5,2	50,0
2. ТзОВ "Вежа"	торгівля	0,9	25,0
3. ВАТ "Львів'янка"	громадське харчування	1,02	35,0
4. ДП "Львівприлад"	виробництво	2,5	60,0
5. МП "Пролісок"	автотранспортні послуги	2,0	20,0

Примітка: МП "Пролісок" сплачує спрощений податок за ставкою 10%. Сума податку за звітний місяць склала 12,5 тис. грн.

5. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акція – цінний папір без встановленого терміну обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, дає право на участь в управлінні товариством, отримання частини прибутку у вигляді дивіденду, участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Акції бувають іменні та на пред'явника, прості та привілейовані.

Аварійний комісар — фахівець, який за дорученням страховика визначає причину, характер, розмір збитків і видає аварійний сертифікат.

Акціонерне страхування – організаційна форма страхової діяльності, при якій страховиками виступають акціонерні товариства.

Амортизаційні відрахування – поступовий знос і перенесення вартості основних засобів і нематеріальних активів на готовий продукт.

Анулювання – повна відмова держави від своєї заборгованості.

Арбітражна операція з цінними паперами – різновид спекулятивних операцій з метою отримання прибутку внаслідок різниці в курсових цінах цінних паперів на різних фондових ринках.

Асортимент страхового ринку – набір видів страхових послуг, що пропонуються страховальникам у даних країні, регіоні.

Аудит – перевірка офіційної фінансової звітності, стану бухгалтерського обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству. Аудит здійснюється незалежними аудиторами, аудиторськими фірмами, як правило, з ініціативи господарських суб'єктів, а також у випадках, передбачених чинним законодавством (обов'язковий аудит).

Баланс фінансових ресурсів територій – система показників, яка відображає джерела утворення, обсяги, а також напрями використання

фінансових ресурсів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці за певний проміжок часу, як правило, за рік.

Бюджет – економічна категорія, яку доцільно розглядати з трьох позицій: по-перше, як систему економічних відносин, що виникають між державою, з одного боку, та підприємствами, установами, домогосподарствами, з іншого, з приводу формування та використання централізованого фонду фінансових ресурсів; по-друге, як централізований фінансовий фонд держави або адміністративно-територіальних одиниць; по-третє, як основний фінансовий план держави.

Бюджетна класифікація – єдине систематизоване, функціональне групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками з присвоєнням окремим підрозділам бюджету найменувань та порядкових номерів, що забезпечує загальнодержавне та міжнародне порівняння бюджетних даних. Включає чотири розділи: доходи бюджету; видатки бюджету; фінансування бюджету; державний борг.

Бюджетна політика – діяльність держави у галузі формування і використання бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій, стабільності економіки, зростання ВВП.

Бюджетна система – врегульована правовими нормами сукупність усіх видів бюджетів, які створюються в країні відповідно до її бюджетного устрою.

Бюджетне планування – комплекс організаційно-технічних і методологічних заходів із визначення доходів і видатків на стадіях складання, розгляду, затвердження закону про Державний бюджет (відповідного рішення про місцевий бюджет).

Бюджетне право - сукупність фінансово-правових норм, що регулюють бюджетні відносини.

Бюджетне регулювання - діяльність органів законодавчої і виконавчої влади вищого рівня щодо розподілу та перерозподілу доходів й

нормування видатків, яка здійснюється з метою збалансування місцевих бюджетів.

Бюджетне самофінансування – спосіб забезпечення дохідної частини бюджету за рахунок власних доходів відповідної території.

Бюджетний процес - організація і порядок складання, розгляду та затвердження, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження.

Бюджетний розпис – розподіл доходів і видатків за ознаками бюджетної класифікації з поквартальною розбивкою. Затверджується Міністерством фінансів після прийняття Закону про бюджет.

Бюджетний устрій – організація і принципи побудови бюджетної системи, встановлення її складу та взаємозв'язку між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом і ґрунтується на принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних асигнувань, справедливості й неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу.

Бюджетні дотації вирівнювання – кошти, які передаються з бюджету вищого рівня до бюджетів нижчого рівня для їх збалансування.

Бюджетні резерви – наперед відокремлена частина бюджетних коштів, призначена для фінансування невідкладних витрат, що не могли бути передбачені при затвердженні Закону про бюджет. Бюджетні резерви функціонують у двох формах: Резервний фонд Кабінету Міністрів і оборотна касова готівка.

Бюджетні субвенції – цільова субсидія з бюджету вищого рівня бюджету нижчого рівня на умовах пайової участі даних бюджетів у фінансуванні встановлених видатків, об'єктів, програм, проектів, заходів. У випадку порушення цільового використання субвенція підлягає поверненню до бюджету, що її видав.

Бюджетні субсидії – безповоротне виділення коштів з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня. Бувають цільовими і знеособленими.

Бюджетні трансферти – невідплатні і безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не являють собою придбання товарів чи послуг, надання кредиту або виплату непогашеного боргу.

Валюта – грошові кошти, формування та використання яких прямо чи опосередковано пов'язано із зовнішньоекономічними відносинами.

Валютне котирування – визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної. Залежно від форми вираження валютне котирування, що поділяється на пряме і непряме.

Валютний курс – співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, тобто ціна грошової одиниці однієї країни, що виражена в грошовій одиниці іншої країни. Розрізняють дві форми валютних курсів: фіксовані – дійсно фіксовані і договірні фіксовані; гнучкі – плаваючі і коливні.

Валютний ринок – сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на валюту. Валютні ринки поділяються на місцеві, регіональні, міжнародні.

Валютні відносини – сукупність економічних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств і обслуговуються валютою.

Валютні операції – платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку. За терміном здійснення платежу валютні операції поділяють на касові і строкові.

Валютні цінності – платіжні документи (чеки, векселі, сертифікати, акредитиви), фондові цінності (акції, облігації) та інші фінансові інструменти іноземного походження, а також аналогічні платіжні документи та фондові цінності національного походження, якщо вони перетинають митний кордон чи переходять у власність нерезидентів всередині країни.

Видатки бюджету – використання доходів держави на поточні й капітальні потреби за галузевим, відомчим, цільовим і територіальним призначенням.

Витрати підприємства – виражена в грошовій формі вартісна оцінка господарської (підготовка, організація, здійснення виробництва й реалізації продукції), фінансової, соціальної діяльності.

Відстрочка – перенесення строків виплати заборгованості.

Внутрішній борг – заборгованість кредиторам держави в даній країні.

Вторинний ринок цінних паперів – система економічних відносин, що забезпечує негайний і необмежений перепродаж раніше розміщених цінних паперів.

Вторинний фінансовий розподіл – процес використання централізованих фінансових фондів і формування доходів окремих суб'єктів. На стадії вторинного розподілу формуються як первинні доходи у вигляді заробітної плати працівників бюджетної сфери, так і вторинні доходи у формі виплат і надання безоплатних послуг із централізованих фінансових фондів.

Державне регулювання – втручання в процес розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Здійснюється двома методами: сальдовим і нормативним.

Державне страхування – форма страхування, при якій страховиком виступить держава. Воно може здійснюватися в умовах абсолютної монополії держави на проведення всіх видів страхування (універсальної), монополії держави лише на окремі види страхування (часткової або ж коли немає якоїсь державної страхової монополії).

Державний борг – сума заборгованості держави зовнішнім і внутрішнім кредиторам. Поділяється на поточний і капітальний, зовнішній і внутрішній.

Державний бюджет – центральний бюджет України, який призначений для фінансового забезпечення функцій і повноважень вищих органів державної влади й управління.

Державний кредит – сукупність відносин, в яких держава виступає в ролі позичальника коштів, кредитора чи гаранта. З допомогою державного кредиту залучаються вільні фінансові ресурси суб'єктів господарювання і громадян, які використовуються для задоволення державних потреб.

Державні фінанси – сфера грошових відносин, що виникають у зв'язку з розподілом і перерозподілом вартості ВВП, пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у підпорядкування держави та використанням державних коштів на розширене відтворення, задоволення соціально-культурних потреб населення, оборони країни й державного управління. Державні фінанси включають бюджет держави, цільові державні фонди, державний кредит, фінанси державного сектора економіки.

Державні цінні папери – боргові зобов'язання, емітовані державою. Мають вигляд державних облігацій і казначейських зобов'язань.

Дефіцит бюджету – перевищення видаткової частини бюджету над дохідною.

Дефіцитне фінансування – забезпечення видатків бюджету за рахунок державних позик та емісії грошей в умовах дефіциту бюджету.

Джерело сплати податку – доходи юридичних і фізичних осіб, за рахунок яких сплачується податок.

Договір страхування – письмова угода між страхувальником і страховиком, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, на користь якої укладено договір, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові внески у визначені терміни та виконувати інші умови договору.

Документальна (рахункова) перевірка – перевірка правильності, повноти, своєчасності розрахунків платників податків з бюджетом, що

проводиться безпосередньо в платника на підставі даних фінансового обліку і первинних документів.

Доходи бюджету – надходження до бюджету у вигляді податкових і неподаткових платежів, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів та доходів державних цільових фондів, включених до бюджету.

Доходи від операцій з капіталом – доходи бюджету у вигляді надходжень від продажу основного капіталу, державних запасів товарів, землі та нематеріальних актів.

Доходи підприємства – загальна сума надходжень, отриманих від усіх видів діяльності у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах.

Закріплені доходи – доходи, які повністю або частково (відповідно до заздалегідь встановлених, незмінних і єдиних нормативів) надходять до відповідних бюджетів.

Застрахований – юридична чи фізична особа, якій належить страхове відшкодування при настанні страхового випадку.

Зведений бюджет України – сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України.

Зовнішній борг – заборгованість кредиторам за межами даної країни.

Казначейське зобов'язання – вид боргових цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету, дають право на отримання фіксованого доходу.

Капітальний борг – загальна сума заборгованості й відсотків, що мають бути сплачені за позиками.

Капітальні видатки – фінансування інвестицій та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови національної економіки; субсидії та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворенням виробництва і соціальної сфери. До них належать: придбання

основного капіталу, створення державних запасів і резервів, придбання землі і нематеріальних активів, капітальні трансферти.

Касова угода з цінними паперами – типова операція з цінними паперами, що здійснюється на фондових біржах. Особливість касових угод полягає в тому, що цінні папери оплачуються і передаються покупцю в день укладання угоди (в окремих випадках до 7 днів).

Колективні страхові фонди – сфера страхування, що ґрунтується на солідарній відповідальності учасників цих фондів. Формування страхових фондів здійснюється за рахунок внесків всіх учасників, а відшкодування збитків проводиться для тих, хто їх зазнав внаслідок певних подій і обставин.

Комерційний розрахунок – метод фінансової діяльності підприємств, що ґрунтується на принципах певної господарської та юридичної відокремленості; самоокупності; прибутковості; самофінансування; фінансової відповідальності.

Конверсія – зміна доходності позик. Проводиться внаслідок зміни ситуації на фінансовому ринку чи погіршення фінансового стану держави.

Конвертованість валют – здатність національної валюти вільно обмінюватися на валюти інших країн за курсом, що формується у встановленому порядку, а також вільно ввозитися і вивозитися через кордон.

Консолідація – передача зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову з метою продовження терміну позики. Проводиться в формі обміну облігацій попередньої позики на нові.

Кошторис – фінансовий документ, у якому в плановому порядку визначаються обсяги коштів на фінансування певних об'єктів, програм і заходів з визначенням їх цільового призначення і розподілом за окремими періодами фінансування. Кошториси поділяються на індивідуальні, загальні, зведені.

Кошторисне фінансування – метод фінансової діяльності установ, що забезпечує покриття витрат за рахунок зовнішнього фінансування з бюджету, централізованих фондів корпоративних об'єднань, фондів

підприємств. Ґрунтується на принципах плановості, цільового використання коштів, виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи, підзвітності.

Ліцензія — документ, що потверджує право страховика на проведення конкретних видів страхування.

Майнове страхування – галузь страхування, де об'єктом страхування виступає рухоме чи нерухоме майно юридичних і фізичних осіб – будівлі, домашнє майно, транспортні засоби тощо.

Масштаб вимірювання об'єкта оподаткування – чисельна одиниця виміру об'єкта оподаткування щодо, якої встановлюються податкові ставки. Одиниця оподаткування може виражатися в фізичному або грошовому вимірі.

Медичне страхування – галузь страхування, де об'єктом страхування виступає здоров'я громадян. Страхове відшкодування надається у формі оплати лікування.

Міжнародні фінанси – сфера фінансових відносин, що відображають рівень світового господарства і характеризують діяльність на цьому рівні як національних суб'єктів господарювання, так і держави. Міжнародні фінанси включають міжнародні розрахунки, фінанси міжнародних організацій, міжнародні фінансові інститути.

Місцеві бюджети – бюджети адміністративно-територіальних одиниць, призначені для фінансового забезпечення закріплених і делегованих відповідним місцевим органам державної влади й самоврядування функцій.

Місцеві податки і збори – обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб до місцевих бюджетів, встановлення і справляння яких регулюються місцевими органами влади в межах наданої їм компетенції.

Місцеві фінанси – система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що покладаються на місцеві органи влади.

Нематеріальні активи – немонетарні цінності, що не мають матеріальної форми і використовуються підприємством протягом періоду, більшого за один рік.

Неподаткові надходження – доходи бюджету у вигляді доходів від власності та підприємницької діяльності; адміністративних зборів і платежів, некомерційного та побічного продажу; надходжень від штрафів і фінансових санкцій; інших неподаткових надходжень.

Неприбуткова діяльність – метод фінансової діяльності підприємств, що ґрунтується на принципах господарської та юридичної відособленості, самоокупності, фінансової відповідальності; передбачає фінансування поточної діяльності за рахунок власних коштів, спонсорських та інших надходжень. На принципах неприбутковості здійснюють свою діяльність установи соціальної сфери та підприємства муніципального господарства.

Непрямі податки – обов'язкові платежі до бюджету, що встановлюються в цінах товарів і послуг, розмір їх для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

Норма бюджетних видатків – величина витрат на планову розрахункову одиницю. Встановлюються за однорідними видатками та однотипними установами.

Носій податку – особа, на яку припадає податок після всіх процесів перекладання вартості в процесі виробництва й реалізації товару. В ролі носія податку завжди виступає кінцевий споживач.

Об'єкт оподаткування – фізична чи вартісна величина, щодо якої нараховується податок.

Об'єкт страхування — майновий інтерес страхувальника, пов'язаний з життям, здоров'ям, працездатністю страхувальника (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди третій особі (страхування відповідальності).

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений в ньому строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). Облігації можуть випускатися державою, місцевими органами управління, підприємствами.

Обмін за регресивним співвідношенням – обмін облігацій попередніх позик на нові із зниженням рівня їх доходності.

Оборотні кошти – кошти, авансовані в оборотні активи (оборотні виробничі фонди і фонди обігу – II і III розділи активу балансу).

Основні засоби – матеріальні активи, що використовуються тривалий час в господарському обороті (більше одного року) і поступово переносять свою вартість певними частинами на готовий продукт.

Особисте страхування – галузь страхування, де об'єктом страхування виступають життя та здоров'я громадян. Види особистого страхування: змішане страхування життя, страхування дітей, весільне страхування.

Офіційні трансферти – кошти, що передаються до Державного бюджету із нижчих рівнів бюджетної системи.

Ощадний сертифікат – письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку суми депозиту і процентів по ньому. Ощадні сертифікати бувають іменні та на пред'явника, строкові та до запитання.

Первинний ринок цінних паперів – система економічних відносин, пов'язаних з випуском (емісією) і первинним розміщенням цінних паперів.

Первинний фінансовий розподіл – процес розподілу заново створеної вартості й формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у створенні ВВП. Первинними доходами виступають: у громадян – заробітна плата та інші доходи домогосподарств; у юридичних осіб – прибуток; у держави –

доходи державного сектора, що централізуються в бюджеті, а також надходження від державних послуг, ресурсів, угідь тощо.

Переказний вексель (тратта) – документ, що містить письмовий наказ векселедержателя особі, на яку виставлений вексель - платнику оплатити визначену суму боргу і процентів по ньому пред'явнику векселя або особі, вказаній у векселі через визначений термін часу чи на вимогу.

Перестраховання – передача договору страхування від одного страховика до іншого.

Платник податку – юридична або фізична особа, на яку законодавством покладено обов'язок сплачувати податки.

Податки – обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб до бюджету, розміри, порядок нарахування, терміни сплати яких регламентуються податковим законодавством.

Податкова декларація – документ, що подається в податковий орган, в якому вказуються дані про об'єкт оподаткування та інші відомості необхідні для нарахування податку.

Податкова квота – частка окремого податку чи загальної суми податків, сплачених платником у його доході.

Податкова політика – цілеспрямована діяльність держави у сфері встановлення та справляння податків.

Податкова система – сукупність податків та інших обов'язкових платежів, що справляються на території держави. Податкова система ґрунтується на засадах системності, встановлення визначальної бази цієї системи, формування правової основи та вихідних принципів її функціонування.

Податкова ставка – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування. За побудовою податкові ставки поділяють на тверді та процентні. Тверді ставки застосовуються щодо об'єкта оподаткування, вираженого у фізичному вимірі, а процентні – до бази оподаткування в грошовому вираженні.

Податкові надходження – доходи бюджету у вигляді податків на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості; зборів за спеціальне використання природних ресурсів; внутрішніх податків на товари і послуги; податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції; інших податків.

Податкові пільги – повне або часткове звільнення від сплати податків окремих платників чи складових частин об'єкта оподаткування.

Позабіржовий ринок – система торговців цінними паперами, що здійснюють операції з допущеними і недопущеними до обігу на фондових біржах цінними паперами.

Позабюджетні фонди органів місцевого самоврядування – фонди фінансових ресурсів, що формуються органами місцевого самоврядування за рахунок визначених законодавством джерел. Джерелами позабюджетних фондів можуть виступати добровільні пожертви суб'єктів підприємницької діяльності і громадян; кошти від самооподаткування населення; доходи від місцевих позик, грошово-речових лотерей, аукціонів.

Поліс страховий, страхове свідоцтво – документ страховика, що підтверджує угоду про страхування. Видається страховиком страхувальнику після укладення страхового договору; письмова угода між страхувальником і страховиком, яка засвідчує, що страховик у разі настання страхового випадку бере на себе зобов'язання виплатити страхову суму або в межах страхової суми відшкодувати збиток страхувальникові чи іншій особі, зазначеній в полісі, за умови сплати страхових платежів у визначені строки.

Поточний борг – сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році й належних до оплати в цей період відсотків з усіх випущених на даний момент позик.

Поточні видатки – витрати бюджетів на утримання мережі підприємств, установ, органів, яка діє на початок бюджетного року та набуває чинності в даному році, а також на фінансування соціального захисту населення та інших заходів, які не належать до тих, що фінансуються за рахунок капітальних видатків.

Похідні цінні папери – грошові документи, які за бажанням їх власників у певний період можуть бути погашені або обміняні на інші цінні папери, або ж надають право (зобов'язання) на купівлю-продаж певних цінних паперів. Різновидами похідних цінних паперів є деривативи, опціони, ф'ючерси, депозитарне свідоцтво.

Правила страхування – розробляються страховиком на кожний вид страхування і погоджуються з уповноваженим органом з нагляду за страховою діяльністю.

Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Простий вексель – свідоцтво, що містить у собі письмове зобов'язання боржника сплатити визначену суму боргу і процентів по ньому кредитору.

Профіцит бюджету – перевищення доходної частини бюджету над видатковою.

Прямі податки – обов'язкові платежі до бюджету, що встановлюються в безпосередній формі до платника, розмір їх залежить від розмірів об'єкта оподаткування.

Ревізія – метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотримання законодавства з фінансових питань, достовірності обліку і звітності; спосіб документального викриття нестач, розтрат, привласнень чи крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.

Регулююча функція податків – вплив податків на різні сторони діяльності платника. Використання податків як фінансових важелів передбачає дотримання таких критеріїв: фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості.

Регулюючі доходи – доходи, закріплені за бюджетами вищого рівня, що передаються до бюджетів нижчого рівня за диференційованими нормативами відрахувань з метою збалансування місцевих бюджетів.

Ринок цінних паперів – система економічних відносин, пов’язаних з випуском, розміщенням та перепродажем цінних паперів.

Розпорядники бюджетних коштів – керівники міністерств, відомств, місцевих органів управління, установ, яким надано право розпоряджатися бюджетними асигнуваннями, отриманими на відповідні цілі. Усі розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників, розпорядників другого ступеня, розпорядників третього ступеня.

Самостраховання – різновид страхування, що базується на індивідуальній відповідальності і формуванні юридичними й фізичними особами власних страхових (резервних) фондів за рахунок власних доходів.

Соціальне страхування – галузь страхування, де об’єктом страхування виступає працездатність і працевлаштування. Види соціального страхування: з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Співстраховання – участь у страхуванні кількох страховиків.

Страхова подія – страховий випадок, що фактично відбувся.

Страхова сума – сума, на яку фактично застраховані рухоме чи нерухоме майно, життя чи здоров’я людей, інші об’єкти страхування.

Страхове відшкодування – сума, що виплачується страховиком за договором страхування на покриття збитків у разі настання страхового випадку.

Страхове забезпечення – показник відношення страхової суми до вартості застрахованого майна.

Страхове поле – максимальна кількість об’єктів, котрі можна застрахувати на договірних засадах. У страхуванні майна це може бути кількість підприємств, які знаходяться в певному регіоні, або число власників майна. В особистому страхуванні – це кількість населення, яке має самостійні доходи, або кількість працівників на даному підприємстві чи в організації.

Страхове поле – наявність потенційних страхувальників з певного виду страхування.

Страховий акт – документ, що складається за наслідками огляду застрахованого об'єкта, який постраждав від страхового випадку.

Страховий випадок – передбачена страховою угодою подія, після якої страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування застрахованому.

Страховий випадок — стихійне лихо, нещасний випадок або інша подія, при якій виникає зобов'язання страховика сплатити страхувальникові (застрахованому, вигодонабувачеві) страхове відшкодування або страхову суму.

Страховий захист — сукупність економічних розподільчих і перерозподільчих відносин, що склалися у процесі запобігання, подолання і відшкодування збитків, завданих конкретним об'єктам, матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю громадян.

Страховий збиток – вартісна оцінка заподіяних застрахованому втрат.

Страховий маркетинг – система організації діяльності страхового товариства (компанії), що базується на попередньому вивченні стану страхового ринку і перспектив попиту на страхові послуги, визначенні завдань поліпшення організації роботи з реалізації наявних у розпорядженні страховика послуг й на розробці нових видів страхових операцій.

Страховий платіж (внесок) – сума, що виплачується страхувальником страховику. Сума страхового платежу визначається на основі страхового тарифу.

Страховий портфель – фактична кількість застрахованих об'єктів або число договорів страхування; сукупна відповідальність страховика (перестраховика) за всіма діючими полісами (договорами).

Страховий портфель – фактична кількість застрахованих осіб та об'єктів або сукупність договорів страхування, укладених певною страховою компанією.

Страховий ринок – особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга, а саме: страховий захист і на якому формуються попит і пропозиція на цю послугу.

Страховий ринок – особлива сфера грошових відносин, у якій об'єктом купівлі – продажу є страхова послуга, що надається спеціалізованими страховими організаціями.

Страховий тариф – розмір плати з одиниці страхової суми. Складається з двох частин: нетто-ставки та навантаження. Нетто-ставка – частина тарифу, призначена для виплати страхового відшкодування. Навантаження – витрати страховика на здійснення страхування і його прибуток.

Страховий фонд суспільства — сукупність натуральних запасів і грошових коштів для запобігання, локалізації і відшкодування збитків, завданих стихійними лихами, нещасними випадками та іншими надзвичайними подіями.

Страховик – страхова компанія, яка діє на підставі відповідної ліцензії і бере на себе зобов'язання щодо створення колективного страхового фонду і виплати з нього страхового відшкодування. За предметом діяльності страховик є фінансовим інститутом.

Страховики – фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України “Про господарські товариства” з урахуванням особливостей страхового законодавства, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страхові (перестрахові) брокери – юридичні особи або громадяни, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у

страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник.

Страхові агенти — громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності (укладення договорів страхування, одержання страхових платежів, виконання робіт, пов'язаних з виплатами страхових сум і страхового відшкодування).

Страхові посередники – страхові або перестрахові брокери, страхові агенти.

Страхові послуги — діяльність страховика, яка проводиться в інтересах страхувальників для забезпечення їх потреби в страховому захисті. Через страхові послуги відбувається купівля-продаж страхового захисту.

Страхувальник – юридична чи фізична особа, яка на підставі відповідної угоди зі страховиком сплачує страхові внески до страхового фонду.

Страхувальники – юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Страхування — економічні відносини, за яких страхувальник в результаті сплати грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, у разі необхідності перестраховує частину останнього.

Страхування – система особливих перерозподільчих відносин, які виникають між учасниками страхового фонду в зв'язку з його утворенням за рахунок цільових грошових внесків і використанням на відшкодування втрат суб'єкта господарювання та надання допомоги громадянам у разі настання страхових випадків.

Страховання відповідальності – галузь страхування, де об'єктом страхування виступає зобов'язання застрахованої особи виплатити відшкодування за завдані збитки третім особам. Види: страхування громадянської відповідальності водіїв автотранспортних засобів, страхування професійної відповідальності осіб окремих професій.

Страховання ризиків - галузь страхування, де об'єктом страхування виступають не отриманий прибуток чи збитки від певних господарських і фінансових операцій, яким притаманний відчутний ризик. Види: страхування ризиків кредитних і заставних операцій, страхування ризиків з біржових угод, страхування ризиків з депозитних вкладів, страхування втрат від коливання валютних курсів.

Суб'єкт податку – будь-яка із сторін, що бере участь у процесі оподаткування. В ролі суб'єкта податку може виступати держава, податковий орган, що займається справлянням податків, платник податку.

Суб'єкти страхового ринку – страховики, страхувальники, перестраховики, страхові посередники, об'єднання страховиків.

Субсидіарність бюджетів – розподіл видів видатків між державним і місцевими бюджетами на основі максимально можливого наближення надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.

Термінова угода з цінними паперами – біржова угода, що передбачає оплату і доставку цінних паперів покупцю в довший термін часу, ніж той, що встановлений для касових угод.

Уніфікація – об'єднання кількох позик в одну. Може проводитися окремо або в поєднанні з консолідацією.

Управління державним боргом – комплекс заходів з метою забезпечення платоспроможності держави. Важливим методом управління державним боргом є коригування державної позикової політики, яке проводиться у формі конверсії, консолідації, уніфікації, обміну за регресивним співвідношенням, відстрочки, анулювання.

Фінанси – система економічних відносин, з допомогою яких здійснюється формування та використання централізованих й децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави, забезпечення умов розширеного відтворення.

Фінанси підприємств – економічно обумовлені відносини між підприємствами й державою; підприємствами і кредитними установами; власне між підприємствами; підприємствами й трудовими колективами; підприємствами та їх госпрозрахунковими підрозділами, які мають розподільчий характер, грошову форму виразу і матеріалізуються у вигляді фінансових ресурсів підприємства.

Фінансова політика – діяльність держави, суб'єктів господарювання щодо цілеспрямованого використання фінансів. Зміст фінансової політики полягає в розробці концепції розвитку фінансів, визначенні основних напрямів їхнього використання й заходів, спрямованих на досягнення оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів з метою стимулювання матеріального виробництва та соціального захисту населення.

Фінансова система – сукупність окремих елементів фінансових відносин. Фінансова система розглядається з двох позицій: за внутрішньою будовою та організаційною структурою. За внутрішньою будовою – сукупність відособлених, але взаємопов'язаних сфер фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи розподілу та перерозподілу ВВП. За організаційною структурою – сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками.

Фінансова стратегія – комплекс заходів спрямованих на досягнення перспективних фінансових завдань. Прикладом фінансової стратегії є: впровадження власної грошової одиниці, фінансове забезпечення процесу приватизації, ліквідація інфляції та спаду виробництва тощо.

Фінансова тактика – комплекс заходів спрямованих на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни. Фінансова тактика реалізується через зміну форм організації фінансових відносин. Наприклад,

вдосконалення системи оподаткування, реформа бюджетної системи, територіальний перерозподіл коштів через бюджетну систему тощо.

Фінансове забезпечення – покриття всіх витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання й державою. Здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, державне фінансування.

Фінансове планування – планування процесів формування й використання фінансових ресурсів. Метою фінансового планування є забезпечення відповідності фінансових ресурсів і потреб у них загалом, а також за видами, спрямуванням, об'єктами й територіями.

Фінансове право – сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо мобілізації та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою забезпечення умов для виконання завдань і функцій держави.

Фінансове управління – організація фінансових відносин на різних рівнях управління відповідно до завдань фінансової політики.

Фінансовий апарат – працівники фінансових органів, податкової служби, фінансових відділів підприємств, міністерств і відомств, які здійснюють функції оперативного управління фінансами.

Фінансовий контроль – особлива сфера вартісного контролю за фінансовою діяльністю всіх економічних суб'єктів (держави, регіонів, підприємств, домогосподарств), дотримання фінансово-господарського законодавства, доцільності витрат, економічної ефективності фінансово-господарських операцій.

Фінансовий механізм – сукупність форм і методів формування й використання фінансових ресурсів, що застосовуються з метою створення умов для соціально-економічного розвитку суспільства. Згідно із структурою фінансової системи поділяється на фінансовий механізм суб'єктів підприємницької діяльності, бюджетний механізм, страховий механізм, фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності. В кожному з них за

функціональним призначенням можна виділити три ланки: фінансові методи; фінансові важелі, стимули, санкції; нормативно-правове забезпечення.

Фінансовий перерозподіл - процес формування та використання централізованих фінансових фондів. Централізовані фонди поділяються на загальнодержавні, відомчі, корпоративні. Загальнодержавні включають бюджет і цільові державні фонди. Відомчі – фонди, що створюють міністерства, відомства, інші підрозділи державної виконавчої влади. Корпоративні фонди передбачають централізацію частини доходів структурних підрозділів у корпоративних об'єднаннях.

Фінансовий ринок - специфічна сфера грошових операцій, де об'єктом угоди виступають тимчасово вільні грошові кошти громадян, суб'єктів господарювання, держави, нерезидентів, що надаються в користування або під цінні папери, або у формі позик. Функціональне призначення фінансового ринку полягає в посередництві руху грошових коштів від інвесторів до емітентів, від кредиторів до позичальників. Фінансовий ринок функціонує у формі ринку цінних паперів і ринку позичкових капіталів.

Фінансовий розподіл – процес розподілу ВВП і національного доходу у вигляді формування фінансових фондів та їх використання за цільовим призначенням. Фінансовий розподіл здійснюється через систему первинного, вторинного розподілу, перерозподілу.

Фінансові резерви – група фінансових фондів держави чи суб'єктів господарювання, які тимчасово не беруть участі в обороті коштів власника, однак продовжують рух у загальному грошовому обігу, зберігаючи потенційну можливість повернення в оборот свого власника при настанні певних умов. Методами формування фінансових резервів є: бюджетний, галузевий, госпрозрахунковий, страховий.

Фінансові ресурси – фонди грошових коштів, що формуються суб'єктами господарювання, державою, домогосподарствами і використовуються на фінансування розширеного відтворення, матеріальне

стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, утримання національної оборони й державного управління.

Фінансові ресурси підприємств – сума коштів, сформованих у процесі розподілу й перерозподілу, які спрямовуються на формування необоротних та оборотних активів підприємства. За правом власності фінансові ресурси поділяють на власні, позичені, залучені.

Фіскальна функція податків – формування дохідної частини бюджету на основі мобілізації податків, зборів, інших обов’язкових платежів. Податкові надходження до бюджету мають бути постійними, стабільними, рівномірно розподілятися у територіальному розрізі.

Фондова біржа – організований ринок цінних паперів, що функціонує на основі централізації пропозицій про купівлю-продаж цінних паперів. Це державна акціонерна або інша організація, що забезпечує обіг цінних паперів, надає приміщення, гарантії, розрахункові та інформаційні послуги щодо укладення угод.

Функції податків – виявлення суті даної категорії в дії, характерні способи вираження властивих податкам рис. Відображають механізм реалізації суспільного призначення податків як фінансової категорії. Податки виконують фіскальну, регулюючу, контрольну функції.

Функції фінансів – виявлення суті даної категорії в дії, характерні способи вираження притаманних фінансам властивостей. Відображають механізм реалізації суспільного призначення фінансів як економічної категорії. Фінансам властиві розподільча та контрольна функції.

Централізоване страхове забезпечення – різновид страхування, що ґрунтується на державній відповідальності й передбачає відшкодування втрат за рахунок загальнодержавних коштів. Страхова відповідальність держави обмежується надзвичайними подіями. Прикладом централізованого страхового забезпечення є резервний фонд Кабінету Міністрів.

Цільові державні фонди – сукупність фінансових ресурсів, що формують спеціальний фонд бюджету або позабюджетні фонди і мають цільовий характер використання.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів іншим особам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Затверджена ВРУ 28.06.96 IV 254/96-ВР // Відомості ВРУ.- 1996. - № 30.
2. Бюджетний кодекс України. № 2542-III від 21.06.2001р. // Український інвестиційний журнал. - 2001. - №4. С. 3 - 38.
3. Закон України “Про державний бюджет України на поточний рік”.
4. Закон України “Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні” // Закони України: в 11 т. – Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К., 1996. – Т. 5. – С. 13 – 20.
5. Закон України “Про Державну податкову службу” // Закони України: в 11 т. – Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К., 1996. – Т. 1. – с. 7-37.
6. Закон України “Про систему оподаткування” від 18.02.1997р. № 77/97 – ВР // Право України. – 1997. - № 4.
7. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.1997р. № 283/97 – ВР // Все про бухгалтерський облік. - 2001. – 14 червня.
8. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 24.12.2002 р. № 349 - IV // Все про бухгалтерський облік. - 2003. – № 8.
9. Закон України “Про податок на додану вартість” від 03.04.1997р. № 168/97 – ВР // Голос України. – 1997. – 15 травня.
10. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 р. № 889 – IV // Все про бухгалтерський облік. – 2004. № 12.
11. Декрет Кабінету Міністрів України “Про акцизний збір” від 26.12.1992р. №18 – 92 // Урядовий кур’єр. – 1993. – 12 січня.
12. Декрет Кабінету Міністрів України “Про місцеві податки і збори” // Місцеве самоврядування. – 1997. № 3-4. – С. 138-146.

13. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 р. № 1058 – IV // Все про бухгалтерський облік. – 2003. - № 110,115
14. Указ Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб’єктів малого підприємництва” № 727 / 98 від 03.07.1998р. // Офіційний вісник України. – К., 1998. - № 27. – С. 1.
15. Закон України “Про пенсійне забезпечення” IV 1788 – XII від 05.11.1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 2.
16. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” № 2213 – III від 11.01.2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 11.
17. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 02.03.2000р. № 1533 – III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 22.
18. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18.01.2001р. № 2240 – III // Урядовий кур’єр. – 2001. - 28 лютого.
19. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про плату за землю” № 378 / 96 – ВР від 19.09.1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 45.
20. Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” № 320 – IV від 17.12.1998р. // Офіційний вісник України. – К., 1998. - № 52.
21. Інструкція Головної державної податкової інспекції України “Про порядок обчислення і сплати акцизного збору” від 22.06.1993р. № 24 // Галицькі контракти. – 1993. - № 45.
22. Закон України “Про Рахункову палату України” // Закони України: в 11 т. - Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К.: 1997. – Т 11. – С.60-76.

23. Указ Президента України “Про Державне казначейство України” від 27.04.1995р. IV 335/95 // Урядовий кур’єр. – 1995. – 30 травня.
24. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу у ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменярь, 2000. – С. 303.
25. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси: Навч. посібник / За заг. ред. Базилевича В.Д. – К.: Атіка, 2002. – 368с.
26. Бескид Й.М. Державний бюджет України. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 1996. – 107с.
27. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / За ред. О.В. Турчинова і Ц.Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 320с.
28. Василик О.Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1987. – 383с.
29. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: НІОС, – 2002. – 608 с.
30. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, – 2000. – 416 с.
31. Государственные финансы: Учебное пособие для студентов экономических вузов и факультетов / Федосов В.М., Буряк Л.Д., Бутанов Д.Д. и др. – К.: Лыбидь, 1991. – 276 с.
32. Дьяченко В.П. История финансов СССР . – М.: Наука, 1978. – 493 с.
33. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д’яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. – К.: Наукова думка, 1997. – 302с.
34. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – 384 с.
35. Ковальчук С.В., Форкун І.В. Фінанси. Навч. посібник. – Львів: „Новий Світ-2000”, 2006. – 568с.
36. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посібник – К.: Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 487 с.
37. Кравченко В.І. Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики. – К.: НДФІ, 1997. – 191с.

38. Кучерявенко Н.П. Основы налогового права. – Х.: Константа, 1996. – 320 с.
39. Медведчук С.В. Фінансово-господарські відносини держава – підприємництво (етапи становлення і перспективи розвитку). – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. – 372с.
40. Налоги и налогообложение: Учеб. пособие / Русанова И.Г., Кашин В.А., Толкушкин А.В. и др. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 495 с.
41. Общая теория финансов: Учебник / Л.А.Дробозина, Ю.Н. Константинова, Л.П. Окунева и др.; Под ред. Л.А.Дробозиной . – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 256с.
42. Озеров И.Х. Основы финансовой науки.- М.: Тип. тов-ва Сытина, 1914.– 364с.
43. Петровська І.О., Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів). Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ. – 2002. – 300 с.
44. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави. – К.: НІОС, 1998. – 198с.
45. Податкова система України: Підручник / Федосов В.М., Опарін В.М., П'ятаченко Р.О. та ін. – К.: Либідь, 1994. – 464 с.
46. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
47. Перов А.В., Толкушкин А.В. Налоги и налогообложение: Учеб. пособ. – М.: Юронт – М, 2002. – 555 с.
48. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава – податки – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
49. Ткачук М.И. Государственный бюджет: Учеб. пособ. – Минск: Высшая школа, 1995.-240 с.
50. Теорія фінансів: Навчальний посібник/ За загальною ред. О.Д.Василика. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 480с.

- 51.Фінанси: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – 2-ге видання, перероб. і доп. / О.Р.Романенко, С.Я.Огородник, М.С. Зязюн, А.А.Славкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 387.
- 52.Фінанси: Навч. посіб./ О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І Оспіщев та ін.; За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415с.
- 53.Фінанси: Навчальний посібник / В.С.Загорський, О.Д., Вовчак, І.Г.Благуно, І.Р.Чуй. – К.: Знання, 2006. – 247с.
- 54.Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / Л.А.Дробозина, Л.П. Окунева, Л.Д. Андросова и др.; Под ред. Л.А.Дробозиной . – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 479с.
- 55.Фінанси: вишкіл студії. Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357с.
- 56.Фінанси підприємств: Навчальний посібник: Курс лекцій/ За ред. Г.Г.Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 268с.
- 57.Финансы / В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.; Под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 400с.
- 58.Финансы предприятий: Учеб.пособие / Е.И.Бородина, Ю.С. Голикова, Н.В. Колчина, З.М. Смирнова; Под ред. Е.И.Бородиной. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 208с.
- 59.Финансы: Учебник для вузов/ Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской, Б.М. Сабанти. – М.: Перспектива; Юрайт, 2000. – 520с.
- 60.Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике. – М.: Финансы. ЮНИТИ, 1997. – 383 с.
- 61.Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: НІОС, – 2000. – 400 с.
- 62.Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 2-ге вид., випр. та доп. – Львів: Центр Європи, 1997. – 576с.
- 63.Финансово-кредитный словарь. Т.1./ Гл. редактор В.Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 511с.

64. Финансово-кредитный словарь. Т.2./ Гл. редактор В.Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 511с.
65. Финансово-кредитный словарь. Т.3./ Гл. редактор Н.В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 511с.
66. Фінансово-правовий словник / Укл. В.В. Безугла, О.Д. Василик, Л.К. Воронова та ін. – Київ ун-т, 1993. – 136с.
67. Банківська Енциклопедія / Під ред. д.е.н., проф. Мороза А.М. – К.: Ельтон, 1993. – 330с.
68. Фінанси. Науково-практичний журнал Міністерства фінансів України.